

BIBLIOTECA REVISTEI ISTORICE ROMÂNE
IV

S. MEHEDIŢI

CE ESTE TRANSILVANIA?

M. O., IMPRIMERIA NAŢIONALĂ
BUCUREŞTI
1940

www.dacoromanica.ro

Principiul libertății individuale și a celei politice stă înrădăcinat în credința nestinsă despre egala îndreptățire a întregului neam omenesc.

Humboldt (Cosmos)

CE ESTE TRANSILVANIA ? ¹

Pentru România, provincia aceasta este sâmburele (nucleul) țării întregi. Harta de față o dovedește oricui.

Fără Transilvania, România ar fi ca Franța lipsită de Auvergne ori de basinul Parisului și L'île de France; sau ca Rusia fără ținutul

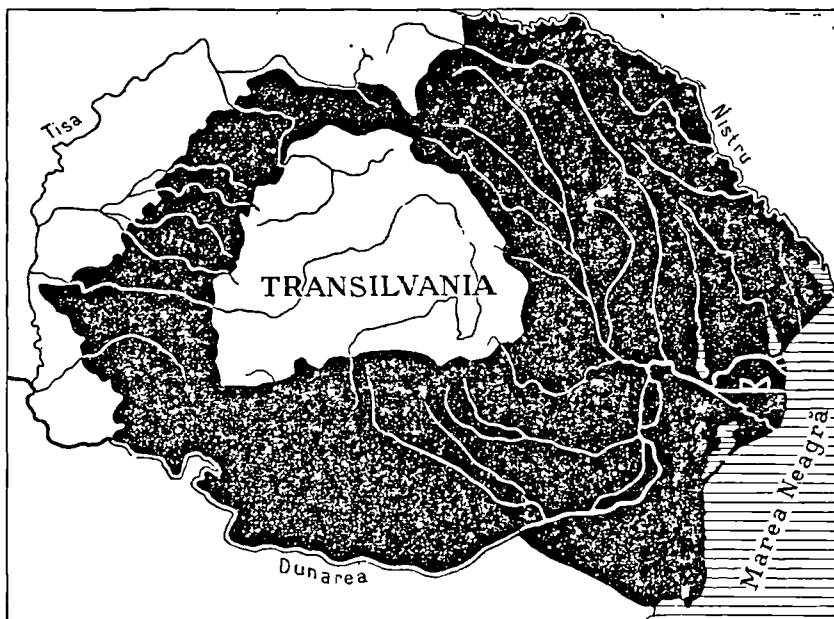

Fig. 1. — Pata albă din mijloc arată locul Transilvaniei. Partea neagră dimprejur reprezintă restul statului român

Moscovei, ca să luăm un exemplu dela Apus și altul din Răsăritul continentului european; ori ca Italia fără *Latium* și Toscana, spre a pomeni exemplul cel mai cunoscut din istoria universală.

Afirmarea aceasta se întemeiază pe următoarele dovezi.

---

¹ Intrebarea se îndreaptă către cei în stare să vadă și dincolo de marginile țării și neamului lor.

I

TRANSILVANIA ESTE CENTRUL OROGRAFIC AL PĂMÂNTULUI ROMÂNESC

Corona montium

Cine privește harta Europei vede îndată că arcul Carpaților încinge miezul României, cum înconjoară zidul o cetate rotundă. Încă din vechime, geografii și istoricii observaseră că e aici o cunună de munți (*corona montium*).

Cetatea iese cu atât mai bine la iveală, cu cât la răsărit de Carpați se întinde o stepă uriașă, care se prelungește până în Siberia și în puștiile Mongoliei. De aceea, geografii privesc cetatea numită Transilvania ca cel mai înaintat « bastion al Europei în fața Asiei »¹. Încă dinainte de războiul mondial, un învățat geograf, împărțind fața planetei în regiuni naturale, găsisese că Rusia, stăpânitoarea acelei imense câmpii, ar fi mai potrivit să se numească « Marea Siberie » (*Gross-Sibirien*).

În adevăr, cine cercetează mai de aproape scoarța pământului, clima, râurile, vegetația, rasa oamenilor, geografia politică și istoria, își dă seama că adevăratul hotar între Europa și Asia nu se află la munții Urali, ci pe istmul dintre Marea Neagră și Baltica. La Apus de istmul ponto-baltic, se întinde un ținut foarte variat ca aspect: cu munți, dealuri, coline, mici podișuri și câteva petece de câmpie. În această parte a Europei, omul s'a așezat de timpuriu în chip statornic și a putut desvolta o civilizație și o cultură temeinică. Din contra, spre răsărit de istmul amintit se întinde cea mai largă câmpie a planetei; ea a devenit *patria nomadismului*. Invaziile s'au ținut aici lanț, dela vechii Sciți și Huni până la Tătarii care, chiar în mijlocul secolului al XVIII-lea, ajungeau cu prădăciunile lor până în Carpați.

---

¹ *Petermann's Mitteilungen*, 1912, p. 3.

Așa dar, Transilvania, ca sâmbure al cetății carpatice și ca așezare geografică, formează cu adevărat ultimul bastion al Europei în fața « Mării Siberiei ».

Dar, în același timp, ea formează și centrul sistemului orografic al Carpaților românești.

În adevăr, din peninsula iberică până în Marea Neagră, munții se leagă unii de alții ca niște ghirlande frumos arcuite. Ei formează un fel de familie — e cea mai tânără generație de munți în continentul european. (De aceea, culmile lor sunt cele mai înalte și mai întregi).

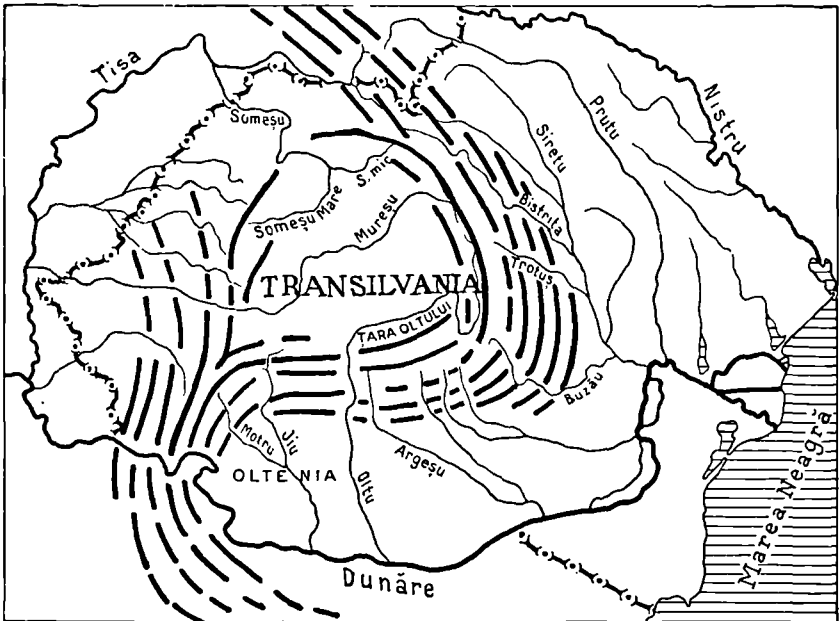

Fig. 2. — Transilvania este sâmburele orografic al pământului românesc

În Carpați, se vede foarte bine cum încrețirea scoarței a făcut să crească mereu muntele, adăogându-și brăne spre câmpia dela gurile Dunării. Harta însăși arată lămurit cât de *organic* este legat sâmburele Transilvaniei de cutele care s'au adăogat mai târziu, formând împrejurul ei zidul înconjurător. (Geologii și geografii au temeieri să creadă că zidul sporește aci și azi).

Din contra, dacă ar scoate cineva din hartă regiunea ocupată de Transilvania, s'ar turbura îndată toată arhitectura Carpaților românești. În schița alăturată (fig. 3), pata albă din mijloc arată cum s'ar înfățișa pământul României, dacă ar înlătura cineva sâmburele țării. Arcurile munților ar fi rupte; ar dispărea, între altele, tot lanțul vul-

canic, care a căptușit spatele Carpaților răsăriteni, după ridicarea zidului prin încrețirea scoarței, însoțită de izbucnirea lavelor.

*

Dar ca să vedem și mai bine ce înseamnă nucleul Transilvănean față de restul pământului locuit de Români, trebuie să mai observăm ceva: exemplara *simetrie arhitectonică* a cetății carpatice:

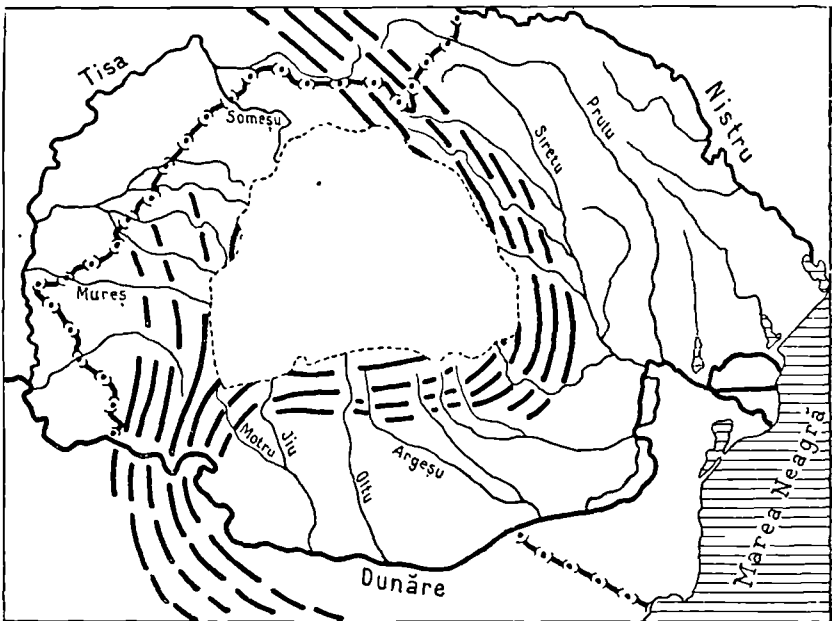

Fig. 3. — Carpații — fără ținutul Transilvaniei

1. La mijloc, aflăm un *podîș mijlociu* (cam 500 m peste nivelul mării).

2. De jur împrejur, o *cunună de munți* mijlocii, înălțându-se cu vreo 1.000—1.500 m deasupra podișului central. (Cel mai înalt pisc al Carpaților românești întrece prea puțin jumătatea lui Mont-Blanc).

3. La poalele munților, urmează o *cunună de dealuri* și alta de *coline* ce se pierd ușor spre câmpie.

4. În sfârșit, la marginea câmpiei, aflăm un rotund chenar de ape: Tisa, Dunărea, Marea și Nistru (ca șanțurile pline cu apă, dimprejurul cetăților de odinioară).

O îmbinare atât de armonioasă a elementelor reliefului nu știm să se mai poată găsi undeva pe toată fața pământului. Un erudit geograf și cartograf elvețian, încântat de această minunată simetrie a formelor plastice în Carpați și în regiunile învecinate, a exprimat încă

de acum 30 de ani, dorința să deseneze cineva o hartă model, luând ca temă pământul românesc.

« O hartă murală, lucrată cu precizieune matematică și executată cu atâta măiestrie artistică, încât să pară *mai degrabă un peisagiu* decât un desen geometric, ar fi pentru România de un folos incalculabil... Căci unde mai găsim o țară, al cărui teren să prezinte contraste mai ispitoare și variațiuni mai bogate decât în România?... Mai întâiu, Carpații — o linie frumos arcuită. La mijloc, podișul Transilvaniei ocolit de munți, din care podiș, unele râuri ies străbătând zidul stâncilor și coboară pe calea cea mai scurtă spre Dunăre.

« Apoi munții se prelungesc cu un brâu de dealuri. Și pentru ca varietatea terenului să fie și mai pronunțată, avem între Muntenia și Moldova, câmpia măreață a Bărăganului. Totodată trece prin țară și cel mai mare fluviu al Europei Centrale, având în albia sa numeroase insule și îngrădind cu ramificațiile sale enorme regiuni băltoase, apoi formând la gurile lui o deltă croită cu o precizieune matematică. În fine, mai avem și o porțiune de mare, mărginită de un țărm cât se poate de variat.

« Toate aceste elemente se pot întruni cartografic într'o iconă plină de variație, dar și de unitate »¹.

Atât de firească este unitatea orografică a Statului Român, încât învățatul geograf și cartograf și-a exprimat încă înainte de războiul mondial părerea ca harta României de atunci să cuprindă numaidecât și « *Basarabia* (răpită de Ruși la 1812), *Bucovina* (smulsă de Austriaci la 1774) și *Transilvania* (cotropită de Unguri) *părți care stau în cea mai strânsă legătură cu regatul român și din punct de vedere istoric și cultural* », nu numai geografic.

Prevederile omului de știință s'au împlinit, după războiul mondial. Provinciile românești, ocupate de străini, au fost realipite țării românești, iar cartograful cel îndrăgostit de hărți artistice, după « *maniera elvețiană* », a văzut realizată dorința sa. Harta murală a României de azi, așezată pe perețele unei școli, face impresia unui adevărat tablou; la mijloc lumina glăbuie a podișului central; de jur împrejur, rama

Fig. 4. — Sigiliul Societății Regale de Geografie din România

¹ Raymund Netzhammer, *Viitoarea hartă a României*, Buc., 1910.

întunecată a munților acoperiți cu păduri, apoi un *crescendo* de lumină în gama dealurilor și a colinelor tot mai mărunte ; și iarăși, o nouă gamă, dela verdele slab al câmpiei de lângă Carpați, până la verdele tot mai intens din lunca Dunării și din Deltă, continuată cu albastrul mării din ce în ce mai intens spre adâncime. Simetria formelor este pusă în evidență și prin armonia culorilor.

Un alt geograf a comparat imaginea aproape rotundă a României cu o medalie. Sigiliul « Societății geografice române », întemeiată de acum trei sferturi de veac de Carol I, « Domnul Românilor », cuprinde chiar harta țării în miniatură.

Cu drept cuvânt, așa dar, Transilvania ne apare ca *sâmburele unui întreg orografic, ale cărui părți se îmbină în chip organic.*

Intre stepa rusească și « pusta » sau stepa ungurească, cetatea carpatică se înalță ca o individualitate de sine stătătoare, « ca o unitate fizico-geografică deosebită », după cum recunoștea un erudit geograf ungur Dr. Cholnoky Jenő, încă din 1915.

II

TRANSILVANIA ESTE CENTRUL REGIUNII CU CLIMAT DACIC

Climat de tranziție

În ce privește temperatura, vânturile și ploile, România ocupă o răscruce climatică. Aci se face trecerea dela clima continentală (excesivă) a Rusiei spre clima temperată a Europei centrale, unde se arată încă influența binefăcătoare a Oceanului Atlantic (*Gulf-stream*).

În linii mari, lucrul se prezintă așa :

La miazăzi, se simte în oarecare măsură climatul mediteranian. (În colțul dela Sud-Vest, vița de vie poate rămânea neîngropată în timpul iernei; sunt și unele păduri de castani dulci; câteva pâlcuri ajung până în marginea nordică a Transilvaniei, la Baia-Mare).

Spre marginea dela miazănoapte, clima se apropie de a țărilor de lângă Baltica.

La apus, predomină influența câmpiei uscate (pusta ungurească), iar la răsărit, a stepei rusești, înghețată peste iarnă (Crivățul) și dogorită în timpul verii.

De aceea, în loc de « climat danubian » cum l-au numit unii, numele cel mai nimerit pentru stările atmosferice ale acestui ținut de tranziție, cu patru fațade climatice, este acela de *climat dacic*¹; deoarece cauza acestui mozaic meteorologic este *așezarea, forma și înălțimea Carpaților*, iar nu Dunărea, al cărui izvor e aproape de Rin și care este ea însăși nu cauza, ci efectul mai multor nuanțe de climă, după țările prin care trece, înainte de a intra în România.

---

¹ Termenul « getic », propus altădată, ar putea deștepta ideia că acest aspect se leagă numai de ceea ce geologii numesc « Depresiunea getică ». Altfel, apelativele *Get* și *Dac* sunt sinonime, numind acelaș popor în două limbi deosebite (*Strabo*).

Cetatea carpatică este așa dar o regiune de tranziție, al cărui centru îl formează Transilvania. cine privește harta liniilor de egală amplitudine anuală va observa îndată că cea din mijloc (25) urmează o

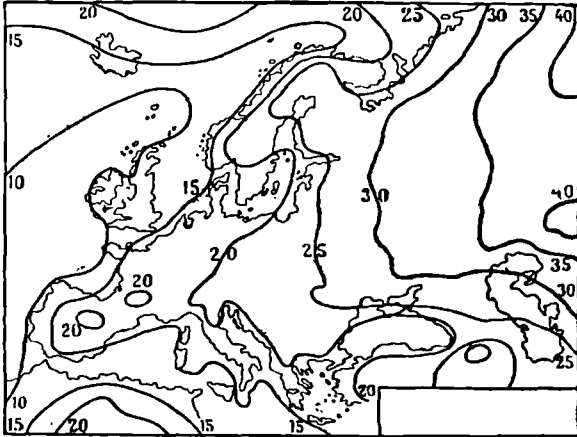

Fig. 5

direcție aproape verticală, ca a meridianului, dovadă că aci, în Transilvania, e zona de echilibrare a mozaicului climatic.

III

TRANSILVANIA ESTE CENTRUL SISTEMULUI HIDROGRAFIC AL ROMÂNIEI

După cum Elveția este « casa apelor »
Europei, Transilvania este *casa apelor*
României

Râurile arată mai bine decât orice că Transilvania este cu adevărat sâmburele țării românești. *Ca spițele unei roți, așa se respiră apele din podișul transilvănean și din cununa munților ce-l înconjoară.* Orice hartă fizică a României poate dovedi îndată lucrul acesta. Priviți râurile mai însemnate din schița de la pagina 5.

Someșul (vechiul *Samus* al Daciei lui Traian) iese din ocolul munților, îndreptându-se *către miazănoapte*, ca și cum ar apuca spre Marea Baltică. Aproape toate apele lui sunt adunate numai din Transilvania, prin cele două ramuri gemene (*Someșul Mare și Mic*), culegând izvoarele și pâraiele dinspre răsărit și dinspre munții Apuseni, spre a coborî apoi în câmpia joasă a Tisei.

Mureșul (anticul *Maris*) adună și el aproape toată apa numai din Transilvania, de unde o scoate spre Apus; în câmpie, nu mai primește niciun afluent.

Jiul (al cărui afluent *Motru* ne amintește pe dacicul *Amutrium*), întocmai ca și *Someșul*, prin două ramuri adună ape transilvane, apoi sparge zidul carpatic, *spre miazăzi*, ca să ajungă mai repede la Dunăre.

Oltul (vechiul *Aluta*) e pe jumătate râu transilvănean. El unește două țări cu același nume, una dincolo, alta dincoace de lanțul cel mai înalt al Carpaților: *Țara Oltului* sau a Făgărașului, și *Oltenia*, adică ținutul dintre Olt, Dunăre și munți; apoi puternicul râu străbate pe de-a-ntregul zidul Carpaților până aproape de temelie, ca să-și deschidă un drum scurt *către miazăzi*.

Singur *Argeșul* (Ordessos sau *Argessos* al lui Herodot) nu primește apă din Transilvania.

Buzăul (anticul *Mouseos*) are izvoarele sale tot în Transilvania, așa că e silit să taie întregul lanț carpatic, spre a coborî către *răsărit*, în câmpia dunăreană.

Trotușul și Bistrița, doi dintre afluenții săi mai însemnați ai Siretului (în vechime *Hierasus*) au izvoarele lor tot în munții Transilvaniei.

Prutul (odinioară *Pyretos*) vine tot din munți.

Astfel, râurile României se respiră din mijlocul țării spre toate punctele cardinale, făcând un fel de «ciclone de ape». Cu drept cuvânt, Transilvania este pentru hidrografia României o adevărată «casă a apelor». Cine ar șterge din hartă râurile Transilvaniei ar face din hidrografia României o absurditate: ar lăsa aproape toate râurile fără izvoare.

Provincia din mijlocul statului român este așa dar *centrul hidrografic al întregului sistem de râuri* cari au sculptat și sculptează pământul românesc.

IV

TRANSILVANIA ESTE CENTRUL, ETNOGRAFIC, ANTROPO- GEOGRAFIC ȘI ISTORIC AL POPORULUI ROMÂN

Transilvania a fost din antichitate
până azi vatra neamului legat de
Carpați

Dovada cea mai bună este tot harta. Schița alăturată înfățișează
întinderea elementului românesc între Tisa, Dunăre, Marea Neagră și

Fig. 6. — Intinderea neamului românesc legat de Carpați

Nistru (lăsând la o parte numai Românii din Albania, Grecia și alte regiuni ale peninsulei Balcanice).

Dacă am lăsa albă suprafața Transilvaniei (vezi figura 3), neamul românesc s'ar asemena cu o roată căreia i-ar lipsi spițele și butucul din mijloc, rămânând numai cu obezile. Ce înțeles ar avea o astfel de imagine? Există undeva pe fața planetei un neam așezat pe pământul său în chip de cerc, adică lăsând neocupat tocmai mijlocul spațiului geografic pe care îl locuște? Se poate închipui o epidermă, fără corpul care a produs-o?

În realitate, neamul românesc, cum se vede din harta etnografică alăturată, ocupă un ținut aproape rotund. Imaginea sa cartografică se asemena cu un disc, iar cât privește petele albe, ele reprezintă câteva insulițe alogene, adică foarte puțin, față de blocul românesc — mai ales dacă ținem seama că ele nu sunt *nici de același neam, nici nu vorbesc aceeași limbă, nici n'au aceeași confesiune*, și stau risipite mai mult la periferie.

Așa dar, Transilvania este centrul României nu numai din punct de vedere orografic, climatic și hidrografic, ci și din *punct de vedere etnografic, antropogeografic și istoric*, cum arată mai de aproape faptele ce urmează.

A) *Fapte etnografice*. De două mii și mai bine de ani, de când istoria ne-a păstrat știință despre vieța oamenilor din acest colț al Europei, invaziile au fost aci foarte numeroase.

În evul mediu, barbarii s'au îmbulzit pe aici unii peste alții: unii veneau, prădau și plecau repede; alții mai poposeau, roind însă după jaf până în apusul Europei (Attila). În deosebi, câmpia dintre genunchiul Carpaților și cotul cel din urmă al Dunării a fost șleaul cel mai umblat al năvălitorilor. Cu drept cuvânt, a fost numit « Poarta invaziilor », iar un cronicar român a caracterizat poziția geografică astfel: pământul românesc a fost așezat « în calea răutăților »!

Totuși, în mijlocul valurilor, a rămas ceva neclintit: *neamul legat de Carpați*. Încă din antichitate, geografii și istoricii băgaseră de seamă că localnicii se țin de țara lor, cum se ține copacul cu rădăcinele de pământ, (*inhaerent montibus Daci*). Iar urmașii Dacilor au făcut la fel. Avem o dovadă dintre acelea pe care niciun om cu judecată n'o poate tăgădui: Columna lui Traian ne arată și azi în mijlocul Romei scenele vieții carpatice de acum două mii de ani. Între altele, ea ne dă o dovadă pipăită că Dacii din epoca cuceririi romane *aveau același port ca țărani Transilvaniei de azi*. Nicăieri în Europa, populația rurală n'a păstrat costumul dela începutul erei creștine, cum s'a întâmplat aci, în Carpați. Etnograful, arheologul și istoricul poate găsi în România actuală comentarul cel mai lămurit al scenelor de pe columna ridicată la sfârșitul războaielor cu Dacii. Incepând cu *sandala* (opinca) legată cu aște ori curele de talpa piciorului, până la cămașa lungă și largă, încinsă

la mijloc cu o *curea*, până la părul lung (*comati*) păstrat încă la bătrâni, asemănarea e deplină între vechii Daci și urmașii lor de azi.

Mai departe, vom înșira și alte fapte de caracter etnografic. Aci am pus înaintea unuia singur — *îmbrăcămintea*, fiindcă poate fi verificat nu numai de oamenii de știință, ci și de orice călător care străbate România. De altfel, chiar vorba a *îmbrăca* — *îmbrăcare* amintește tocmai haina specială care acoperea picioarele Dacilor. Ca și Gallii, ei purtau *bracae*, un fel de ȋțari lungi, necunoscuți în țările mai calde dimprejurul Mediteranei. «A se îmbrăca» (s'habiller, sich ankleiden...) înseamnă acum în limba română acoperirea corpului întreg, nu numai a picioarelor. Cu acest nou înțeles¹, poporul român a păstrat însă și vechiul veșmânt, și numele lui de acum două mii de ani.

B) *Fapte antropologice*. Antropologii nu cunosc nicăiri rase pure. Sunt însă regiuni cu populații arhaice, relativ mai apărate de amestec. Așa e cazul și în Carpați.

Pe câmpia ponto-caspică, mișcările nomazilor au fost atât de dese, încât putem spune că barbarii treceau uneori ca norii pe cer. Alte ori, steпа rămânea pe mari întinderi nelocuită.

În secolul al XIII-lea și al XIV-lea, partea de miazăzi a Rusiei era aproape goală². Cu totul altfel se înfățișau lucrurile în cetatea muntoasă a Carpaților. Încă din epoca neolitică, populația acestei regiuni ajunsese statornică, după cum se poate vedea din resturile așezărilor pre-

Fig. 7. — Portul țaranilor dela munte

¹ *bracatus*.

² P. Milioukov, *Essais sur la civilisation russe*, Paris, 1901, p. 70.

istorice, desgroate în timpurile din urmă (la Ariuşd şi aiurea). Localnicii ajunseseră la o civilizaţie vrednică de admirat. În deosebi ceramica lor pictată este uimitoare. (Vase de dimensiuni mari şi împodobite cu ornamente polihrome nu face omul care trăieşte dela mână până la gură şi se mută din loc în loc). Atât casele, cât şi uneltele şi resturile de hrană dovedesc aşezări statornice, rezemate pe lucrarea pământului, pescuit, vânătoare şi industrie casnică.

Fig. 8. — Daci pe Columna lui Traian

Astfel stând lucrurile, nu era niciun motiv ca populaţia deprinsă cu mediul carpatic să părăsească această regiune. Iar măsurătorile antropologice verifică această afirmare. Unul dintre cei mai buni cunoscători ai poporului român, studiind *indicele cefalic* al localnicilor, a ajuns la această concluzie:

« Nimic nu ne împiedcă să presupunem că locuitorii cari clădeau colibe funerare din Moldova în epoca pietrei lustruite n'ar fi aceiaşi pe care mai târziu istoricii antici i-au numit Daci sau Geţi¹ ».

Acelaşi savant afirmă că amestecul cu colonii aduşi aici de Romani, după cucerirea Daciei, n'a putut şterge fondul primitiv al populaţiei

¹ Eug. Pittard, *Étude sur l'indice céphalique en Roumaine avec un essai de répartition géographique de ce caractère*, Bucarest, 1927, p. 92 ş. u.

străvechi. «Nu se vede a fi adus invazia romană și cucerirea lui Traian multă turburare în caracterele fizice ale națiunii dace, care moștenise ea însăși pe autohtoni». Mai târziu, cunoscutul antropolog vienez, prof. Lebzelter, care a făcut întinse cercetări în Transilvania, a ajuns la un rezultat analog.

Dar nu numai caracterele craniului, ci și ale *sângelui* ne duc la aceeași încheiere. Cercetările serologice ne arată că tulpina etnică, adică Dacii, formează azi elementul esențial al rasei Carpatice¹. La ultimul congres internațional de antropologie, specialiștii au formulat următoarea concluzie:

«Les peuples de la Roumanie se groupent comme race sanguine, autour d'un noyau roumain qui se trouve spécialement dans le centre montagneux de la Transylvanie, riche en éléments européens. Les éléments de race sanguine indiquent jusqu'à un certain point notre origine commune avec les autres peuples latins; ils se trouvent dans tous les pays qui appartenaint à l'empire romain». După indexul biologic al lui Hirschfeld, «les Roumains occupent comme structure de race sanguine un lieu intermédiaire entre les peuples latins et germaniques de l'Europe de l'Ouest, d'une part, et les Slaves d'autre part, se différenciant des peuples du Balkan».

«Le fond européen (p) des Roumains des régions montagneuses est plutôt celui des populations des Alpes, de l'Italie du Nord, de la vallée du Rhin et de la Scandinavie... La proportion de la propriété p et q se trouve ici au niveau de celle de la race alpine et même de celle nordique».

Din contra, «la propriété asiatique augmente au dessus du niveau alpin vers le niveau mongoloïde chez tous les Slaves de l'alentour, spécialement chez les Polonais, Russes, chez les Hongrois, Tartares, en culminant chez les Hongrois de la région de Szegedin»².

Fig. 9. — Vas preistoric descoperit de curând la poalele Carpaților

¹ *Cultura*, Cluj, 1924, p. 225.

² Prof. Dr. Georges Popoviciu. *Les races sanguines en Roumanie*, al XVII-lea Congres Internațional d'anthropologie et d'arheologie préhistorique, Bucarest, 1939, p. 309, 312, 314, 316.

Aşa dar, la unitatea orografică şi hidrografică a ţinutului carpat, se adaugă şi *unitatea antropologică a rasei* care îl locuieşte încă din timpurile preistorice. Prin urmare, ceea ce afirmase geograful german care considera cetatea Carpaţilor ca « bastionul Europei » în faţa Asiei, se aplică şi la populaţie. Cercetările serologice, ca şi cele craniologice, dovedesc aci continuitatea unui străvechiu factor etnic:

« Amestecul cu elemente aduse de colonizarea romană se simte mai mult în regiunea din Sud-Vest. Tipul mai brun al Românilor din Banat şi Transilvania, precum şi fizionomia lor mai meridională, arată o infiltrare venită din spre Mediterana, pe când tipul blond, dacic, apare mai lămurit în unele regiuni muntoase, mai izolate »¹. În Apusul Transilvaniei, la Moţi, « tipul blond este cel mai frecvent. Dacă găseşti uneori

Fig. 10. — Oale de tip arhaic, lucrate de ţărani numai cu mâna

părul castaniu, ochii rămân tot albaştri », iar în unele sate, o fată n'ar lua pentru nimic în lume un bărbat brun². Dar şi în alte ţinuturi tipul blond poate fi urmărit: foarte mulţi copii au la început părul bălan, şi abia mai târziu capătă o culoare mai închisă. (După adolescenţă, pletele sunt castanii ori negre, dar mustaţa bate încă spre blond). S'ar putea deci ca o cercetare mai amănunţită să scoată la iveală urme şi mai numeroase de populaţie străveche.

În orice caz, din faptele cunoscute până azi, rezultă că nici antropologia, nici preistoria nu ne arată să fi fost în regiunile carpatice vreun alt popor înainte de Daci, strămoşii poporului român. Continuitatea

¹ S. Mehedinţi, *Le pays et le peuple roumain*, Bucarest, 1927, p. 81.

² Dr. C. Velluda, *Cercetări asupra grupurilor sanguine la Moţi* (Academia Română, Mem. Sect. Ştiinţifice, Seria III, tom. XIV, Mem. 10) şi Florea Florescu, *Psihologia Moşilor, xenofobie şi ideal rasial*, Buc., 1940, p. 15.

merge până în epoca neolitică. Și dacă lucrurile stau astfel, nu e nicio mirare că *portul dacic s'a păstrat atât de bine în văile mai dosnice* ale Carpaților. Muntele, ca și insulele, are însușirea de a păstra nu numai unele vechi specii vegetale și animale (relicte), dar și populații și obiceiuri străvechi. (Irlanda a rămas până azi celtică din cauza insularității; Bascii în Pirinei și atâtea fragmente de neamuri în Caucaz, Himalaia, etc., sunt de asemenea « relicte etnice ». Tot astfel și Carpații au apărat insula lor etnografică de contopirea cu neamurile dimprejur).

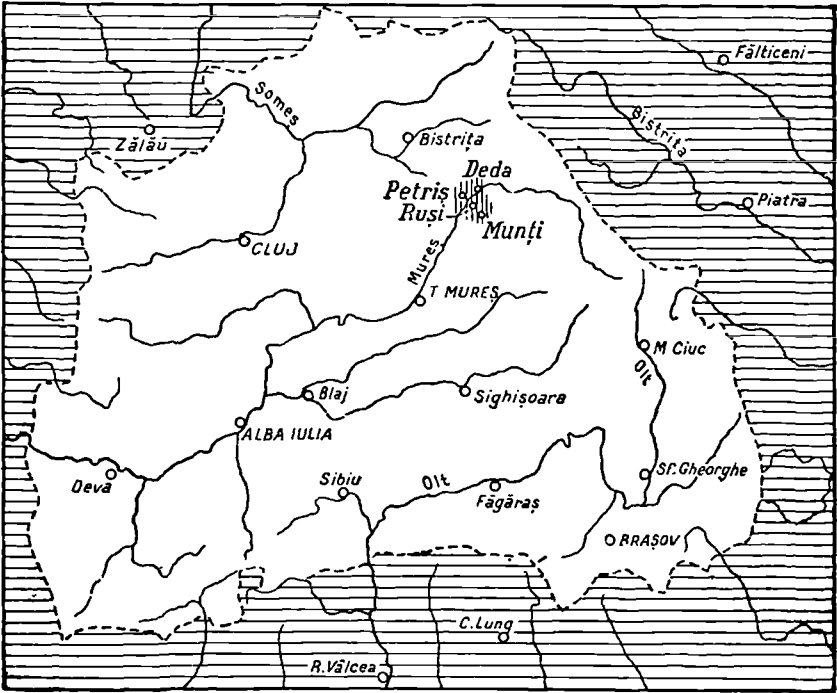

Fig. 11. — Regiunea din valea Mureșului: Deda, Petriș, Munți, etc. cu ceramică lucrată de mână (nota d. Filimon)

C) *Fapte preistorice.* Ca dovadă despre arhaismul populației carpatice și deci a stabilității sale excepționale, avem și alte fapte ușor de constatat. Un document cu deosebire semnificativ este ceramica rurală. În unele sate, anume feluri de mâncare nu se pregătesc în orice fel de vase, ci numai în oale sau tigăi *lucrate cu mâna*. Oalele acestea sunt modelate în chip foarte original: lutul se pregătește din argilă amestecată cu nisip, apoi se subție ca aluatul, în forma unei funii destul de lungi, ca să ajungă pentru facerea unei oale. Procedura e aceasta: se face mai întâi fundul, încolăcind mereu capătul, în chipul unui șarpe.

După ce spirala fundului e destul de mare, funia de lut urmează mai departe încolăcirea, înălţând mereu spirala, spre a face şi pereţii oalei, până ce ajunge la gură. Vasul, se înţelege, nu-i tocmai simetric, de aceea olarul îl mai netezeşte cu degetele, apoi îi adaugă şi două toarte. (Dimensiunile sunt variabile: dela o ulică de băut, până la « oloae » care pot să cuprindă 10—15 litri de apă).

Nu numai atât. Alături de această ceramică arhaică, de caracter pur utilitar, există şi o ceramică rurală cu oarecare ornamentaţie. Şi e bătător la ochi faptul ca motivul spiralei, atât de caracteristic pentru epoca neolitică din Carpaţi, se repetă şi la oalele şi strachinele *lucrate azi de săteni*.

Faptele acestea dovedesc că populaţia care lucrează astfel de olărie *n'a fost niciodată nomadă*. Etnografii ştiu că nomazii n'au şi nici nu pot avea ceramică. Mai întâiu, fiind mereu pe drum, în urma turmelor, ei nu pot duce cu dânşii lucruri atât de fragile, cum sunt vasele de lut. Al doilea, chiar la populaţiile sedentare, ceramica cere legătura statornică cu anume localităţi, fiindcă nu peste tot se poate găsi lut potrivit pentru facerea oalelor, strachinelor etc. Prin urmare, dacă aflăm azi în Carpaţi o zonă de ceramică rurală care continuă pe cea preistorică iar, în inima Transilvaniei (fig. 11) o ceramică lucrată numai cu mâna şi chiar în funii încolăcite în chip de spirală, asta e o dovadă pipăită că populaţia respectivă are acolo o continuitate milenară. O clipă să fi lipsit din Carpaţi, pentru a hoînări ca nomazii, şi obiceiurile acelea străvechi s'ar fi pierdut. Dacă neamul carpatic ar fi venit în Transilvania numai de câteva secole ori de o mie sau două de ani, cum ar fi putut să nascocască tocmai metoda primitivă a formării unei oale dintr'o spirală de lut, când i-ar fi fost mai uşor să imite olăria mai perfecţionată, ale cărei resturi preistorice sunt atât de numeroase?

Dar lucrul nu se mărgineşte nici la atât. Mai avem şi un alt document despre arhaismul acestei populaţii. Nu departe de regiunea ceramice lucrată cu mâna, se înalţă masivul Călimanului, cu minunate păşuni alpine, pe suprafaţa turtită a vechiului vulcan. Păstoritul e aici foarte dezvoltat, iar păstorii, în fiecare primăvară, când turmele se urcă în zona alpină, se servesc în zilele dintâi de ceea ce numesc ei « foc viu », adică aprind focul prin frecarea lemnelor, metoda cea mai primitivă de care s'a servit fiinţa omenească la începuturile civilizaţiei¹. Ceremonia aceasta, prin care se asigură puritatea deplină a flacării, necesară pentru prosperitatea oilor şi a păstorilor, e o dovadă că, alături de tipul transumanţei mari, care permitea turmelor să penduleze din

¹ Tiberiu Morariu, *Facerea focului viu*, în *Analele Arhivei de Folclor*, an. IV.

culmile Carpaților până în stepa Panoniei la Apus, și stepa pontică la răsărit, mai era aici și un tip special, legat numai de munte: pendularea între culmea și poalele fiecărui masiv muntos. Expresia din documentele mai vechi, care arată că păstorii din basinul Someșului aveau în stăpânirea lor pășunile alpine (*in antiquum dominium et usum alpium suorum*) e o dovadă pipăită că « focul viu » era un obicei străvechi. Cei cari rătăcesc în largul stepelor n'ar fi avut la îndemână lemnul

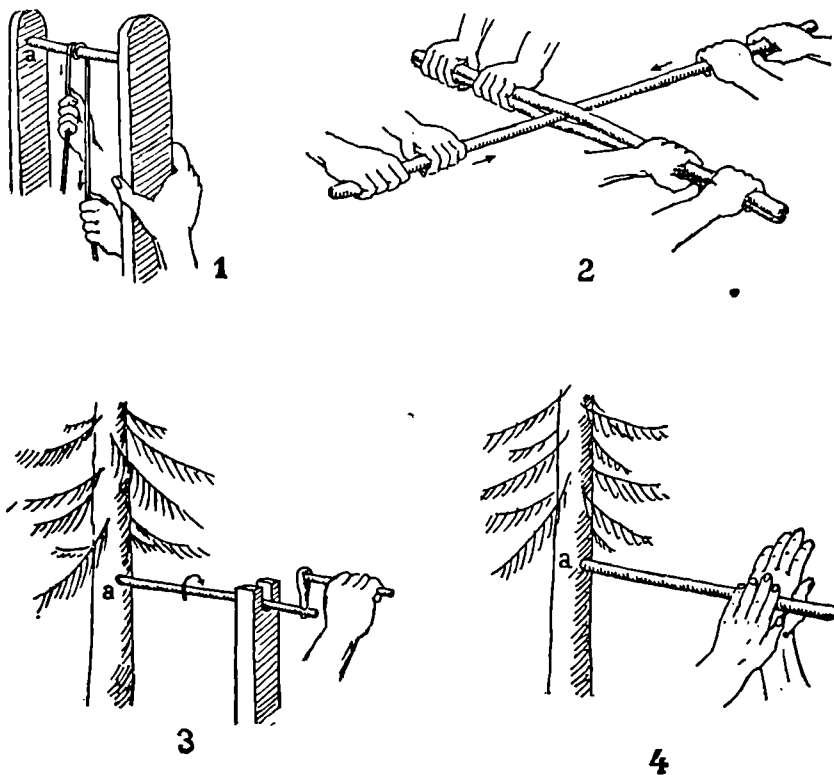

Fig. 12. — Aprinderea focului viu prin frecarea lemnului

necesar pentru « herăstrăul de foc ». Nomazii fac foc cu ierburi și cu tizic.

După cum ceramica lucrată cu mâna și « focul viu » dovedesc o mare vechime și statornicie a populației din Transilvania, din timpurile preistorice, tot așa răspândirea geografică a diferitelor tipuri de olărie românească dovedește aceeași continuitate în timpurile istorice. În adevăr, din harta alăturată, rezultă un lucru foarte semnificativ.

În Apusul țării, întâlnim o întreagă regiune, unde olăria păstrează și azi motive din ceramica romană. Iar zona aceasta coincide tocmai

cu ținutul unde colonizarea romană a fost mai intensivă, ceea ce dovedește că nu numai populația neolitică a fost strâns legată de aceste regiuni, dar și colonii romani, amestecați mai târziu printre Daci, n'au mai părăsit aceste locuri atât de favorabile vieții. După cum, spre răsărit avem o întreagă zonă unde olăria de azi ne amintește pe cea preistorică (fiindcă aci pătrunderea elementului roman a fost mai slabă), tot așa, spre apus, s'a păstrat un tip de ceramică, influențat de civilizația romană. (Și aceasta e o dovadă sigură despre continuitatea populației din Dacia romanizată. Dacă ar fi părăsit Dacia, coincidența

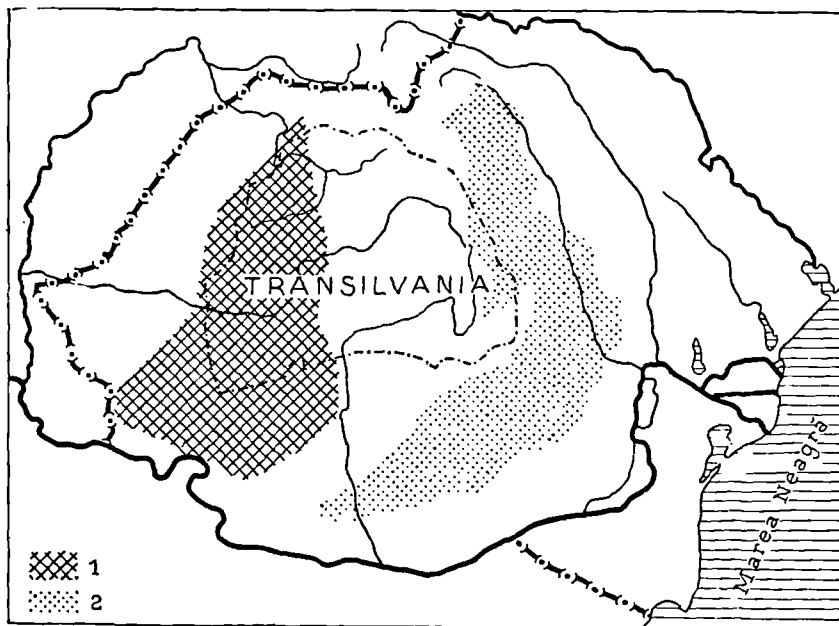

Fig. 13. — Răspândirea ceramicii (după col. Slătineanu) de tip preistoric (2) și de tip roman (spațiul cadrilat)

dintre ceramica de tip roman tocmai cu regiunea mai intensiv colonizată ar fi un mister cu neputință de explicat).

Tot în legătură cu ceramica trebuie să amintim și un alt fapt: obiceiul femeilor de a purta unele vase pe umăr și chiar pe cap. Deprinderea aceasta, atât de răspândită în țările Mediteranei (în Germania s'a întins numai în Sud, unde penetrația romană a fost mai simțită) s'a păstrat și la Români, mai ales în colțul dela Sud-Vest, adică în Banat, Oltenia și Apusul Transilvaniei, pe unde numărul colonilor a fost mai considerabil.

Așa dar, din toate faptele acestea rezultă o concluzie foarte lămurită: invaziile, atât ale nomazilor dintre răsărit (Sciții și toți urmașii

lor), cât și cele dinspre apus (Celți, Iazygi etc.) n'au putut urni din loc blocul carpatic, ci numai i-au adăugat din timp în timp oarecare elemente alogene. Barbarii din antichitate și ai evului mediu au pierit. Singur substratul autohton adică dacic, altoit mai târziu, prin colonizarea lui Traian, a rămas neclintit.

D) *Fapte lingvistice.* Analiza graiului din Carpați, pe temeiul hărților din «Atlasul limbii române», dovedește în chip și mai lămurit că Transilvania reprezintă temelia vieții poporului român, de două mii de ani până azi.

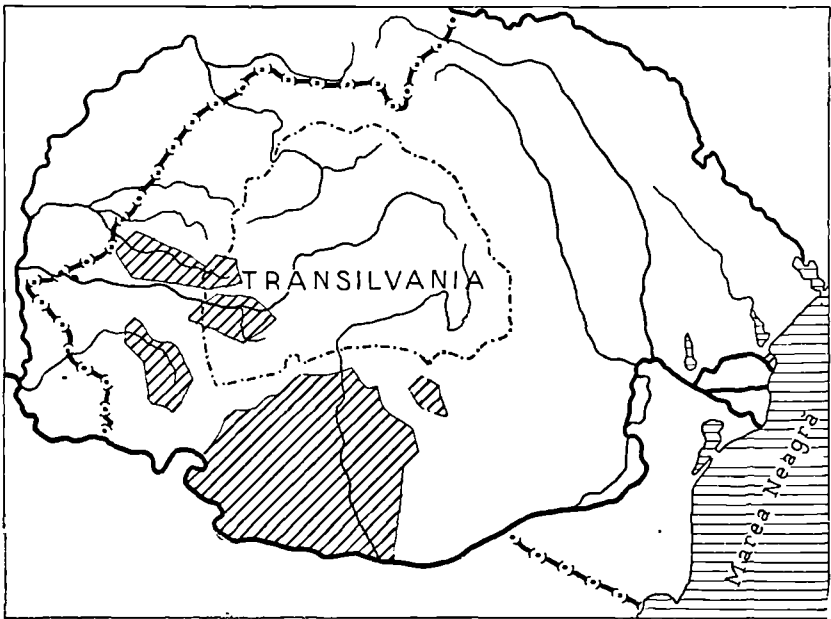

Fig. 14. — Regiunea pe unde femeile poartă vasele pe cap

Răposatul Meyer-Lübke, un ilustru reprezentant al filologiei romanice la Universitatea din Viena, a relevat un lucru vrednic de luare aminte: Dintre toate limbile romanice, aspectul cel mai arhaic îl are tocmai limba Românilor. Ea «arată caracterele romanice, ba încă le arată în multe priviri mai curate decât celelalte limbi... Limba poporului român prezintă în chipul *cel mai neturburat* desvoltarea dela graiul latin spre cel romanic»¹. Fiind despărțită mai de timpuriu de trunchiul

¹ W. Meyer-Lübke, *Römänisch und Romanisch*, Buc., 1930, p. 35 n.: «Es zeigt die romanischen Züge, es zeigt sie sogar vielfach reiner als die anderen Sprachen». «Das Römänische zeigt die lateinisch-romanische Entwicklung am ungetrübtesten».

latinătăţii şi rămânând ca o insulă izolată în răsăritul Europei, era firesc ca limba Românilor să păstreze mai întregi caracterele graiului popular de acum două mii de ani.

Se vedem ce ne spune şi « Atlasul limbii Române ». Despre valoarea lui ştiinţifică, e destul să amintim că specialiştii au recunoscut-o în chip necondiţionat. Profesorul I. Iud, redactorul revistei *Vox Romana* şi co-autor al marelui Atlas italo-elveţian, numeşte opera română « eine wissenschaftliche Grosstat ». Un alt savant, W. v. Wartburg, director al revistei *Zeitschrift für romanische Filologie* şi profesor la

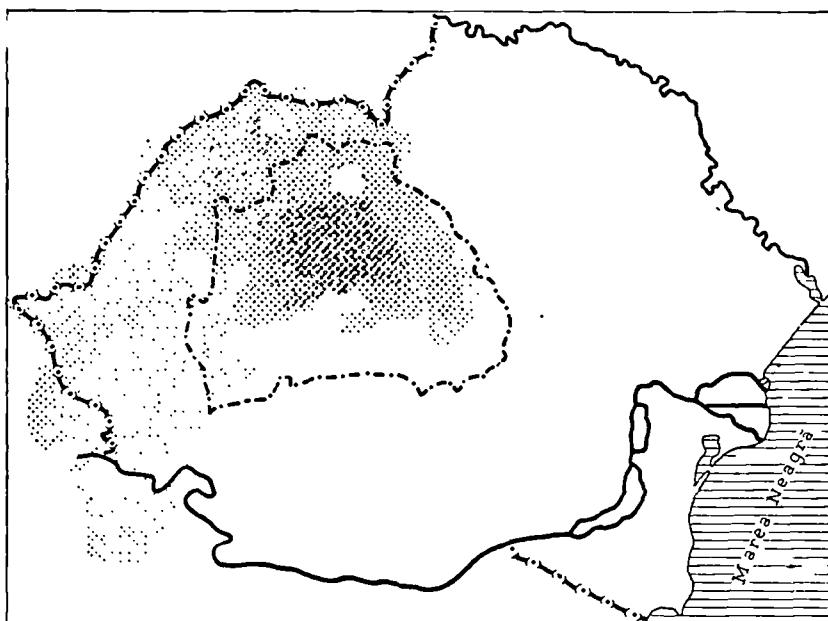

Fig. 15. — Intinderea cuvântului *păcurar* (păstor)

Universitatea din Leipzig, o numeşte « ein gewaltiges Werk... das die ganze Forschergemeinde der Romanisten mit Stolz erfüllen müß ».

Cerem iertare cetitorului că am început cu citarea câtorva martori. Vor urma îndată şi alţii, tot atât de însemnaţi, dar am voit prin aceasta să îndemnăm pe cei cari nu-s tocmai apropiaţi de ramura cercetărilor filologice, să examineze cu atenţie hărţile ce urmează.

Este un lucru ştiut că « vorbele şi formele unei limbi se păstrează în regiunile periferice şi izolate mult mai bine », decât în mijlocul ariei unui graiu, fiindcă aci toate înnoirile sunt mai puternice, circulaţia este mai vie şi poate înnăbuşi mai iute moştenirea din bătrâni (Bartoli). Harta alăturată arată că termenul latin *pecorarius* (păstor) s'a păstrat tocmai

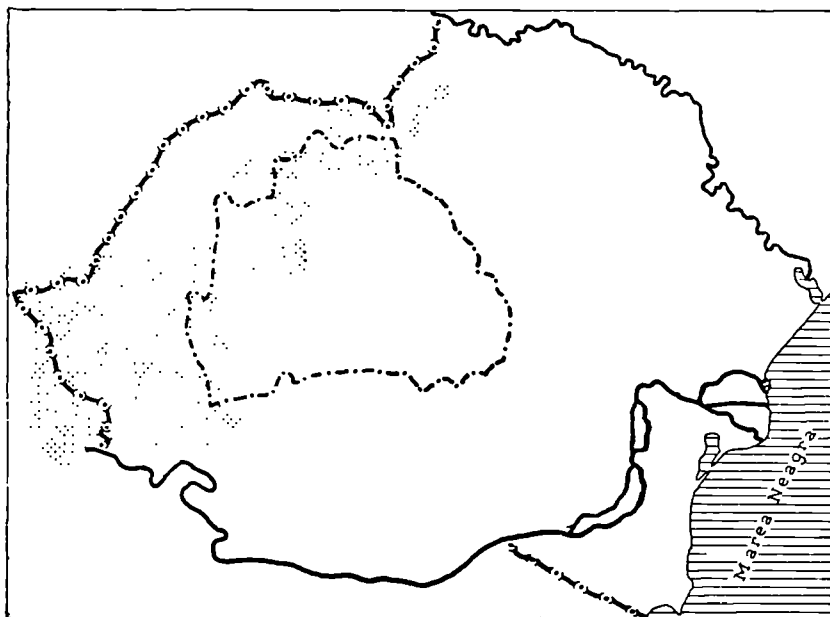

Fig. 16. — Intinderea cuvântului *pedestru*

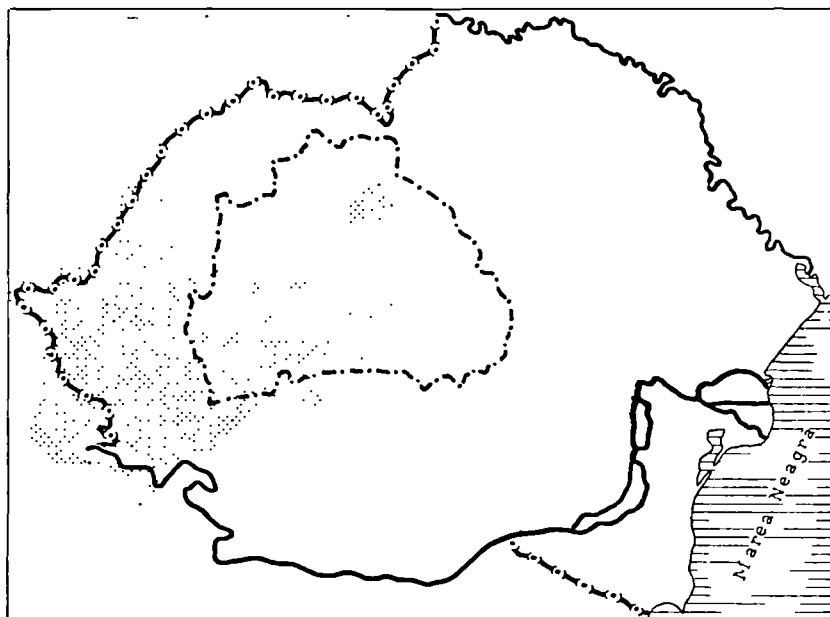

Fig. 17. — Intinderea cuvântului *june*

în Transilvania, pe marginea apuseană a pământului românesc — adică tot în ținutul de colonizare mai puternică.

Cuvântul « pedestru », din latinescul *pedester* sau *pedestris*, e și mai bătător la ochi. El s'a păstrat în lungul munților dela apus — prin urmare tot în regiunea de intensă colonizare. (Muntele se potrivea și el cu felul acesta de umblet).

Același lucru se vede și din răspândirea cuvântului *june* (din *juvenis*). Cuvântul latin *juvenis* are înțeles numeric: cel cu ani puțini, adică mic de etate. *Tener* cuprinde o nuanță etică: fraged, delicat... Și aici

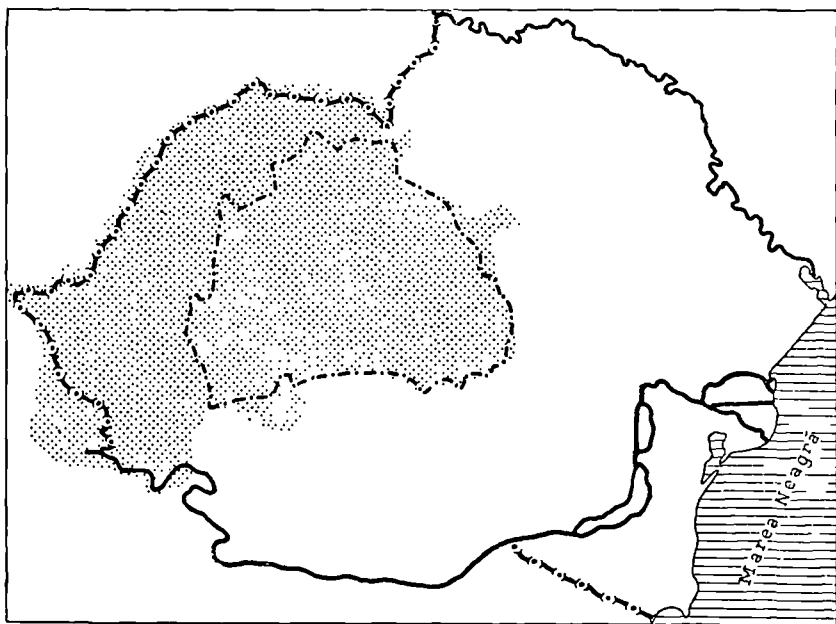

Fig. 18. — Intinderea cuvântului *cuminicătură*

vedem că înțelesul cel caracteristic, adică *june* (după numărul anilor) s'a păstrat la marginea din apus, rămânând *tânăr* în părțile de teritorii mai apropiate de Slavi. Moliciunea Slavilor a plecat în partea aceasta balanța spre cuvântul latin *tener*.

Intinderea cuvântului « cuminecătura », din *communicare* (în latina vulgară: *communicare*), dovedește același lucru: Cuvântul mai vechiu, adică latin, a fost păstrat, după regula stabilită de Bartoli, la margine, iar expresia « împărtășire » — *participare* la primirea simbolică a corpului lui Iisus, s'a păstrat în marginea, unde influența bisericească a slavonismului a fost mai vie. În treacăt, cuvântul *communicare* e și o dovadă de vechimea creștinismului românesc, primit de populația daco-romană încă din timpul celor dintâiu secole, sub influența latinei ca limbă de cult.

În fine, răspândirea cuvântului « județ » (din *judex*) pe suprafața întregului pământ românesc dovedește în chip pipăit că unele forme ale vieții sociale și administrative s'au păstrat la fel în toată masa poporului român, servind, împreună cu limba, ca un chiag care asigură coeziunea etnică.

Față de aceste fapte concrete și de împrejurarea ca nu numai *vorbele*, dar și anume caractere *fonologice* și *morfologice* arată caracterul

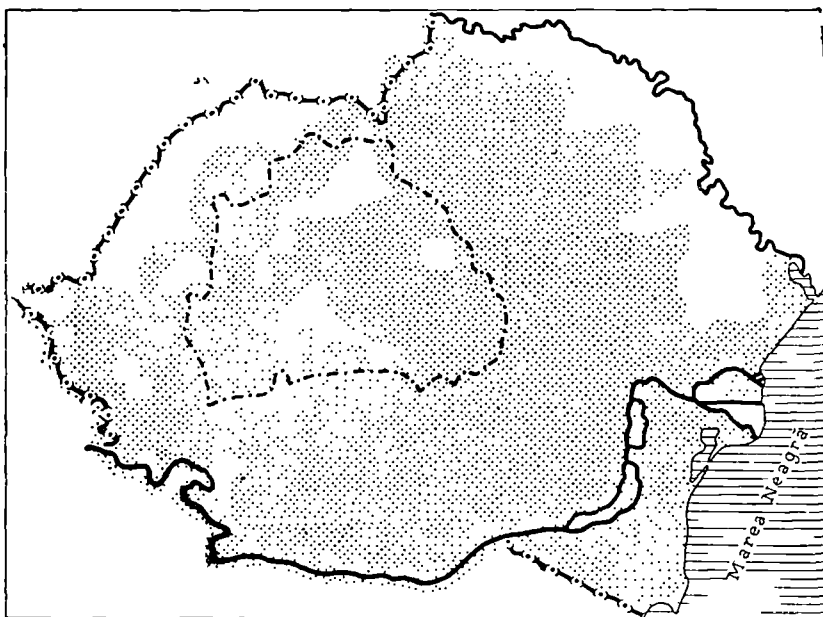

Fig. 19. — Intinderea cuvântului *județ*

mai conservator al Românilor din apusul și Nordul țării (regiuni *laterale*) justifică deplin concluzia filologului care a realizat această mare operă științifică. Ea suna așa:

« Dacă din teritoriul României de azi ar fi dispărut populația romanică, cum pretend adversarii continuității, n'ar fi un joc prea minunat al întâmplării, ca dintre Români cari ar fi venit cam pe la anul 1000 din Peninsula Balcanică, să se așeze chiar în regiunea unde romanitatea fusese mai intensă, tocmai imigranții cari păstrasera elementele latine mai bine decât frații lor dela Sudul Dunării? »¹.

Și încă ceva: « Dacă nu s'ar fi păstrat măcar în regiunile apusene și dela miazănoapte o populație autohtonă de graiu romanic, nu s'ar putea

¹ Sextil Pușcariu, *Les enseignements de l'Atlas linguistique de Roumanie*, 1936, p. 10 (extr. din *Revue de Transylvanie*, tom. III).

înţelege pentru ce înnoirile venite dinspre miazăzi au fost oprite în răspândirea lor, nu prin alte înnoiri venite dinspre apus sau dela Nord, ci *printr'o barieră de cuvinte și de forme vechi de origine latină* ».

Aceste constatări filologice, sprijinite pe harta răspândirii cuvintelor, nu mai lasă niciunui om de știință cea mai mică îndoială asupra continuității elementului român în regiunile unde se află azi.

Intocmai ca și *craniul și sângele, limba* unui popor nu poate fi schimbată după voința cuiva și nici « camuflată ». Harta întinderii unui cuvânt, ca și harta unei specii vegetale ori animale, este un document concret, pe care nimeni nu-l poate trece cu vederea, îndată ce faptul este constat în chip științific. Iar cât privește valoarea științifică a Atlasului mai sus citat, pe lângă mărturiile înșirate mai sus, să ne fie permis a mai adăuga câteva: Prof. K. Jaberg dela Universitatea din Berna, el însuși co-autor al Atlasului Italo-elvețian, scrie în *Sprachwissenschaftliche Forschungen* că în România e un « centru de cercetări »... cum « aproape nu există în apusul Europei ». Alt savant E. Bertoni, prof. la Universitatea din Roma și membru al Academiei Italiene, numește Atlasul « opera grandiosa »; alt filolog vestit, G. Rohlf, prof. la Universitatea din München « numește același Atlas » o măreață lucrare (grossartige Leistung) care face cinste celor doi exploratori (ai graiului românesc) și științei românești. ... Din ea rezultă însemnata concluzie că « latinitatea din perioada colonizării lui Traian nu s'a stins aci niciodată, ci a rămas fără întrerupere în cursul secolelor păstrate în gura populației țărănești ».

La aceeași concluzie ajunge și lingvistul finlandez O. I. Tuulio: « Nu mai poate fi vorba azi de o pierdere a romanității în România la începutul evului mediu și de o re-românizare medievală prin niscaiva Români porniți dela Sudul Dunării. Apusul României a păstrat *tradiția latină* cu cea mai mare fidelitate. Asta se vede lămurit din câteva hărți ale Marelui Atlas lingvistic al Românilor ».

În sfârșit, la rezultate și mai complete ajunge prof. Ernst Gamillscheg, reprezentantul filologiei romanice la Universitatea din Berlin, folosindu-se de material cules personal în mai multe călătorii de cercetare la fața locului. Savantul filolog, într-o comunicare făcută chiar anul acesta la Academia din Berlin, ajunge « pas cu pas până la celula germinativă (Keimzelle) a romanismului din Nord-Vest, în patria primitivă... a Românilor din Transilvania »¹, a cărei poziție o fixează harta alăturată.

¹ Ernst Gamillscheg, *Über die Herkunft der Rumänen*, Berlin, 1940, p. 13 ș. u.

Din ea se vede: 1. Că în munții din Apusul Transilvaniei, unde orașelul Abrud (*Abruttum*) a păstrat până azi vechiul său nume dacic, aflăm și azi « cea mai veche romanitate ». « Atât numele de locuri, cât și cele de râuri confirmă aici continuitatea Românilor »¹. (Numele Celor trei Crișuri derivă din anticul *Crisia*; Ampoiu amintește pe *Ampeium*, iar numele Turda nu-i decât *Turidava*, adică orașul râulețului *Tur*, care curge și acum cu dacicul său nume *Tur*).

2. În ținutul mai sus numit, nici numirile de munți nu-s slave, ceea ce nu se poate explica decât prin faptul că « aceste vârfuri de

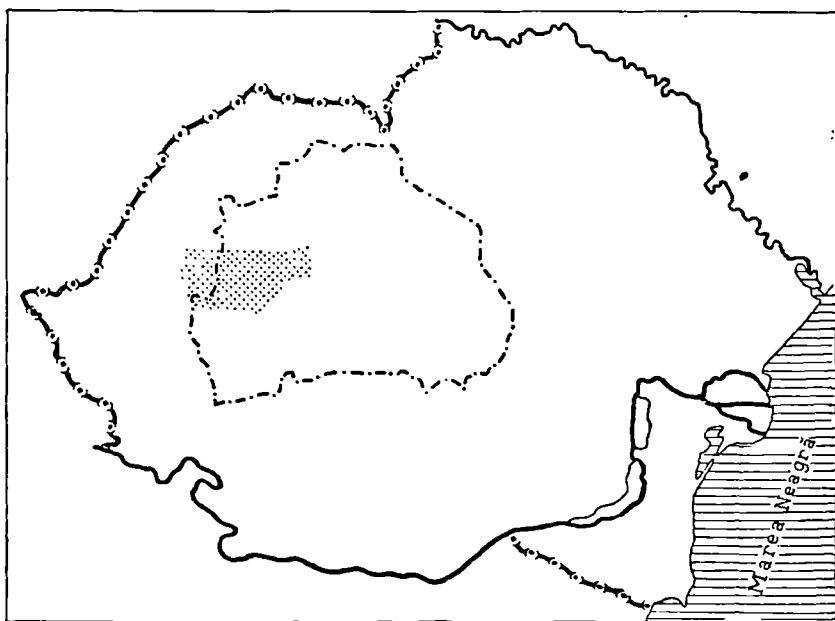

Fig. 20. — Nordwestliches rumänisches Kerngebiet (după prof. Gamillscheg)

munți au rămas *totdeauna* în cuprinsul populației romanice » (stets im Bereich der romanischen Bevölkerung geblieben sind). Ceea ce arăta antropologia, etnografia, preistoria și istoria, precizează deci prin lux de dovezi filologia, cu consensul atâtor filologi din cele mai însemnate universități ale Europei.

E) *Fapte antropogeografice*. Cele înșirate până aici dovedesc în chipul cel mai lămurit ori și cui că Transilvania a fost *temelia cea mai veche a vieții poporului român*.

Sunt însă și alte fapte care explică această milenară continuitate a aceluiași populații în Carpați. Analiza antropogeografică le scoate

¹ Auch die Orts- und Flussnamen dieses Gebietes bestätigen hier die Bodenständigkeit der Rumänen (p.15).

numai decât la iveală. Am relevat dela început că munții Carpați sunt mijlocii ca înălțime. Dar însușirea lor cea mai caracteristică e alta: forma culmilor. Pe când în Alpi vârfulurile sunt ascuțite și acoperite în multe părți cu zăpezi eterne, din care se preling domol o sumă de ghețari — unii destul de mari (*Mer de glace*) — în Carpați, culmile sunt pe mari întinderi netede ca și câmpia. Spinarea lor a fost tocită de ape în chip de « plaiuri » (*peneplene*, cum le zic geografii). Ele se încălzesc repede vara, așa că nicăieri nu se găsesc aci zăpezi eterne. Din contra, tocmai culmile sunt acoperite cu o floră bogată și mult mai variată decât în Alpi. Iar urmarea acestei împrejurări este o adevărată antiteză între Alpi și Carpați din punctul de vedere al vieții omenești.

În Alpi, etajul de sus al munților e gol. Doar câțiva alpiniști dacă îl cercetează din timp în timp, câteva luni peste vară. Dimpotrivă, plaiurile carpatice sunt locuite vara de o populație pastorală relativ numeroasă și mereu colindate de turme. Iar unele din aceste șesuri înalte sunt potrivite nu numai pentru pășunatul oilor, ci și pentru agricultură. În munții din Apusul Transilvaniei, arăturile se urcă până la 1.000 m și chiar mai sus. Cât privește podișul din mijlocul țării încercuite de cununa Carpaților, el este o adevărată grădină, deoarece cresc aci nu numai cereale și pometuri, dar chiar și vița de vie.

Așa dar, omul a găsit aci de timpuriu condiții optime de viață pastorală și agricolă, fără să mai amintim înzestrarea țării în *sare și metale*. (Munții Apuseni sunt și până azi ținutul cel mai bogat în aur, din toată Europa, afară de Urali). Aflând deci împrejurări atât de favorabile traiului, era firesc ca omul să se lipească aci strâns de pământul său. Iată adevărata cauză a statorniciei.

Apoi mai era ceva. Unii istorici, fără să-și dea seama, cad victima prejudecății Grecilor care afirmau că « cine nu-i Elen, e barbar ». Câțiva au aplicat acest epitet și Dacilor, ceea ce este o adâncă eroare. Când s'au apropiat de Dacia, legiunile romane n'au găsit aci un neam barbar, trăind de azi pe mâine, ci o populație cu cel puțin două milenii de vechime și cu o civilizație foarte înaintată, având o agricultură care permitea export de cereale spre țările dimprejurul Mării Egee; o creștere de vite atât de dezvoltată, încât Filip al Macedoniei (tatăl lui Alexandru cel Mare) putuse cumpăra din țara Dacilor herghelii întregi pentru prăsilă¹; cu podgorii atât de întinse încât regele dac Burebista (prieten a lui Pompeiu și rival a lui Caesar) luase chiar măsuri să le mai împutineze; cu o industrie casnică atât de fină, în cât covoarele dunărene

---

¹ Viginti millia equorum ad genus faciendum in Macedoniam missa (*Justinus IX, 2*).

(*istriana*) erau căutate și la Atena. Cât privește exploatarea minelor e destul să amintim că Herodot, cu sute de ani înainte de romanizarea Daciei, lăuda pe localnici pentru mulțimea podoabelor lor de aur, iar prada de războiu luată de Traian a fost atât de mare, încât împăratul a putut suspenda plata impozitelor în tot imperiul, cu toate că la suirea sa pe tron, finanțele erau atât de ruinate, încât el însuși însărcinase o comisie specială pentru echilibrarea bugetului¹.

Din toate acestea se explică ușor că Dacia, posedând cereale, podgorii, vite, sare și aur, ajunsese un fel de Americă a lumii vechi. Cum se afla așezată între țările mediterane, cu veri secetoase, puține pășuni și puțin pământ bun de agricultură, și țările din Nordul Europei, acoperite de păduri, mlaștini și morenele rămase din epoca glaciară, Dacia stăpânea un ținut în adevăr privilegiat, formând o insulă de gospodărie autarkică. *Nimic nu-i lipsea din tot ce trebuie unei vieți civilizate.* Iată pentru ce, îndată după cucerirea romană, i s'a putut da de contemporani titlul neobișnuit: *Dacia Felix*. Romanii au venit să adauge doar formele culturii latine, dar civilizația era aci foarte veche. (E de prisos așa dar să mai arătăm pentru ce populația autohtonă încă din timpurile preistorice rămăsese legată de acest colț de pământ și pentru ce sub Romani, ea a continuat, cum vom vedea îndată, a se lipi mai departe de patria ei străveche).

F) *Fapte economice.* După faptele înșirate până aci este de prisos și aproape o naivitate să mai demonstrăm că Transilvania este în adevăr centrul etnografic și antropogeografic al neamului și al Statului român. Dar fiindcă faptele materiale au o însemnătate din ce în ce mai mare, nu strică să arătăm că și din punct de vedere economic, ținutul acesta este sâmburele formației politice legată de Carpați.

Încă din antichitate, Herodot relevă însemnătatea *aurului* din țara Agatirșilor. Iar în epoca romană *sarea*, ușor de exploatat din ocne descoperite, ale căror gropi se văd și azi, era transportată în țările vecine.

Pe lângă drumurile făcute de legionari, calea de apă a Mureșului, pe care plutele nu întâmpinau nicio greutate, era o mare înlesnire pentru răspândirea sării. Alături de atâtea șosele care radiau din Transilvania spre Mizăzi și Apus, spre Iliria și Italia, era și o mare arteră care lega podișul transilvănean pe calea cea mai scurtă cu Dunărea și Marea Neagră, trecând Carpații spre valea Trotușului și răspunzând (prin *Piroborjđava*, Poiana de azi) la cotul cel mare al Dunării, unde e acum portul Galaților.

---

¹ J. Carcopino, *Les richesses des Daces et le redressement de l'Empire, sous Trajan*, în *Dacia* I, p. 28 ș. u.

Dar o dovadă şi mai pipăită de intensitatea vieţii economice pe podişul Transilvaniei ne-o dă marea bogăţie de monete antice. Aici se întâlnesc cele greceşti, cu cele romane, alături de monetele Dacilor. Cercetarea colecţiilor numismatice ne lămureşte numai decât pentru ce provinciei i s'a dat titlul atât de băător la ochi *Dacia Felix*.

Însă nu numai prin aur şi sare, Transilvania a avut un rol central, ci şi printr'un alt fapt economic de o însemnătate istorică mult mai mare pentru poporul român: prin *transhumanţă*. Am pomenit că însăşi columna lui Traian atrage luare aminte asupra păstoriei la Daci. Când citim mărturisirea anticilor despre legătura dintre poporul dac şi munte (*montibus inhaerent Daci*), de obicei ne gândim la relieful Carpaţilor şi la văile lor care puteau oferi adăpost faţă de năvălitori. Interpretarea aceasta ni s'a impus în chip precumpănitor, fiindcă aci, lângă Carpaţi, a fost « Poarta invaziilor » din spre Asia. Adevărul fundamental e însă altul: legătura cu muntele nu era un fapt negativ, adică nevoia sporadică de a se ascunde, ci un fapt permanent şi pozitiv: nevoia de a căuta în munte *hrana şi îmbrăcămintea prin creşterea oilor*. De aci pendularea anuală dela poalele munţilor spre păşunile din zona alpină, în fiecare primăvară, apoi scoborîrea spre toamnă în satele dela poale. Din acest punct de vedere, podişul Transilvaniei a devenit din timpuri străvechi un centru de *transhumanţă locală*. Iar când o singură stăpânire se întindea de jur împrejurul cetăţii carpatice, ca în timpul marilor regi Burebista şi Decebal, era uşor ca transhumanţa periferică să se întindă până departe peste câmpiile dimprejur. Alături de pendularea locală dintre culme şi poalele muntelui, se afirma atunci şi pendularea de amplitudine mai mare între munte şi stepele vecine (panonică şi pontică). În orice caz, e fapt istoric că la venirea Maghiarilor, ei găsesc în stepa dela Apusul Daciei pe *pastores Romanorum*. De asemenea e fapt istoric că, din evul mediu şi până azi, nenumărate documente ne arată că oerii din Transilvania păşteau turmele lor nu numai în munţii dimprejurul podişului, dar se coborau şi în Muntenia şi Moldova, pentru a ierna în lunca largă a Dunării, bogată în sălcet şi chiar mai departe, spre Crimeea şi în stepa dela Nordul Mării Negre¹. Cât de mare a fost amplitudinea acestui fenomen, pe care l-a apucat încă în toată intensitatea lui generaţia trecută, se poate judeca şi din această împrejurare: un autor saxon, bun cunoscător al vieţii locale, la sfârşitul secolului trecut, scriind despre transhumanţa turmeilor spre Dunăre şi Marea Neagră, a dat operei sale un titlu nu se poate mai caracteristic: « Transilvania călătoare » (*das wandernde Siebenbürgen*).

¹ Ştefan Meşeş, *Păstorii ardeleni în Principatele române*, Buc., 1925.

Populația pastorală cuprindea, spune autorul, *tot lanțul Carpaților din Bucovina până la Porțile de Fier*.

« Plecând din marile ei așezări din munți, ea înviorează cu turmele sale pașunile din zona alpină și are punctele ei de întâlnire la cele nouă sau zece pasuri dela graniță » (pe atunci, România nu era întregită). Apoi « pentru ernet, duc turmele pe numeroase șleauri și poteci spre câmpiile Dunării de Jos... Iar regulamentele de vamă sunt întocmite, așa că vitele Transilvănenilor, cari sunt ținute afară din Transilvania, sunt socotite ca vite indigene, iar produsele lor (lâna, piei etc.) sunt aduse aici fără să mai plătească vamă »¹.

Avem însă o mărturie și mai amănunțită chiar din partea unui scriitor ungar, care ne arată că Transilvania era strâns legată de transhumanță. Conteul Nicolae Bethlen, istoric și om de stat, scria la 1662 următoarele: « Păstorii (e vorba de Români) după ce s'au căsătorit se întorc iarăși între munți, de unde nu mai vine decât acela care e șeful unei grupe dintr'o tovărășie, adică păstorul șef al turmei. El se prezintă anual la proprietar, dându-i seama de numărul vitelor etc. și de venitul avut dela turmă. Acest drum îl fac de obicei primăvara, când se înfățișează proprietarului, arătându-i câte vite trebuie să vândă, ca din ele să-i iasă câștig, și aceasta se face în modul următor:

Păstorii, de obicei, la sfârșitul verii, părăsesc văile adânci și-și mână turmele în Țara Românească, unde, în preajma Dunării, un teritoriu cam de 50 mile lungime și 4 mile lățime, formează mici păduri de tufișuri, în care oile și caprele, cu toată iarna geroasă, au destulă iarbă proaspătă de păscut... Cu sosirea primăverii, vin numeroși negustori din Constantinopole, care cumpără vitele, oile și caprele de vândut. Prin aceasta, nobilii ardeleni capătă foarte mulți bani, *care formează partea cea mai mare din veniturile lor*. După ce păstorii turmelor au înștiințat pe domnii lor despre vânzările făcute, aceștia de obicei trimit un om de încredere care face socoteala cu păstorii și aduc banii proprietarului. Și toate acestea se fac cu o *credință și o exactitate, care abia își află pereche la alte popoare* ». Iar despre păstorii care nu se coboară în șesul dunărean, autorul adaogă: « Mulți nu-și pot închipui din ce trăesc acești păstori în văi, deoarece pe acolo nu se face nici grâu, nici vin, și dintr'alt loc nu aduc nimic. Dar oricât de extraordinar s'ar părea modul lor de traiu, e totuși simplu: toată alimentația le-o dă laptele de oaie... ».

« In ce privește îmbrăcămintea, și-o fac singuri din lâna turmelor... Imbrăcămintea soțiilor și a copiilor întru toate se aseamănă cu a băr-

¹ J. Hintz, *Das wandernde Siebenbürgen*, Kronstadt, 1876, p. 6.

baților și cu toții, împreună cu turmele, trăesc foarte mulțumiți în munți... Și n'au nicio cunoștință ce se întâmplă în alte părți ale lumii »¹.

Dacă « partea cea mai mare din veniturile nobilor unguri » din Transilvania era scoasă din turmele care pendulau între munte și câmpia Dunării, rezultă dela sine că *podîșul transilvănean a fost mereu legat de României dimprejurul cetății carpatice*, cum e legat sâmburele de coaja fructului cu care face o unitate organică. In deosebi însă, legătura cea mai puternică a fost cu periferia dinspre răsărit și miazăzi, adică cu Moldova și Țara Românească sau Muntenia.

Din contra, legăturile Transilvaniei cu câmpia dela Apus de Tisa au fost cu mult mai slabe. Odinioară, e drept că și stepa panonică făcea parte din spațiul vital al neamului românesc. « Un fragment din poporul român s'a păstrat până după năvălirile Hunilor, Gepizilor, Langobarzilor, Slavilor și Avarilor, cel puțin până la 900 în dealurile dela Apus de lacul Balaton »². (Așa se explică acei *pastores Romanorum* despre care cea mai veche cronică ungurească spune că Maghiarii i-au găsit în secolul al X-lea, când au poposit în câmpia străbătută de Tisa și Dunărea de mijloc). Dar acești Români prea depărtați de Transilvania s'au pierdut cu timpul, adică au fost desnaționalizați, cum s'a întâmplat și cu alte « ramuri ale romanității în Salzburg, în Austria de sus, și cu Gallo-romanii împrăștiați la răsărit de Rin »³.

Și era firesc să se întâmple așa, deoarece între leagănul neamului Daco-Roman, adică cetatea carpatică, și câmpia panonică, ocupată de Maghiari, era un hotar greu de trecut: *lunca băltoasă a Tisei*. Râul acesta, care curge aproape în direcția meridianului, are această particularitate: malul drept e mai înalt și uscat, iar cel stâng e jos și plin de nenumărate bălți și brațe părăsite. Lunca Tisei formează astfel un hotar mlăștinos, care a avut mari urmări economice. In zona aceasta, legăturile dintre cetatea Carpatică și Ungaria erau puține. Numai în două puncte (Szegedin și Szolnoc) trecerea peste Tisa era ceva mai ușoară.

Până n'a intervenit în secolele din urmă canalizarea, inundațiile erau foarte dese, deoarece și Tisa, și afluenții ei curg extrem de încet și fac nenumărate meandre. Putem spune că până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, mlăștina Tisei forma o antiteză nu se poate mai simțită față de uscăciunea pusteii dela Apus de Tisa și, în acelaș timp, *un hotar serios pentru circulație*. Așa se explică faptul istoric în adevăr remarcabil că Transilvania nu s'a simțit legată de centrul Ungariei, adică de

¹ Ștefan Meteș, op. cit., p. 187.

² Ernst Gamillscheg, *Über die Herkunft der Rumänen*, Berlin, 1940, p. 17.

³ *Ibid.*

capitala Buda-Pesta. «Și ca Dacie, și ca principat al Transilvaniei, ea a avut *totdeauna o istorie aparte*», recunoaște însuși geograful ungar d. Cholnoky Jenő. Pe când trecerea spre Apus avea la îndemână cele două drumuri peste Tisa, din contră, spre Răsărit, către câmpia dunăreană a Munteniei și a Moldovei, și păstorii, și negustorii din Transilvania puteau trece Carpații prin 10—15 pasuri, dintre care unul abia ajunge 350 m înălțime... Pe valea Oltului, călătorul care pleacă din podișul Transilvaniei, trece Carpații nu suind, peste munte, *ci coborînd prin munte*, alături de apa puternicului râu.

Nu e nevoie să mai înșirăm și alte fapte spre a arăta că și industria și negoțul Transilvaniei, legate în deosebi de orașele întemeiate de Sași (Sibiu, Brașov și Bistrița stau în fruntea lor) aveau legăturile cele mai firești cu Principatele române de lângă gurile Dunării. Iar cât de străină era Transilvania de restul Ungariei se vede nu numai din numărul și orientarea drumurilor, dar și dintr'un fapt decisiv, când e vorba de relații comerciale: de faptul că Transilvania avea altă *monedă*, alte *greutăți* și alte unități de *măsură* decât Ungaria. În Ungaria, circula în locul întâiu *marca* ungurească, pe când în Transilvania *marca dela Sibiu*. Chiar după ce Transilvania a fost încorporată la Austria, *marca locală* a avut putere de circulație, până în generația trecută¹.

Cât privește scurgerea produselor industriale din Transilvania în țările românești dela poalele Carpaților, sumedenie de documente arată privilegiile acordate de Domnii români orașelor săsești. Se poate spune că «*excepționala putere de consumare a țărilor românești (de sub munți)* a fost principalul factor pentru înflorirea industrială a Transilvaniei»².

Dar și mai interesant decât trecutul e prezentul: Nu numai că industriile actuale din Transilvania (îndeosebi cea textilă și metalurgică) își găsesc desfacerea produselor lor spre periferia României actuale, dar chiar și unele produse alimentare. (O mare parte din laptele ce se consumă zilnic în capitala României, e adus din Transilvania, unde clima fiind mai ploioasă ajută fânețele și deci creșterea vacilor de lapte). După cum se respiră spițele dela butucul roții, tot așa căile ferate es din Transilvania în toate direcțiile înlesnind desfacerea dinspre *centrul industrial* al țării așezat pe podiș, spre *periferia mai mult agricolă*.

Și nu numai Sașii, ca cei mai de seamă industriași, dar și Secuii, tot spre periferia răsăriteană a țării își îndreaptă privirile. Și asta

¹ Höman B., *Magyar penzlörténet* (Istoria monetară ungurească), Budapeșt, 1916, p. 94—100 (vezi I. Moga, *L'orientation économique de la Transylvanie*, Rev. de Transylvanie, tom. VI, no. 1, p. 79 ș. u.).

² *Ibid.*, p. 88.

nu numai azi, ci și înainte de a fi fost Transilvania integrată în regatul României. În 1902, un bun cunoscător al colțului locuit de Secui (Mihály Szöke) mărturisește cu durere că Secuii cunosc Bucureștii mai bine decât Buda-Pesta. « Săcuii cred că Ungaria este tot așa de muntoasă ca Ciucul și Trei Scaune (județele dela genunchiul Carpaților). Seghedinul îl cunosc numai din auzite, iar de București, Brăila, Sinaia, Dof-tana... știu și copiii cari se joacă în praf »¹. Un autor mai nou dă aceiași mărturie: « Săcuimea era mai aproape de România decât de Ungaria. Războaile, foametea, ciuma... a gonit populația într'acolo și a gonit-o mai ales împilarea de acasă, față de care singura scăpare a fost imigrarea ». Foametea dela 1718... iar mai târziu, serviciul militar obligator și alte necazuri au făcut pe Secui să caute scăpare în România dela poalele Carpaților².

Așa se explică pentru ce, după unirea cu România, Transilvania a intrat într'o fază de reală înflorire. Iată dovada în cifre care arată o ascensiune continuă:

În 1920, marea industrie din Transilvania întrebuința o forță motrice de 167.388 H.P.

În 1933, ea numără: 1315 întreprinderi cu un capital de lei 10.924.157.000 și o forță motrice de 183.210 H.P.; personalul se urcă la 60.146, iar valoarea producției la 9.169.305.000 lei.

În 1936, ea numără: 1324 întreprinderi, cu un capital de lei 12.235.226.000 și o forță motrice de 194.861 H.P.; personalul se urcă la 87.659, iar valoarea producției la 14.615.244.000 lei.

În 1937, ea numără: 1321 întreprinderi, cu un capital de lei 12.718.514.000 și o forță motrice de 207.152 H.P.; personalul se urcă la 95.542, iar valoarea producției la 16.844.640.000 lei.

Numărul și capitalul societăților anonime e de asemenea în creștere.

<u>Anii</u>	<u>Numărul Societăților</u>	<u>Capitalul social</u>
1919	231	190.446.000
1923	468	1.571.077.000
1927	550	3.112.754.000
1931	495	4.533.259.000
1935	584	4.413.666.000
1936	554	4.383.985.000
1937	568	4.449.062.000

¹ Szöke Mihály, *Pusztuló véreink*, Budapest, 1902.

² Bözödi György, *Sekély bánya*, Cluj, 1938. (Aceste două citate din ungu-rește le datoresc amabilității d-lui prof. Todor).

Era și firesc să se întâmple așa: de când s'a deslipit de Austro-Ungaria, în care fabricile Austriei și ale Boemiei concureau pe cele din Transilvania, industria de pe podișul transilvănean a putut lua avânt, deoarece avea la îndemână o piață foarte largă: ținutul cu populația agricolă dimprejurul cetății carpatice și chiar Orientul apropiat. Nu numai că industriile vechi și-au mărit instalațiile, producând mai mult atât cantitativ, cât și calitativ, dar s'au creiat și industrii noi (porțelan, explozibile, zahăr etc.).

Însă nu numai industria, comerțul și băncile au înflorit, dar și agricultura a făcut progrese simțite... Chiar în anii cu recolta slabă (cum a fost 1934), producția medie în Transilvania e de 3—3,9 chintale de cereale pe cap de locuitor, adică întrece media de 2,5 chintale, socotită ca indispensabilă.

Mai mult, prin împărțirea moșiilor mari, făcută după întregirea hotarelor, țărănimea căpătând pământ mai mult, își poate îndeștula mai bine nevoile, decât sub regimul vechiu, când proprietarul mare lucra cu gândul mai mult la export, decât la gloata muncitoare.

Însă lucrul și mai semnificativ e altul: însăși producția de cereale arată în Transilvania o creștere nu se poate mai îmbucurătoare. *Sub privegherea Statului român ea s'a dublat.* Iată cifrele:

Producția în mii de chintale

<u>Anii</u>	<u>Total</u>	<u>Grâu</u>	<u>Porumb</u>	<u>Orz</u>	<u>Ovăz</u>
1921	17.922	7.079	6.251	1.232	2.202
1926	26.541	9.945	10.646	1.740	3.161
1931	29.084	12.454	11.883	1.641	2.332
1936	31.342	13.008	12.462	1.830	2.928
1937	32.457	12.365	15.382	1.605	2.157
1938	34.377	14.261	15.745	1.479	1.932

Producția mijlocie la Ha. în chintale

<u>Anii</u>	<u>Total</u>	<u>Grâu</u>	<u>Porumb</u>	<u>Orz</u>	<u>Ovăz</u>
1921	—	9,1	8,1	7,3	7,5
1926	—	10,6	19,7	11,4	11,2
1931	—	11,7	12,2	11,6	8,7
1936	—	11,6	12,7	13,5	11,5
1937	—	11,4	15,7	11,4	8,6
1938	—	12,9	16,0	12,5	8,8

Cum se explică această stare economică?

Lucrul e foarte simplu. Transilvania forma, cum am arătat, o unitate istorică și economică, *deosebită de Ungaria*, având nu numai

titlul de *Principat*, apoi *Mare principat*, (impus de împrejurări despre care va fi vorba mai departe), dar și moneda deosebită, ponderi deosebite, unități de măsură deosebite, și chiar *tarif vamal* deosebit. Încă de pe la începutul secolului al XVI-lea, industria transilvană era în plină înflorire, pe când pusta Ungariei, slab populată și ocupată mai mult cu creșterea vitelor, înfățișa un aspect economic foarte smerit¹. Inflorirea aceasta era întemeiată pe faptul că Transilvania avea o largă piață de desfacere în principatele de sub Carpați: Moldova și Muntenia sau Țara Românească.

Cifrele următoare dovedesc chiar celor miopi că Transilvania era îndreptată *cu fața spre răsărit*, adică spre țările românești, nu spre Ungaria².

	Principatele române și provinciile Turciei	Ungaria și provinciile Austriei (în florini)	
1837	Export	2.947.169	64.569
	Import	3.186.835	285.199
1838	Export	2.995.091	89.144
	Import	4.157.055	172.408

Și această stare de lucruri a durat până în secolul al XIX-lea, când Ungurii, folosindu-se de slăbirea Austriei, au izbutit să desființeze principatul Transilvaniei, anexându-l la 1867 Ungariei.

Urmările au fost aproape catastrofale. Ungurii, voind să facă din Budapesta un mare centru industrial, au întrebuițat toată autoritatea Statului, ca să favorizeze elementul maghiar.

În 1906, parlamentul unguresc a votat o lege care subordona creierea oricărei întreprinderi industriale de aprobarea prealabilă a ministerului respectiv. După mărturisirea Subsecretarului de Stat Sztérényi, scopul acestei legi era să dea de lucru *muncitorilor de rasă maghiară*, prin înființarea de «fabrici» cu condiția ca 75% din lucrători să fie Maghiari³.

Scopul șovinist a fost în parte atins, dar prețul acestei experiențe a fost ruinarea industriei din Transilvania, cum dovedește această hartă.

¹ I. A. Grimm, *Die politische Verwaltung im Grossfürstentum Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1857, p. 10 (Quid quid est in regno Ungariae, quod attineat. . . ad eas artes, quas appellat mechanicos, id totum apud Transilvanos habetur. (Mărturisirea unui contemporan, abatele dalmat L. Tubero).

² I. Moga, *L'orientation économique de la Transylvanie*, Rev. de Transylvanie, 1940, p. 96.

³ I. Moga, *ibid.*, p. 101.

Din 2.643 de întreprinderi industriale, având mai mult de 20 lucrători, Budapesta cuprindea 1.206, adică aproape jumătate, pe când Transilvania, odinioară atât de înfloritoare, rămăsese numai cu 382. « Astfel, Transilvania, a cărei individualitate economică creatoare îi înlesnise să aibă o influență preponderantă în țările dunărene, a fost redusă de guvernele ungurești, la rol de provincie vasală, de simplă trimițătoare de *materii prime* pentru industria mare centralizată în jurul Budapestei ».

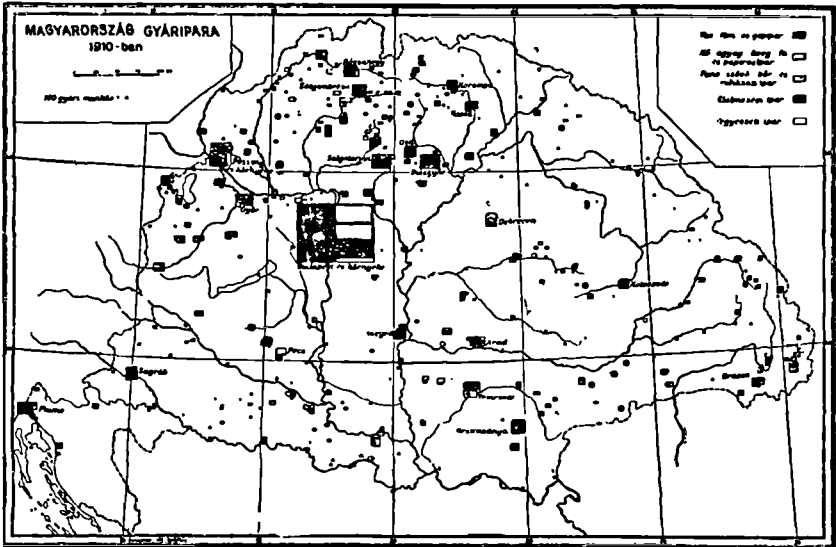

Fig. 21. — Harta lui Szekfű, arătând distribuția industriei mari în Ungaria la 1910

De aceea, căderea imperiului ce se chiamă Austro-Ungaria a adus cu sine între altele și *emanciparea Transilvaniei*. Căpătând din nou vechiul ei spațiu vital, provincia din centrul României a început iarăși a înflori, îndoindu-și în timp numai de două decenii producția agricolă, sporind numărul societăților dela 231 la 268, iar capitalul dela 190.446.000 lei la 4.449.062.000 lei, adică de 20 de ori mai mare.

Renașterea economică a Transilvaniei, după ce și-a căpătat rolul ei istoric în cuprinsul neamului românesc, e dovada cea mai lămurită că provincia din mijlocul țării formează o unitate organică cu restul Statului român.

V

PRIVIRE SPRE TRECUT

Și a trăi vegetativ e ceva. A trăi luptându-te cu împrejurările grele e mult. Iar a împlini un rol care privește și restul omenirii este sarcina cea mai înaltă pe care o poate avea un neam pe fața pământului

Cele înșirate în capitolele precedente sunt îndestulătoare spre a înțelege orice judecător obiectiv: *Ce este Transilvania?* De altfel, hărțile pe care le-am pus sub ochii cetitorului vorbesc ele înșile. Dar fiindcă istoria nu e la urma urmei decât o « geografie în mișcare », cum zicea Herder, nu strică să ne aruncăm ochii spre trecut, ca să vedem și mai bine în ce condițiuni cetatea carpatică și poporul care o locuște de mii de ani și-au împlinit rolul lor.

Din capul locului, spunem însă tot gândul nostru: *rolurile cele mai mari în viața omenirii nu le-au împlinit în chip exclusiv Statele cele mai întinse și popoarele cele mai numeroase*. Burckhardt, care vorbea în prelegerile sale despre tot ce s'a petrecut pe pământ « dela Adam până la Napoleon », avea din contra o predilecție deosebită tocmai pentru viața omenească legată de oraș și de Statele mici. Nu-i plăcea să vadă « Cultura jertfită pentru Putere ». Și e probabil că punctul acesta de vedere va dăinui și la alții, nu numai fiindcă a existat în vechime o cultură ca cea elenă, legată de petecul de pământ ce se chema Elada, sau pentru ca în timpurile mai nouă traiul omenirii a fost înfrumusețat de cultura unor țări mici ca Danemarca, Suedia și Norvegia (atât de prețuite de Nansen), dar și pentru alt motiv: până și personalități mai nouă, conducătoare de State, n'au renunțat la vechiul adevăr că talentul și geniul poate răsări chiar în țări mici și că, mare sau mic, un popor nu poate da toată măsura puterii sale, decât în libertate, iar nu prin

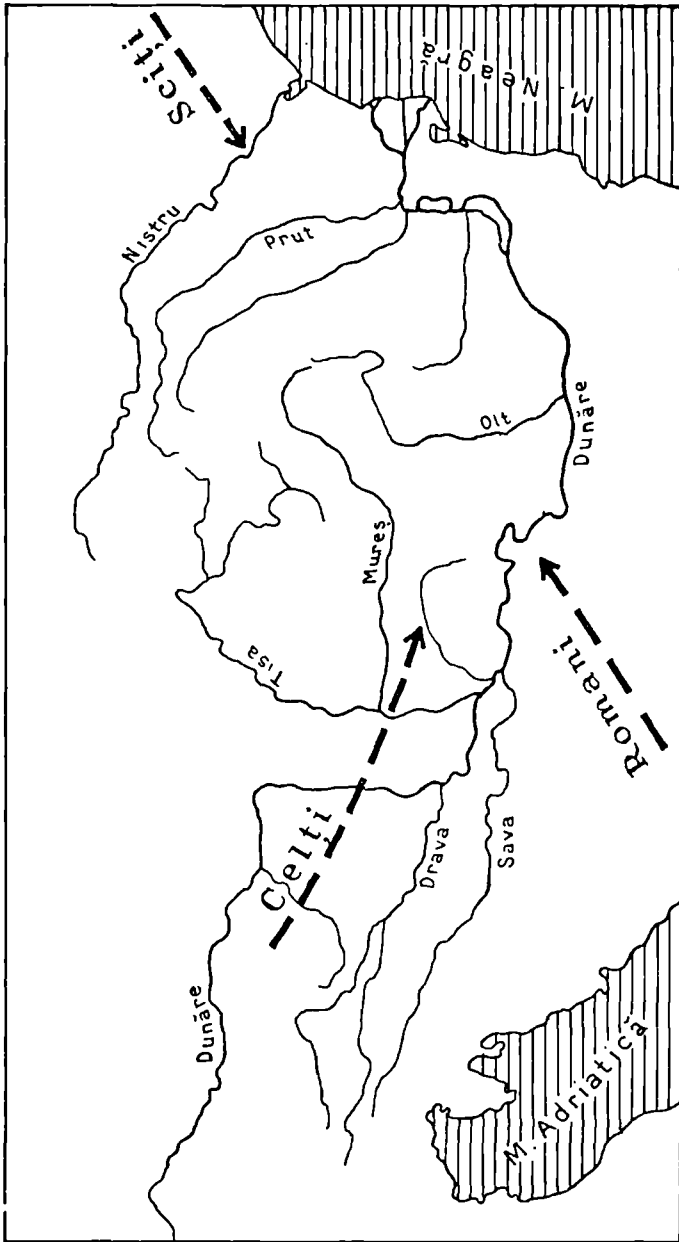

Fig. 22. — Invaziile spre Dacia în antichitate

jertfirea Culturii în fața Puterii: (« Una din bazele cele mai elementare ale relațiilor dintre popoare este de a lăsa liber pe fiecare să trăiască așa cum înțelege el », spunea Cancelarul Hitler la Breslau, în Martie 1936).

Să vedem așa dar în linii foarte mari, cum se înfățișează în cursul istoriei vieța neamului legat de Carpați — dacă a trăit numai vegetativ ori a împlinit și vreun rol de interes pentru restul Europei sau și mai mult decât atât.

Încă din antichitate, cetatea carpatică a fost asediată de mulți năvălitori. Cei mai neastâmpărați dintre toți erau nomazii din stepa dela Răsărit, Sciții. Dar poporul sedentar din cuprinsul Carpaților a avut destulă putere să-i înfrunte și să-i țină departe de patria lui. În timpul expediției lui Darius a lui Histaspe, în tactica lor de retragere, nomazii, după ce au învâlmășit multe neamuri, au apucat spre Apus, spre a se sprijini pe populația din Carpați. Herodot ne spune însă lămurit că localnicii le-a trimis un sol « înainte de a fi pus piciorul în țara lor (Transilvania) să-i oprească de a intra, amenințându-i că-i vor ataca, dacă vin. Iar după aceste amenințări, Agatirșii concentrează trupele lor la frontieră, ca să-i alunge »¹. Un alt mare asalt a venit din spre Apus. Celții, coborînd cursul Dunării, au ajuns până aproape de delta fluviului, dar cu timpul au fost unii dacizați, alții nimiciți.

Cei mai puternici adversari au fost Romanii. Ei cuprind în secolul al II-lea după Hristos o mare parte din Dacia. Luptele din urmă s'au dat în Transilvania unde era Sarmisegetuza, capitala Dacilor. Ceea ce fusese Vercingetorix și Alesia pentru Galli, același lucru a făcut Decebal și Sarmisegetuza pentru Daci.

Dar vânosul și numerosul popor dac n'a putut fi răpus. Unii scriitori, lipsiți de intuiție etnografică și mărginiți la câteva rânduri din texte rezumate ori cârpite de compilatori, au socotit că transformarea Daciei în provincie romană a însemnat nimicirea poporului dac. Pentru etnograf dispariția unui bloc de populație răspândită pe o întindere de 300.000 km p. având o civilizație foarte înaintată, și o înaltă cultură (în latura etică chiar superioară celei greco-romane) este o ipoteză copilărească. Istoria nu cunoaște nicăieri o astfel de întâmplare. Din contra, un erudit istoric, profesorul vienez Patsch, ne atrage atenția că la sfârșitul fiecărui război populația rurală, retrasă în munte în timpul luptelor, se întorcea la căminul ei. Scluptorul Columnei Traiane a avut grijă să ne înfățișeze coborîrea turmelor, însoțite de femei și de copii. Nu mai e nevoie să amintim că unii Daci (cei dintre Dunăre și Mare, unde e Dobrogea de azi) fuseseră romanizați cu un secol înainte de Traian. Ovidiu care a trăit între ei timp de 8 ani, așa că învățase și limba lor, e un martor cu neputință de contestat. De asemenea au continuat să trăiască pe locurile lor și Dacii din stânga Dunării, dintre care unii (cei din Banat și

---

¹ Herodot, IV, 125.

Oltenia) se împăcaseră cu Romanii încă din timpul celui dintâiu război dacic. Că poporul dac a continuat să trăiască și după cucerirea Daciei se vede și de acolo că împărații romani, timp îndelungat dela (Hadrian până la Septimiu Sever) recrutează cohorte auxiliare dintre Daci, dându-le chiar voe să aibă *vechile steaguri ale neamului lor*. În sfârșit, populația din partea nordică și răsăriteană a Daciei, nesupusă Romanilor, nu numai că a continuat să trăiască, dar a dus chiar mai departe lupta contra imperiului. Carpii, un însemnat neam dacic, dela care s'a tras și numele munților Carpați, aliați cu Goții, calcă granițele romane și continuă lupta contra legiunilor, chiar după ce trecuse un secol și jumătate dela cucerirea unei părți din patria lor¹.

Aci e nevoie de o paranteză. Istoria este nu numai « geografie în mișcare », ci este și un rezultat al sufletului etnic. Nu numai munții Carpați au apărat pe Daci, dar și concepția lor despre vieață. Geografii, etnografii și istoricii vechi ne-au păstrat câteva mărturii nu se poate mai semnificative în ce privește caracterul Dacilor. Strabo, cel mai bun cunoscător al Europei de acuma două mii de ani, vorbind de locuitorii Carpaților face această observare: « E un lucru de care *nimeni nu se poate îndoi* și care răsare din *toată* istoria Dacilor: râvna religioasă a fost *de când lumea*, caracterul *precumpănitor al firii lor* ». Pe când în pădurile mlăștinoase dela miazănoapte, barbarii trăiau o vieață aproape primitivă, iar în țările dimprejurul Mediteranei, lumea pornise spre decadență prin rafinare și desfrâu (înlesnite și de o religie de operetă, cu zei și zeite părtașe la toate slăbiciunile omenеști), Dacii credeau în *nemurirea* sufletului. (Herodot îl numea: « *Geți nemuritori* »). După doctrina lui Zamolxe, învățătorul lor cel mai vechiu, ei puneau sufletul mai presus de corp. În locul alintării trupului care a dus în cele din urmă la formula *mens sana in corpore sano*, legiuitorul din Carpați afirma tocmai ideea contrară: « *Numai cine are suflet sănătos* poate să-și păstreze și sănătatea corpului ». Insuși Socrate a rămas uimit de fineța acestei cugetări.

Iar ca dovadă că « primatul sufletului » nu era la Daci numai un postulat teoretic, avem faptul că o parte dintre ei (Capnobații) erau vegetarieni și duceau o viață mai mult contemplativă, trăind în poienele pădurilor, în strânsă atingere cu natura². Totdeodată este semnificativă împrejurarea că, alături de Regele-ostaș, ei aveau și un fel de Rege-

¹ Daicoviciu, *Problema continuității în Dacia*, Cluj, 1940, p. 33 ș. u.

² Flavius Josephus (*Antiq. judaic.* XVIII, 1, 3, 32) îi compara cu Essenienii, o tagmă religioasă care caută perfecțiunea în asceză. (Vestea despre idealismul neamului din Carpați se răspândise până departe de țara lui).

sufletesc, pe Marele-preot, cu care capul statului se sfătuia în toate împrejurările grele.

Sufletește, așa dar, poporul din Carpați sta foarte sus, față de vecini. Trăind apoi într'o țară îndestulată, el era conservator: nu simțea nevoia de a-și părăsi patria, pentru a căuta aiurea mijloace de traiu. Așa se explică pentru ce războaiele au aici un caracter defensiv: apărare contra lui Darius Histaspes (513); apărare față de Alexandru cel Mare (330) care nu isbândește nimic la Dunăre; apărare împotriva lui Lisimach, unul dintre urmașii lui Alexandru (292); apărare și contra Romanilor, timp de aproape două secole. Când Roma din republică devine imperiu (și în tot secolul întâi al erei creștine), Dacia era singura putere europeană, care se mai putea măsura cu Romanii¹. Iar după o rezistență atât de lungă, însăși căderea a dovedit puterea caracterului Dacilor. Când legiunile conduse împăratul Traian, după lupte crâncene au pătruns în munți, capitala Sarmisegetuza a fost dată flacărilor chiar de Daci, iar regele Decebal, împreună cu generalii săi și fruntașii țării, au băut venin și s'au junghiat spre a nu cădea în mâinile învingătorului.

Totuși, în munții dela miazănoapte, Dacii liberi s'au folosit de orice împrejurare, să lovească imperiul, până ce legiunile au fost retrase de Aurelian (271), iar Probus, urmașul său, a izbutit să-i facă aliați (*omnes geticos populos in amicitiam recepit*). Continuitatea elementului dacic se explică așa dar nu numai prin ocrótirea pe care i-a oferit-o munții din Maramureș și alte părți ale Daciei, neocupate de legiuni, dar și prin tenacitatea caracterului dacic și prin concepția lor de viață: Credința în nemurirea sufletului îi făcea să se lupte fără nicio teamă de moarte. Geograful Pomponius Mella ne spune că erau totdeauna gata să meargă la moarte (*ad mortem paratissimi*). Aveau chiar dorința de a muri (*appetitus mortis*) și de aceea însoțeau pe morții lor cu mari semne de bucurie. Lucrul acesta s'ar părea greu de crezut, mai ales că religia creștină a adus cu sine spaima de chinurile Iadului. Totuși, vechiul obicei — oricât de extraordinar s'ar părea — se păstrează încă și azi în unele părți ale poporului român. În Transilvania, de pildă, sunt sate în care moartea nu e însoțită de lacrimi, ci de cântări vesele și de jocuri, la care iau parte prietenii și cunoscuții răposatului. Și trebuie să notăm că acest obicei s'a păstrat tocmai în munții unde era capitala Daciei. La Clopotiva, oricine poate constata și acuma această tradiție dacică. (Vom reveni mai departe asupra acestui amănunt, deoarece este unul dintre cele care arată mai bine statornicia populației din Carpați).

¹ Horatîu, Od. III, 6. *Paene delevit urbem Dacus.*

Să continuăm însă parenteza. Nu numai sufletul Dacilor, adică concepția lor despre viață, i-a ajutat să stăruie în cetatea carpatică și împrejurimile ei, ci și organul prin care se exprimă sufletul, adică *limba*. Vechea limbă a neamului autohton s'a pierdut. Avem dreptul să presupunem că nu va fi fost o limbă săracă, deoarece un poet rafinat, cum era Ovidiu, s'a îndrăgit de ea și-o stăpânea atât de bine, încât făcea și versuri în acest graiu neuzit încă pe malurile Tibrului. Ori cum, idiomul dacic s'a pierdut; s'a repetat și aci fenomenul din Spania și din Gallia. Strabo ne spune că Iberii — cu toate că peninsula lor era izolată aproape ca o insulă — după trecere de două sute de ani, uitaseră graiul părinților, luându-l pe cel latin. Mommsen crede că metamorfoza aceasta a fost ajutată de imigranții din Italia, care pătrunseseră până în colțul apusean al Europei, căutându-și norocul în exploatarea minelor de argint. Dar dacă lucrul a fost cu puțință în Spania, el a fost și mai firesc în Dacia, unde bogăția minieră (aur) era și mai mare, iar apropierea de Iliria și Dalmația, amândouă romanizate, înlesnea și mai mult împrumutarea limbii latine — fără să mai punem la socoteală colonizarea oficială sub Traian. Cum colonii veneau nu numai dinspre Iliria, Dalmația și Italia, ci și din alte provincii ale imperiului (*ex toto orbe romano*) limba latină era *singurul mijloc de a se înțelege*. Pe de altă parte, viața economică foarte intensă multiplica relațiile între coloni cu Dacia romanizată sau pe cale de romanizare. Minunatele drumuri făcute de legionari, castrele, municipiile, stațiunile balneare ale căror instalații se pot vedea și azi (ex. Băile Herculane), sălinele, exploatarea miniere etc. etc., făcuseră din Dacia cea mai înfloritoare provincie din întregul imperiu (*felix*) și creiasă în timp de câteva generații o impunătoare unitate romanică în Carpați, având ca legătură limba latină.

Ba s'a întâmplat aci și un fenomen unic în toată sfera latinității. Retrăgându-se legiunile pe la sfârșitul secolului al III-lea, unitatea etnică din Carpați s'a văzut învăluită în curând de barbari. Față de aceste gloate nestatornice și necivilizate, populația dacică se simțea de două ori superioară: și prin genul de viață, și prin limba latină. Așa se explică faptul singular că apelativul *romanus*, în antiteză cu *barbarus*, a devenit numele întregului neam legat de Carpați. Cel din urmă plugar din Transilvania și provinciile dimprejur își zice și azi *român*, pe când nici Italienii, nici Spaniolii, nici Francezii n'au păstrat în onomastica lor amintirea Romei.

Am mai putea aminti în același șir de idei și împrejurarea că locuitorii Carpaților, fiind pregătiți prin doctrina lui Zamolxe (primatul sufletului) au adoptat de timpuriu creștinismul. După cum Românii sunt singurul popor din răsăritul Europei, despre care istoria nu știe să fi

avut vreo altă patrie decât cea actuală, tot așa nimeni nu știe să fi fost botezați de cineva, într'un anume secol sau prin autoritatea unui anume stăpânitor, cum s'a întâmplat cu alți vecini, care au primit noua doctrină pe cale administrativă: unora li s'a poruncit să treacă prin apa unui râu, iar când au ajuns pe malul celălalt au fost socotiți creștini.

La Români, din contra, creștinismul a venit pe nesimțite și destul de timpuriu, cum dovedesc chiar cuvintele limbii bisericești: cruce, cuminecătură, cimitir, biserică (din *basilica*) etc. Mai ales e caracteristic cuvântul românesc «martor» (*témoin*, Zeuge, testimone) amintind epoca martirilor, precum și sărbătorile creștine «Rusalii» și «Florii», care nu-s decât prelungirea celor păgâne: *Rosalia* și *Florilia* — ceea ce înseamnă că alipirea de creștinism a neamului din Carpați s'a putut face încă din epoca romană. Iar religia creștină, cum era lesne de înțeles, a însemnat, ca și limba latină, un nou sprijin pentru închegarea unității etnice din regiunea Carpaților, cu atâtea mai mult, cu cât barbarii erau încă păgâni.-

Toate faptele acestea dovedesc că nu numai mediul fizic al Daciei, dar și mediul sufletesc: *caracterul poporului, limba, religia* etc. au contribuit să ajute rezistența neamului românesc în mijlocul atâtor împrejurări grele.

De altfel, pentru a ne explica această continuitate trebuie să mai ținem seama și de o altă împrejurare: invaziile barbare n'au fost toate de o egală intensitate și chiar cele mai grele sunt departe de a fi fost cataclismul de care vorbește istoria scrisă în stil retoric. Chiar Attila, cu tot titlul său de «biciul lui Dumnezeu», a fost mult mai omenos, de cât l-au arătat cărturarii care scriau din auzite. Pe când trăia Ammianus Marcellinus, descrierile istorice țineau loc de teatru și erau cetite în piață. Ca să facă impresie, povestitorul își îngroșa glasul, cum fac actorii, adică îngrămădeau adjective tari, așa că fizionomia aceluia de care venea vorba ajungea o adevărată caricatură. Ambasadorul Priscus, care a stat la masă cu regele Hunilor, ni-l înfățișează dimpotrivă ca un om cu obiceiuri civilizate, și chiar rafinate. Epoca invaziilor trebuie deci văzută cu alți ochi.

Mai întâi, cetele barbarilor erau relativ mici ¹. Apoi invazia nu venea ca un puhoiu de lavă, care nimicește tot ce-i stă în cale. Alături de șleaul urmat la început de năvălitori, unde prădarea era firească, rămăneau alături ținuturi întregi necălcate de piciorul barbarilor. Iar după cele dintâi ciocniri, chiar năvălitorii aveau interes să ocrotească populația locală, ca să poată trăi din munca ei. (Avem dovezi sigure despre metoda unor barbari: pe timpul lui Marcu Aureliu, Marcomanii treceau granița imperiului nu numai pentru pradă, ci mai ales ca să poată duce în robie plugari ², spre a putea trăi apoi parazitari pe seama lor).

¹ Despre Bulgari, de pildă, se știe că horda lor, când a sosit dela Volga la Dunăre, încăpea într'un mic lagăr de 5 km pe latură. Acolo intra nu numai armata, dar și femeile, copiii, vitele și tot calabalăcul năvălitorilor.

² S. Mehedinți, *Le pays et le peuple roumain*, Buc., 1927, p. 71.

Aci încheiem parenteza. Din ea se vede că istoria este nu numai « geografie în mișcare », ci și un rezultat al sufletului etnic și, pentru fiecare epocă și fiecare ținut, trebuie să mai ținem seama și de o sumă de fapte complimentare, fără de care nu putem înțelege adevărata legătură a evenimentelor.

*

Făcând acum suma celor spuse până aci, înțelegem de ce, retragerea legiunilor din Dacia e o măsură administrativă de însemnătate relativă, și cum, în zona Carpaților, populația romanică și-a continuat vieța, nu numai în centrul transilvănean, cum arată hărțile (p. 19—29), dar și în alte centre. De pildă, în legătură cu Banatul și Oltenia, se întindea la Sud de Dunăre, între Bulgari și Sârbi un ținut românesc, în regiunea Timocului (vechiul *Timacus*). « Despre acest ținut al Românilor istoria tace, dar pentru cercetătorii limbii, existența lui e neîn-doioasă »¹.

Alte centre de afirmare a limbii și populației românești, când au venit Bulgarii spre Balcani, erau cele din regiunea Dunării de jos (pe *amândouă* laturile fluviului) precum și în câmpia dintre Dâmbovița și Argeș, pe unde se întinde așa dar străvechiul ținut *Vlășia* și *Vlașca* ceea ce însemnează « Țara Românească » — nume dat chiar de Bulgari. Pe aci exista între 400—600 după Hristos o puternică vieță culturală, care nu putea avea decât pecetea românismului².

A mai vorbi deci de o retragere a întregii populații romanice din Dacia, este o naivitate peste care știința a trecut de mult. Faptele înșirate mai sus au avut numai scopul să arate și în perspectiva desfășurării istorice a evenimentelor, pentru ce populația carpatică n'a putut să fie dislocată de Barbari.

În rezumat: barbarii erau relativ puțini numeroși; erau incuți; majoritatea fiind nomazi tipici, ocoleau muntele, ca mai puțin ade-

¹ Es ist das Gebiet, das sich zwischen Serben und Bulgaren einschleibt das also südwärts der Donau im geographischen Anschluss an Banat und Oltenien gelegen war. Auch von diesem Rumänengebiet schweigt die Geschichte, für die Sprachenforschung ist aber sein früheres Bestehen nicht zweifelhaft. Ernst Gamillscheg, *Über die Herkunft der Rumänen*, Berlin, 1940, p. 17.

² Ein weiteres rein romanisches Kerngebiet befand sich noch zur Zeit der bulgarischen Einwanderung in den Balkan, also noch im 7. Jahrhundert, zu beiden Seiten der unteren Donau. Namentlich zwischen Giurgiu und Cernavoda, dann nördlich davon in der Ebene zwischen Dimbovița und Argeș, herrschte, wie die Spatenforschung lehrt, in der Zeit zwischen 400 und 600 ein verhältnismässig starkes kulturelles Leben, das hier nur romanische Prägung haben konnte. *Ibid.*, p. 17.

menitor decât stepa. Stăpânirea lor, teritorial vorbind, era mai mult nominală, iar cei cari trăiau parazitari, de pe urma populației autohtone agricole, erau siliți să-și apropie graiul localnicilor. Cităm iarăși cuvintele eminentului filolog al Universității din Berlin, pronunțate chiar în sânul « Academiei de Științe »: « S'a considerat ca o minune a istoriei că Românii dela nordul Dunării și-au putut păstra nu numai naționalitatea lor peste 1500 de ani, după năvălirile barbarilor, dar încă au avut și puterea să asimileze un lung șir de alte popoare... Dar dacă limba română a devenit limba de circulație (Verkehrssprache) între toate acele neamuri, asta nu e un joc al întâmplării. O astfel de limbă de circulație a fost *indispensabilă* în răsăritul Europei, la începutul evului mediu » (p. 17, 18, 19).

Prin numărul lor și prin cultura lor, sprijinită pe limba latină și pe creștinism, Românii au devenit, fără voia lor, *un mijloc de păstrare a unei părți din civilizația și cultura antică* în această regiune care a meritat până în timpurile noastre renumele de « colț al furtunilor » (*Wetterwinkel*). Imprejurarea aceasta nu trebuie să fie pierdută din vedere de cei cari schițează vederi sintetice asupra istoriei. Căci, și a trăi vegetativ e ceva; dar a trăi, luptându-te cu împrejurări nefavorabile e cu mult mai mult. Iar a împlini un rol care privește și restul omenirii este sarcina cea mai grea, pe care o poate avea un neam în desfășurarea vieții sale istorice.

*

Dacă lăsăm acuma la o parte epoca antică și începutul evului mediu, când latineasca din Carpați a devenit o limbă relativ nouă, ca și celelalte limbi romanice, și ne întoarcem ochii spre restul evului mediu și spre timpurile moderne, ceea ce caracterizează în deosebi istoria poporului român este asediarea aproape neîntreruptă a cetății carpatice de alte neamuri. Năvălirile au durat aci mai mult decât în orice parte a continentului european. Chiar și în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când Europa centrală și apuseană era de mult în plină înflorire, hordele Tătarilor, urmând vechiului obicei, năvăleau până la poalele Carpaților (1758). E de prisos să mai înșirăm numele și epoca acestor năvăliri, dar relevăm un singur lucru: *năvălitorii s'au măcinat rând pe rând*, iar blocul românesc s'a păstrat, după cum arată harta (p. 13) în care se vede întinderea actuală a neamului și a graiului românesc. Dintre năvălitori, cei cari s'au arătat mai stăruitori au fost Slavii. Ei au venit nu numai cete prădănice, dar și ca *sclavi*. Dar cu toate că în răspândirea lor au ajuns până în Grecia, până la Alpi și aproape

de Rin, în Dacia n'a putut rămânea nicio insulă de populație slavă (cum ar fi de ex. Lausitz, între Elba și Oder). Astfel, în zona *Carpaților românești*, toți barbarii evului mediu au pierit, lăsând amintirea lor doar în toponimie. Inșă dintre toți au rămas totuși în vecinătatea poporului român trei neamuri asiatice: Ungurii, Tătarii și Turcii. Aceste trei au reprezentat pentru Români timp de mai multe secole ceea ce am numit « asediul cetății carpatice ». (Pe Bulgari nu-i socotim, deoarece ei au fost slavizați de timpuriu).

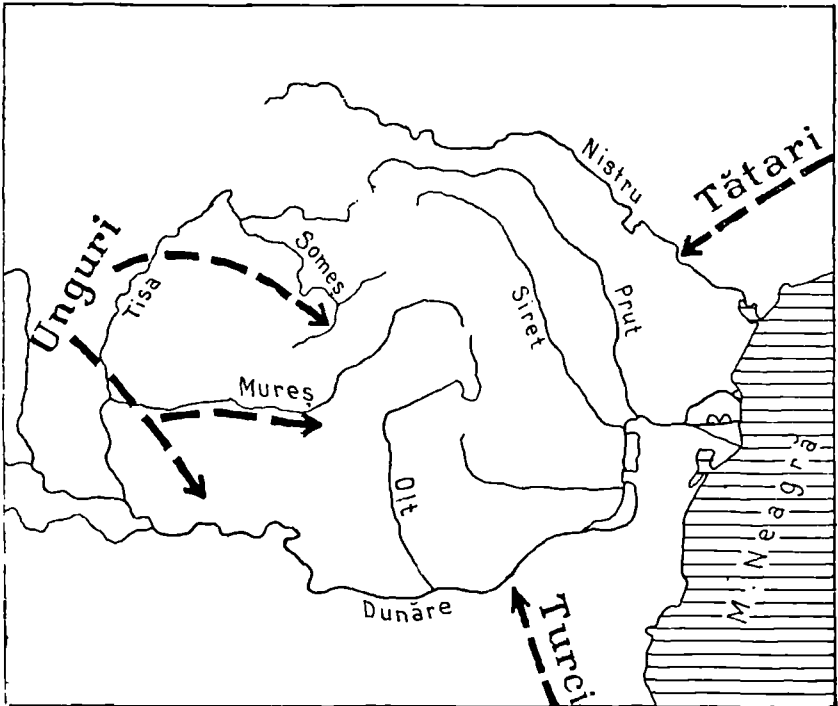

Fig. 23. - Invaziile asiatice

Aceste trei populații străine de rasele Europei au constituit piedeca cea mai grea pentru dezvoltarea poporului român. Și din spre apus și din spre răsărit, și din spre miazăzi, presiunea lor asupra Românilor a durat aproape până în zilele noastre. Lângă « geografia, în mișcare » trebuie să adăogăm deci și « etnografia în mișcare », spre a lămuri aci aspectele generale ale istoriei. În linii mari lucrul s'a petrecut astfel.

Cea dintâi lovitură mai grea pentru neamul românesc a venit din partea Ungurilor. Sosind din spre Asia, prin stepa dela nordul Mării Negre, și fiind mereu împinși dela spate de alți nomazi mai puternici,

ei au căutat scăpare, trecând lanţul carpatic pe unde era mai îngust şi au poposit (sec. IX) în câmpia dela Tisa şi Dunărea de mijloc, acoperită, ca orice stepă, numai de ierburi. Au devenit astfel întâiul cuiu în coasta populaţiei sedentare din Carpaţi.

Peste câteva secole, tot din spre Asia s'a apropiat marele val al Tătarilor (sec. XIII). După ce au prădat o bună parte din Europa, aceşti nomazi şi-au aşezat corturile în stepa dela nordul Mării Negre, așa dar tot în coasta Românilor.

În sfârşit, în secolul XIV se arătară din spre miazăzi şi Turcii, năvălind în peninsula Balcanică. Astfel, o treime turano-mongolică împresură cetatea carpatică, iar poporul român a fost osândit să-şi ducă traiul în mijlocul unor neamuri de altă rasă, cu alte limbi decât cele europene, cu altă civilizaţie şi alte concepţii de viaţă. Iată în puţine cuvinte cum s'a desfăşurat această penibilă dramă:

a) *Presiunea ungurească*. Descălecând în pusta panonică, cetele Maghiarilor au început a roi în toate părţile după pradă, continuând opera predecesorilor lor, Hunii şi Avarii. Putem spune că timp de vreo sută de ani, Europa a trăit sub teroarea invaziilor acestei populaţii cu o fizionomie exotică şi cu obiceiuri care umpleau de spaimă pe creştini. Contemporanii vorbesc cu groază de cruzimile lor¹. Abia Henric I şi Otto I, după biruinţele dela Merseburg (933) şi Augsburg (955) le-a închis calea către ţările din apusul Europei. Însă liniştea aceasta a fost scump plătită prin suferinţele Răsăritului. Căci, alungaţi din Germania, Maghiarii s'au îndreptat spre Carpaţi. Cununa munţilor Transilvaniei acoperiţi cu păduri li s'a părut oamenilor stepei o lume nouă şi tainică: «Ţara de peste păduri», *Transilvania* sau *Ultrasilvania*. Iar pătrunderea în ea a mers foarte încet.

---

¹ Abatele Regino (secolul al X-lea) scrie despre ei astfel: «Ungurii se hrănesc aproape ca fiarele sălbatece, cu carne crudă şi cu sânge. Ei taie în bucăţele inima duşmanilor omorâţi şi le înghit ca doctorie». Ricardo povesteşte în cronica sa acelaşi lucru: «Ungurii trăesc ca fiarele, fără să lucreze pământul; mănâncă carne de cai, de lupi şi alte animale, bând lapte de iapă şi sânge». În sfârşit episcopul de Freysing îi descrie așa: «Ungurii sunt oameni fioroşi, cu ochii în fundul capului, de statură mică, barbari şi sălbatici în obiceiurile şi limba lor; un fel de monştrii omeneşti». Lăsând însă la o parte exagerările, inevitabile în astfel de împrejurări, rămâne totuşi destul spre a ne da seama ce cumplită impresie a făcut ivirea acestui nou element asiatic, măcar că Europeanii avuseseră ocazie să cunoască în răstimp de câteva secole isprăvile Hunilor şi Avarilor precedesorii de aceeaşi rasă cu neamul maghiar. Proba cea mai lămurită despre spaima produsă la aceste năvăliri e cuvântul *ougre* (ungur) şi *bougre* (bulgar) rămas şi azi cu sens peiorativ, tocmai în marginea apuseană a continentului.

Abia peste două secole, și după multe opintiri, au ajuns până în marginea ei răsăriteană (în Țara Bârsei).

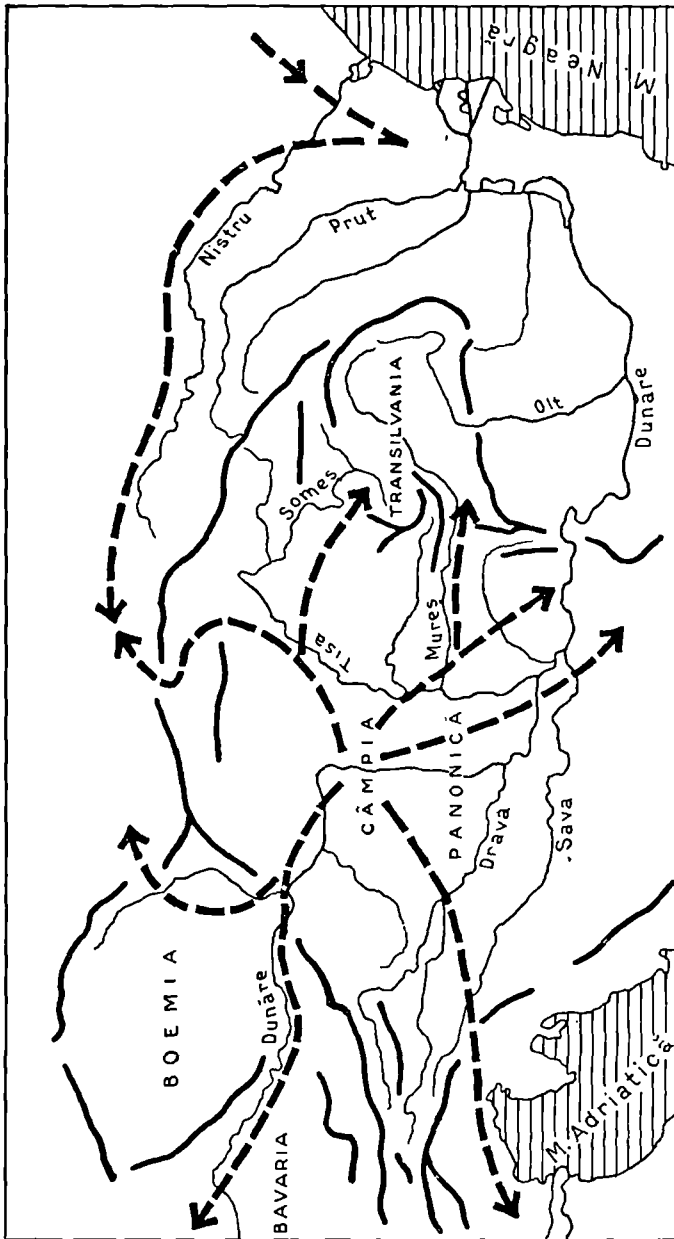

Fig. 24. — Roirea Maghiarilor din Câmpia Panonicei în țările dimprejur

Dar în acest lung răstimp, barbarii cei prădalnici se mai potoliseră. Fiind creștinați din porunca regelui, ei au prins a-și schimba felul de

vieață și a se amesteca cu localnicii, deoarece pusta panonică nu fusese goală la venirea lor, ci se afla aci o populație europeană, mai ales Slavi și Români (*pastores romanorum*, de care am amintit mai sus). Astfel, s'au apropiat de obiceiurile Europeanilor și, pe încetul, și-au schimbat chiar rasa, pierzând caracterele mongoloide. Fără această transformare și fără creștinism, ei ar fi pierit de bună seamă, ca și Hunii, Avarii, Pecenegii, Cumanii și alte neamuri asiatice. Putem spune că norocul cel mare al Ungurilor a fost creștinarea lor pe cale administrativă, sub Ștefan I (1001—1038) care primi dela Papa titlul de « rege apostolic ».

Totdeodată, ei adoptară și sistemul feudal, pe temeiul căruia regele se considera stăpân al întregului pământ ocupat, luându-și astfel dreptul de a împărți din el « feude » după plăcerea lui.

^Cu această concepție: ca reprezentanți ai catolicismului și ai feudalismului, Maghiarii se apropiară de Transilvania.

Acı însă trăia în masă o populație cu totul deosebită nu numai ca rasă și limbă, dar și în ce privește religia — lucru de adâncă însemnătate în evul mediu. Creștinismul românesc avea un caracter arhaic, conservator (p. 26); rămăsese aproape cu totul strein de certurile pentru dogme, atât de numeroase în cel dintâiu mileniu al erei creștine. Astfel, biserica lor tradiționalistă prin firea lucrurilor era lipsită de secte și refractară la proselitism; iar cât privește vieața socială, organizația era de asemenea simplă: fiecare ținut se mulțumea cu dreptatea dobândită dela un « jude » (din *judex*) sau « județ ». Până și azi, unitățile administrative se numesc în România *județe* (Bezirk, dipartimento). Peste mai multe județe era apoi un *duce* sau un *voevod*. Despre acesta ne încredințază însăși o cronică ungurească, înșirând chiar numele ducilor români: Gelu, Glad etc.

Ce valoare are această cronică? Pentru unii mai mică, dar alți învățați unguri o consideră ca « una din creațiile cele mai armonioase ale istoriografiei latine medievale... atât ca reflexiune metodică, precum și ca adâncime de cunoștințe ». Dar, oricât am scădea din meritele acestei cronici, scrisă chiar de notarul regelui Ungariei, un lucru e clar: ^la năvălirea Ungurilor în Transilvania, *Românii formau aci un bloc etnic cu o individualitate bine definită și cu o organizare politică destul de însemnată*. Lucrul nu e de loc de mirare, după cele înșirate mai sus. Creștinismul românesc cu aproape o mie de ani mai vechiu decât al Ungurilor, precum și limba lor, care servise ca « limbă de circulație » chiar pentru barbari (p. 48) îi ajutase în lupta cu nevoile, iar instituțiile lor, moștenite din epoca daco-romană, se arătaseră folositoare în unele priviri chiar pentru năvălitori.

O dovadă pipăiată că barbarii nu nimiceau populația autohtonă, ci căutau s'o exploateze sub formă de dijmă, avem exemplul clasic al Tătarilor « hordei de aur » care inundaseră o mare parte din Rusia.

« Sistemul lor fiscal se mărginea la o dare pusă pe *socha* (un fel de plug primitiv) sau dare pe un ogor cât putea să fie lucrat de doi sau trei muncitori, cu vitele lor — ceea ce presupunea două lucruri: numărarea populației supuse, apoi obligația ca nimeni să nu-și părăsească ogorul. Se știe că, în adevăr, Tătarii au făcut în acest scop două recensăminte ¹.

« Cât despre adunarea impozitului, ea se făcea tot prin căpiteniile locale, răspunzătoare față de năvălitori. Așa au procedat și în Transilvania. Un martor al invaziei Tătarilor, călugărul Rogerius dela Oradea, povestește lucrul cu destulă amănunțime:

« Fiindcă era timpul secerișului, au strâns cu toții recolta și au pus-o în hambare, împreună cu paiele și fânul. . . Au ales apoi Knezi, adică *balivi*, ca să facă dreptate și să le procure: cai, vite, arme, daruri și vestimintele trebuincioase » ².

În astfel de condiții, Românii, apărați de limba, de biserica și de organizarea lor tradițională (*jus valachicum*) au putut rezista tuturor greutăților acelei epoci, turburată nu numai în zona Carpaților, ci în toată Europa, de oarece barbarii pătrunseseră până în Italia, Franța și Spania, ba unii trecuseră și în Africa.

Nici venirea Ungurilor nu însemnase pentru Români o catastrofă la început. Greutățile au început abia după creștinarea lor, deoarece barbarii ceilalți se mulțumiseră cu un tribut, iar acum statul « apostolic » și « feudal » începu a pretinde ceva nou: *trecerea la catholicism* pe de o parte, și « feude » pe de altă parte. E cu neputință să înșirăm persecuțiile la care au fost supuși Românii, considerați ca eretici (din cauza ortodoxiei lor tradiționale). Dar vom releva un singur lucru de mare însemnătate nu numai confesională, ci și socială, și politică: regii Ungariei au legat titlul *nobil* de *catholicism* și n'au mai împărțit domenii decât celor cari treceau la confesiunea catolică. Din cauza aceasta, o parte dintre fruntașii Românilor s'au lăsat ademeniți să iasă din sfera vieții lor naționale și devenind catolici s'au maghiarizat cu timpul, îngustând astfel pământul românesc în favoarea năvălitorilor. De unde la început, ducele român Menumorout spusese limpede că nu va da nimic din țărâna țării sale ³ (*terram cum pugillo se daturum negabat*), cu timpul renegații, pentru titluri nobiliare, au scăzut patrimoniul autohton.

¹ P. Milioucov, *Essai sur la civilisation russe*, Paris, 1901, p. 174 ș. u.

² *Constituerunt canesios* (kinezi sau județi) *id est balivios, qui justitiam facerent et eis equos, animalia, arma, exenia et vestimenta utilia procurarent. . . Pacem habebamus et fora. . . conveniebant canesii. . . etc.* (Rogerii, *Carmen miserabile*, cap. XXXV).

³ *Anonymi Belae regis notarii gesta Hungarorum*, cap. LI.

Nu numai atât. Catolicismul și feudalismul au devenit un mijloc și de slăbire politică pentru Români, cum vom vedea îndată. Dar mai întâi să relevăm un fapt de mare însemnătate, din care se vede iarăși lămurit că « istoria este geografie în mișcare » (geografie și etnografie, adăugăm noi).

Fiind Transilvania o « unitate fizico-geografică distinctă, față de câmpia panonică, cum mărturisește însuși geograful ungar d. Cholnoky Ienö ; pe de altă parte, fiind ocupată de un neam deosebit, cârmuit de principii săi, după lupte cu Maghiarii și încusrire (principele Menomorout dăduse pe fica sa în căsătorie după un urmaș a lui Arpad), se ivi aci o *formă politică la care Ungurii nici nu se gândiseră*: pe când în stepa Dunării de mijloc era un singur stăpân, regele, aci apare și un *principat*. Cu drept cuvânt, geograful mai sus citat observă că « în cursul istoriei, această situație particulară a ieșit mereu la iveală ». Fie « ca Dacie, fie ca principat, Transilvania a avut totdeauna o *istorie proprie* ».¹ Geografului maghiar i se pare că această istorie proprie s'a legat mai mult de a Ungariei. Am văzut însă mai sus ce spun faptele economice și vom mai înșira și alte probe.

Mai întâi, subliniem faptul că principele Transilvaniei avea dreptul să țină o armată deosebită ; avea dreptul să dăruiască feude și dreptul să judece. Alături de monedă deosebită, de unități de măsură deosebite, de ponderi deosebite și de vămi proprii, principele acesta era de fapt un fel de concurent al regelui Ungariei. Lucrul s'a văzut mai limpede decât oricând, la 1526, când principele Transilvaniei n'a ajutat pe regele Ungariei, ceea ce a și adus nimicirea statului unguresc.

Așa dar, făptura fizică a Transilvaniei, precum și prezența neamului român în cetatea carpatică și împrejurimile ei, au păstrat aci o individualitate politică, deosebită de Ungaria, cu o « vieță proprie », cum observă profesorul Cholnoky. Rămâne acuma să observăm și sub aspectul politic (istoric) relațiunile dintre Transilvania și țările vecine, pe care le-am urmărit mai sus din punct de vedere economic și vom vedea în ce parte se orienta acest principat.

Ca urmare a caraterului feudal și catolic al statului unguresc, situația Românilor a devenit veac după veac tot mai grea. La cea dintâi dietă a Transilvaniei (II Martie 1291), documentul latin ne arată încă pe Români într'o situație normală: stau adică în această manifestare politică pe același plan cu nobilii unguri, cu Săcuii și Sașii, veniți aci în calitate de coloni. Dar, cu timpul, persecuțiile față de elementul românesc sporesc într'atât, că nu le mai rămâne altă cale decât a revoltei. La 1437, când un episcop catolic a ajuns până acolo să ceară satelor românești un impozit în favoarea cultului catolic, țărănimea s'a răscu-

at. Nobilii au fost frânți, iar prin tratatul dela Cluj-Mănăstur, Românii căpătară dreptul de a fi socotiți ca « o stare socială deosebită, având căpitaniii lor, cari să-i apere și a căror persoană să fie inviolabilă » — un fel de *tribuni* ai poporului.

Reacțiunea feudalilor n'a întârziat; făgăduelile au fost călcate în picioare, iar persecuțiile au devenit și mai aspre, ceea ce a provocat alte revolte. Una dintre cele mai vestite a fost a lui Doja. In 1513, Papa încearcă să organizeze o cruciadă în contra Turcilor cari amenințau a pune mâna pe Europa centrală. « Bula papală » publicată în ziua de Paști promitea iertarea de păcate pentru toți cei cari se vor înrola contra păgânilor, iar țărănimii îi asigura liberarea de iobăgie. Se înțelege, iobagii se înrolau pe întrecute, dar nobilii, văzând că scade venitul latifundiilor, au pus și ei mâna pe arme, însă nu contra Turcilor, ci contra țărănilor-cruciați. In capul acesta se afla George Doja, vestit pentru vitejiile sale în războaiele cu Musulmanii. S'au dat mai multe lupte, iar în cele din urmă țărani, fiind slab armați, au fost înfrânți. Doja fu prins și osândit la moarte pe rug. In batjocură, a fost suit pe un tron de fier, înroșit în foc; i s'a pus pe cap coroană tot de fier înroșit, iar căpitaniii săi, după o lungă înfometare, au fost siliți să mănânce carnea « Regelui Kuruților ».

In astfel de condițiuni, statul nu putea fi decât slab. Abia se împlinise un deceniu dela răscoala țărănilor, și Sultanul Soliman nimici toată armata ungurească în bătălia dela Mohaci (1526). Regele Ungariei e ucis, Ungaria ștearsă din harta Europei, iar la Buda fu așezat un pașă turc. Astfel, regatul apostolic, după o durată de 5 secole, a fost complet lichidat.

Nu însă și principatul Transilvaniei. Istoria are ironiile ei. Tocmai în ținutul locuit de neamul românesc, s'a mai păstrat o urmă de organizare politică ungurească, sub forma Principatului transilvănean devenit însă acum tributar Turcilor, ca și Moldova și Țara Românească (numită de unii și Valahia). Nenorocirea comună ar fi trebuit să facă pe Unguri mai omenoși. Zadarnică așteptare. Ei au continuat, mai departe, cu asuprirea lor asupra elementului românesc, atât în timpul când Transilvania a fost supusă Turcilor (1526—1699) cât și mai târziu, când fu anexată la Austria. Iar ca o dovadă despre felul cum s'au purtat Ungurii cu Românii în acest răstimp, dăm o singură mărturie. Iosef al II-lea, în calitate de ajutor al mamei sale, Maria Terezia, a ceretat de aproape starea țărănilor din Transilvania, și scrie împărătesei următoarele:

« Imi fac o datorie de conștiință să arăt că țara asta, Transilvania, e bună și frumoasă, însă are nevoie de grabnic ajutor, de o reformă

radicală, de oarece simple îmbunătățiri nu mai ajung, mentalitatea nobililor fiind cu totul stricată... Toți caută să-și păstreze privilegiile și să poată face ce voiesc cu supușii lor... Nobilimea maghiară nu se teme de nimic, mai mult pe lume, decât de ceea ce i-ar putea micșora veniturile sau i-ar mărgini privilegiile pe care și le întinde, cu drept sau fără drept, atât de departe cât poate, ca să-și exploateze cât mai mult pe iobagii supuși ei. Iobagul este un fel de rob al Domnului său; n'are niciun mijloc de susținere; trebuie să slujească mult ori puțin, după bunul plac al stăpânului, *cum* și *unde* vrea acesta... De aceea, sate întregi sunt pe cale să emigreze în Moldova ». Cum să nu emigreze bieții iobagi, dacă erau siliți să muncească pentru proprietar, « în fiecare săptămână 4 zile cu palmele, sau 3 zile cu vitele lor ».

Urmarea acestei stări nesuferite a fost o nouă răscoală (1784) care a cuprins toată partea apuseană a Transilvaniei. În fruntea răsculaților era tot un țaran, Ursu Nicola-Horia. Dar cu toate că însuși împăratul recunoscuse dreptatea celor asupriți, armata a luat tot partea privilegiatilor! Horia Ursu a fost prins și frânt pe roată la Alba Iulia, după ce au fost aduși la fața locului de schinguire martori din toate satele românești, ca să povestească și celor de acasă, chinurile martirului și astfel să înfricoșeze gloatele...

Însă nici după asta, lucrurile nu s'au îndreptat. În secolul următor o mărturisește fără înconjur, chiar un ungar, a cărui autoritate nu poate fi pusă la îndoială de nimeni, de oarece făcea parte din guvernul revoluționar al lui Kossuth. Ca om cinstit, Bartolomeu Szemere spune despre Români următoarele:

« Nu e popor a cărui soartă tristă s'ar putea asemăna cu a celui românesc... *Constrâns de cârmuirea austriacă la unire cu Roma*, prin toate mijloacele ce se pot închipui ale apăsării morale, ale puterii armate, bisericile li s'au închis; pruncii le-au rămas nebotezați, perechile căsătorite — fără binecuvântare, iar morții neînmormântați... Ei nu s'au putut afirma și nu s'au putut desvolta în nicio direcție, potrivit cu firea lor, ci au stat ca un minunat copac viu, bogat în frunze, dar nicio floare n'a putut înmuguri și nici rod n'a putut străluci în crengele lui întunecate... ».

De aceea, la 1848, izbucnește o altă revoluție, sub conducerea lui Avram Iancu, numit « regele munților ». Răsculații se organizează în chip de *legiuni*, comandate de *prefecți* și *tribuni* (un răsunet depărtat din vieța Daciei lui Traian). Însă armata aceasta, bizuită mai mult pe puterea munților decât pe a armelor, pe care nu le avea, a fost înfrântă, iar nemeșii unguri au putut continua în voe asuprirea elementului românesc — măcar că Ungaria nu mai exista de câteva secole.

Prigonirea administrativă, religioasă, școlară și economică a devenit din ce în ce mai aprigă, până în pragul secolului de față. După dure-roasele mărturisiri ale unui liberal ca Szemere, ne-a fost dat să auzim din partea baronului Désider Banffy (fost prim ministru al Ungariei) declarații ca acestea, făcute în parlamentul din Budapesta: « Politica mea șovinistă este tendința puternică și nestăpânită spre un scop, și atingerea acestui scop cu orice preț: Clădirea unui stat ungueresc cu o singură limbă »¹.

Iar rezultatul acestei nemiloase prigoniri a început să se simtă sub forma emigrării. Peste 200.000 de țărani români și-au luat lumea în cap, împrăștiindu-se în America. (De aci și numele de « Irlandezii Ungariei »).

Întețirea prigoanei în contra poporului românesc din Transilvania și Ungaria a fost ajutată și de o altă împrejurare. La 1848, revoluționarii Români, tot așteptând împlinirea făgăduințelor lui Iosef al II-lea, rămăseseră credincioși împăratului Austriei și luaseră armele contra Ungurilor. Dar, la 1866, când Austria a fost frântă de Bismark, Ungurii ridicară iarăși capul: au silit Viena la 1867, să împartă prin « Ausgleich » stăpânirea monarhiei cu Buda-Pesta. Astfel, s'a născut monarhia bicefală Austro-Ungaria, iar Maghiarii au izbutit să învie pentru câteva decenii regatul desființat la 1526 de Turci. De data asta, au cercat « cu orice preț » să transforme jumătatea răsăriteană a monarhiei într'un stat unitar cu o singură limbă, măcar că acest teritoriu era ocupat de o sumă de alte neamuri: Croați, Sârbi, Slovaci, Ruteni, Șvabi, Sași și Români. Acești din urmă fiind cei mai numeroși și având alături regatul românesc, înfloritor sub cărmuirea lui Carol I, numit de supușii săi Carol cel Înțelept, era firesc ca loviturile Ungurilor să cadă mai ales asupra Românilor.

Fatalitățile geografice devin însă cu timpul fatalități istorice, fiindcă istoria este « geografie în mișcare » (Herder). După căderea monarhiei Habsburgilor (ultimul suveran « apostolic » în Europa), toate neamurile mai sus înșirate și-au dobândit libertatea.

Ungaria a putut deveni și ea independentă, rămânând însă numai în spațiul său etnic, adică în stepa unde poposiseră triburile nomade ale lui Arpad la venirea lor în Europa. S'a împlinit așa dar, încă odată, cuvântul lui Herder, iar un om de știință, istoricul Francisc Eckhardt, profesor la Universitatea din Budapesta, cu obiectivitatea cercetăto-

---

¹ Meine chauvinistische Politik ist ein unwiderstehlich starkes Streben nach einem Ziele und das Erreichen dieses Zieles um jeden Preis: der Aufbau des einheitlichen ungarischen Staates (*Pester Lloyd*, 7 Mai 1908).

rului nepărtinitor, într'o lucrare din 1934, asupra istoriei ungurești, a recunoscut că «descălicătorii lui Arpad n'au populat întreaga Ungarie de odinioară, ci regiunea locuită de ei este aproape aceeași cu pământul, la care au fost reduse granițele Ungariei, cu o mie de ani mai târziu, prin cuprinsul tratatului dela Trianon». Observarea geografică și antropogeografică este exactă, dar istoricul putea să lase cu totul neamintit tratatul dela Trianon, deoarece înainte de armistițiul care pusese capăt războiului mondial, și deci cu mult înainte de tratatele dela Versailles (Trianon), însuși guvernul unguresc din Budapesta acceptase despărțirea Românilor de Ungaria, recunoscând încă dela 27 Octomvrie 1918 «Consiliul Național Român» ca singurul organ reprezentativ al întregului neam românesc, din fosta monarhie austro-ungară. Comunicarea ministrului de războiu al Ungariei suna așa:

«Aduc la cunoștința ofițerilor, subofițerilor și oamenilor de trupă români, că jurământul lor va fi primit de Consiliul Național Român».

În urma acestui comunicat oficial, 26 de comitate (județe) locuite de Români, ieșiră în chip automat de sub autoritatea Statului unguresc, rămas în spațiul său geografic și etnic — câmpia panonică, cum foarte drept observa profesorul de istorie din Capitala Ungariei (după 16 ani dela împlinirea acelu eveniment). Iar reprezentanții Românilor, în marea adunare dela Alba Iulia (peste 100.000), au decis unirea cu regatul României.

Însă istoria are uneori grijă să și verifice sentințele sale. Aci s'au făcut chiar două verificări, la care nimeni nu s'ar fi gândit.

Una: sub regimul comunist al lui Bela Kun, Ungaria, ca și cum s'ar fi răsgândit, a pornit din nou lupta în contra României, măcar că trecuse mai mult de o jumătate de an dela încheierea armistițiului care termiase războiul mondial. Fie că dictatorul comunist se gândise numai la lățirea comunismului (el a și isprăvit cariera sa în Rusia sovietică) fie că dorise glorie militară, ca să-și consolideze situația politică, e destul că rezultatul războiului din vara anului 1919 s'a întors cu totul împotriva Ungariei. Trupele ei au fost învinse și chiar capitala Budapesta a fost ocupată de armata română. Așa că tratatul dela Trianon n'a făcut decât să verifice și să consfințească pentru a doua oară ceea ce fusese liber consimțit de guvernul unguresc, înainte de guvernarea lui Bela Kun și înainte chiar de încheierea armistițiului general, prin care se isprăvise războiul mondial.

S'a recunoscut așa dar, în urma acestui neașteptat duel ungaro-român, ceea ce fusese împlinit în faptă: *deslăpșirea pentru totdeauna a Transilvaniei și a tuturor Românilor* (din Banat, Crișana și Maramureș) *de silnica legătură cu Ungaria*. Cu armele în mână, veniseră Maghiarii

asupra Transilvaniei, tot cu armele au fost respinși în stepă. Și se cuvine să amintim că la această luptă pentru liberarea pământului Daciei au luat parte, pe lângă armata regatului român, chiar Români din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș, Basarabia și Bucovina. (Ca o simbolică potrivire a soartei, s'a nimerit că însuși comandantul care a frânt mai întâiu ofensiva trupelor ungurești la Tisa, a fost un Român transilvănean).

A doua verificare neașteptată: fiindcă cei adunați pentru tratativele din Versailles nu voiau să țină seama de obligațiile care fuseseră semnate la intrarea României în războiu, reprezentantul României, ca protestare, s'a retras dela conferința de pace. Așa că hotarul definitiv dintre Ungaria și România a fost fixat *fără participarea României*, după chibzuința unor experți străini, pe temeiul Statisticii și a Hărților *etnografice*. Prin urmare, ca un fel de lux de justiție, României i s'a impus o graniță corectată de arbitri, singura graniță corectată, între toate cele ce s'au stabilit prin pacea dela Versailles.

Istoria are unele reveniri (*ricorsi* cum spunea odinioară Vico). Faptele au uneori o neașteptată simetrie, ca un soi de leit-motiv care se repetă. Marea Adunare dela Alba Iulia, unde s'a hotărît unirea tuturor Românilor într'un singur regat, era ca un fel de răsunset al adunării dela Blaj, în centrul Transilvaniei, care ceruse încă dela 1848, prin glasul celor 40.000 de reprezentanți ai poporului român, ștergerea nedreptăților din trecut. Tot așa, încoronarea Regelui României la Alba Iulia a fost, după 323 de ani, repetarea solemnă a încoronării în același loc a lui Mihai Viteazul, cel dintâiu *restaurator* al Daciei Traiane.

Summa: lungul asediu pe care l-a făcut din spre Apus, cetății carpatice, cel dintâiu neam asiatic așezat în vecinătatea Românilor, s'a terminat. Asasinarea lui Mihai Viteazul chiar în Mijlocul Transilvaniei, lângă dacicul oraș Turda (*Turi-dava*); frângerea pe roată a lui Horia Ursu la Alba Iulia; martiriul lui Avram Iancu și nenumăratele suferințe ale poporului român și-au aflat răsplata. S'au împlinit astfel cuvintele ducelui român Menumorout, spuse la prima întâlnire cu Maghiarii: « cât vom trăi, pământul nostru nu-l dăm » (*terram autem... nullatemus concedimus nobis viventibus*).

Socoteala aceasta privește în deosebi pe Români. Ea are însă și un aspect european: după cum bătălia dela Monaci (1526) lichidase « regatul apostolic », războiul mondial (1914—1918), desființând Austro-Ungaria, a lichidat *ultimul Stat feudal din Europa*. S'a înlăturat astfel, pentru totdeauna, nu numai titulatura clericală « apostolic », dar și un paradox geografic: pretenția neamului nomad al Maghiarilor, așezați în secolul al IX-lea, pe steпа dintre Alpi și Carpați, de a stăpâni

ţările muntoase dimprejur, cu populaţie de altă rasă, de altă limbă şi cu alte tradiţii culturale.

În contra regulei istorice care arată că Statele stăpâne pe munţi sau podişuri caută de obicei să se întindă şi peste câmpiile dela poale, aci nomazii câmpiei cercaseră să cucerească şi munţii dimprejur, o inversiune pe care experienţa istorică a omenirii n'o cunoaşte nicăieri¹.

*

Al doilea neam nomad, care a poposit lângă hotarele vechii Dacii, a fost al Tătarilor. Această spiţă mongolică, după un asalt furtunatic, ca şi al Maghiarilor, a tăbărit în stepa de lângă Marea Neagră. Prădăciunile au durat până în secolul al XVIII-lea, mai mult decât în ori ce parte a Europei. La 1758, hoardele tătareşti năvăleau încă până în munţii dela răsăritul Transilvaniei (Vrancea). Pagubele materiale au fost imense. Tătarii ajunseseră a fi socotiţi de poporul român, alături de roiurile lăcustelor, de holeră şi de ciumă, ca un fenomen periodic, un fel de calamitate inevitabilă impusă de natură. Totuşi, lipsa de prozelitism a acestor nomazi, convertiţi la religia lui Mohamed, a făcut ca vecinătatea lor să fie suportată mai uşor decât a Maghiarilor. Aceştia din urmă, nu numai în timpul când erau catolici, dar chiar după ce unii au trecut la calvinism, ori la unitarism, au continuat cu pornirea lor de a-şi aservi pe Români, fie prin confesiune, fie prin limbă sau osândindu-i la o vecinică iobăgie.

Asediul tătaresc, pe latura de răsărit a cetăţii carpatice, după ce a durat vreo cinci secole, s'a terminat şi el în secolul trecut.

*

În sfârşit, al treilea element etnic, cu un rezultat şi mai mare în viaţa poporului român (şi chiar a Europei întregi) a fost al Turcilor. Istoria lor e mai cunoscută decât a Ungurilor şi a Tătarilor. Venind din spre Asia Mică, la puţin timp după Tătari, ei pătrund în peninsula Balcanică, cuprind Constantinopole şi-şi îndreaptă ochii spre mijlocul Europei. Ciclonul turcesc a ţinut câteva secole şi s'a potolit abia după asediul Vienei.

Aci ne interesează în deosebi asaltul pe care l-au dat şi ei cetăţii carpatice. În două cuvinte, lucrul s'a petrecut aşa:

---

¹ Cât de firească e legătura Maghiarilor cu stepa se poate constata şi din faptul că profesorul Ladislaus Tapay-Szabo, apreciind dezvoltarea Mongoliei şi a Mancinriei în timpurile din urmă, a făcut propunerea ca neamul său să se întoarcă în Asia (*Univ.*, 23.XI.1935).

Mai întâiu, Otomanii au cucerit toată peninsula Balcanică. Grecii, Bulgarii, Sârbii și Albanezii ajung rând pe rând supușii Sultanului. Granițele țărilor creștine au fost șterse toate și steagurile semilunei se înfig pe malul drept al Dunării de jos. Aci însă armatele turcești întâlnesc cea dintâiu rezistență durabilă, întrupată în patru personalități istorice:

Mircea cel Bătrân (1386—1418). Mai întâi, el ia parte la cruciada europeană, care adusesse în fața Turcilor ostași creștini tocmai din fundul Europei. Însă armata cruciaților a fost frântă pe malul drept al Dunării

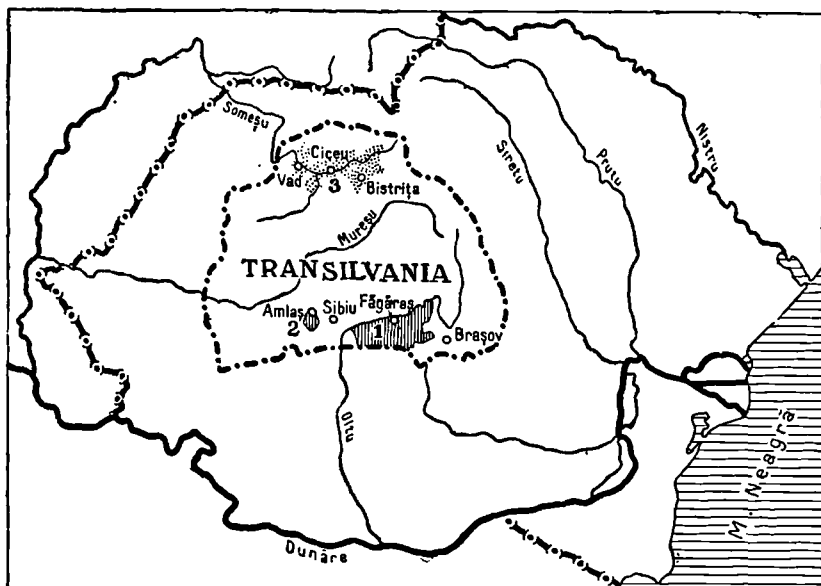

Fig. 25. — Ducatul Făgărașului (1), al Amlașului (2) și posesiunile Domnilor moldoveni (3)

(Nicolopole). Deși rămas singur, Mircea a continuat să-și apere țara în tot timpul lungii sale domnii, purtând cinci campanii. La Rovine, a izbutit să frângă armata Turcilor, condusă de însuși sultanul Baiazid Ilderim (Fulgerul). Se poate deci spune că, la sfârșitul secolului al XIV-lea și la începutul secolului al XV-lea, digul așezat în fața islamismului au fost Români. Domnul Țării Românești, stăpân la început pe amândouă malurile Dunării, până la Marea Neagră, și pe toată peninsula dintre Dunăre și Mare (numită Dobrogea), reprezintă o putere considerabilă, mai ales că se sprijinea pe Carpați, stăpânind și în Transilvania Ducatul Făgărașului și al Amlașului¹.

¹ Posesiunile lui Mircea în Transilvania (după schița de hartă a d-lui prof. P. P. Panaitescu).

Pe când armatele din Apusul Europei, îmbrăcate în fier, erau mici, din cauza scumpetii armelor, armata lui Mircea, rezemată pe cavalerie ușoară, era tocmai ce se potrivea, ca să facă față Turcilor.

Rolul Domnului Român l-au prețuit chiar cronicarii turci, mărturisind că Mircea a fost cel mai viteaz și cel mai ager dintre adversarii Otomanilor (*princeps inter christianos fortissimus et acerrimus*)¹. Sârbii, Bulgarii, Byzantinii și Italienii l-au încercat de asemenea cu laude.

A doua personalitate însemnată pentru lupta contra Turcilor e Ioan Corvin de Huniade. După moartea lui Mircea, el a reprezentat rezistența creștinilor. Măcar că era Român, dar meritele sale militare și politice erau atât de vădite, încât din Ban al Banatului, ajunge Voevod al Transilvaniei, apoi Regent al Ungariei. În zece campanii, frânge armatele turcești, fiind biruț numai de două ori. Ciurma îl răpune pe când apăra Belgradul.

Renumele lui Corvin crescuse în așa măsură, că Ungurii au ales pe fiul său Matei, ca rege al Ungariei, cu toată aversiunea pe care o simțeau față de familia streinului². Până și Sultanul Mohamed, cu toată dușmănia în contra creștinilor, a recunoscut că un astfel de om «de când e lumea n'a stat sub porunca altuia», iar învâțatul Papă Pius II (Aeneas Silvius Piccolomini) a scris despre eroul creștinătății că el, Corvin, «n'a sporit atâta faima Ungurilor, cât o sporise pe a Românilor, din coapsele căroră s'a născut».

Locul său de naștere fiind chiar în ținutul carpatic, unde se înălțase odinioară capitala Daciei, la moarte a hotărât să fie înmormântat la Alba Iulia, în țărâna patriei sale.

A treia personalitate, cu un nume încă și mai răsunător, a fost Ștefan cel Mare (1457—1504). Aproape o jumătate de secol, a stat în calea Turcilor. A purtat nu mai puțin de 40 războaie; a fost învins numai de două ori, măcar că era lovit nu numai de Turci și de Tătari, dar și de Poloni și de Unguri, din spate. Biruințele sale asupra Turcilor au avut atâta răsunet în Europa, încât Papa Sixtus IV l-a numit «atlet al creștinătății», mărturisindu-i că numele lui e în gura tuturor³.

¹ Leunclavius, *Historia musulmana*, Turcorum de monumentis eorum exscripta, 1591, col. 418.

² Ulrich Cillej, omul de încredere al lui Ladislaus al V-lea, scriind lui Brancovici mărturisește că «ar vrea să ucidă pe copiii lui Ioan Huniade, pentru a stârpi rasa acestor câini de Valahi» (*Fessler IV*, p. 847). Unul dintre fiii lui Corvin a și fost ucis.

³ Res tuae contra infideles Turcas communes hostes sapienter et fortiter gestae tantum claritatis tuo nomini addiderunt ut *in ore omnium sis* et consensu plurimum lauderis. (Romae XX Martii MCCLXXXVI, Anno V).

Ca și Mircea, Ștefan era stăpân dela Marea Neagră până la Apus de Carpații răsăriteni, având peste munți tot ținutul până la confluența Someșelor, unde a înființat chiar o episcopie (la Vad) pentru neamul românesc din Transilvania. Ce însemna Domnul român pentru epoca sa se poate judeca mai bine din cuvintele acelora cu care încrucișase spada. Cronicarul polon Matia de Miechov, îl înălța în slavă: « O Ștefane, bărbat minunat și victorios, care singur dintre toți principii veacului nostru putuși câștiga o biruință atât de strălucită împotriva

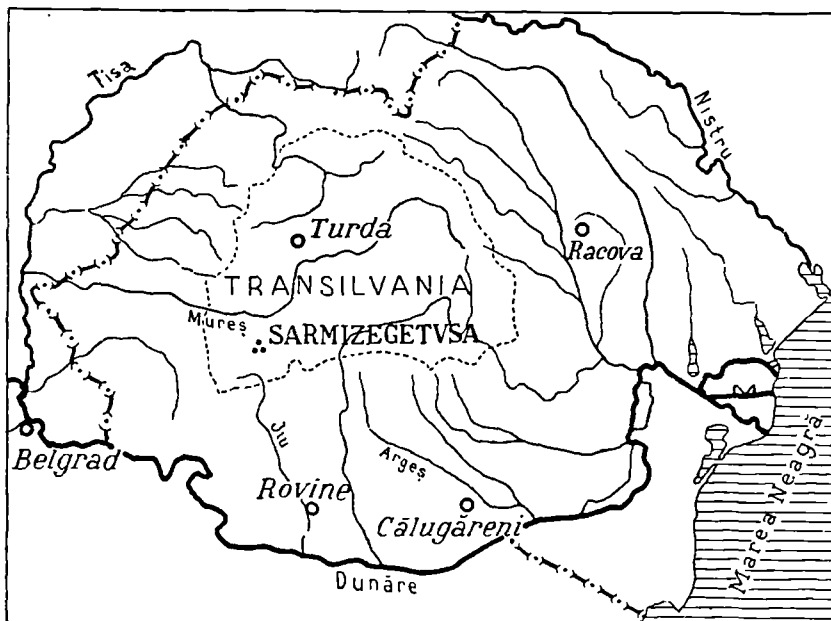

Fig. 26.—Locul luptelor mai însemnate

Turcilor »¹. De altfel, titlul de « cel Mare » i-a fost dat de un suveran contimporan: *Stephanus ille Magnus*².

Peste un secol se arată a patra mare personalitate, Mihai Viteazul (1593—1601). Situația neamului românesc era acum și mai grea. Desființând Ungaria (1526), Turcii ajunseseră cu hotarul lor aproape de porțile Vienei. Linia Dunării de jos n'o trecuseră încă deplin. Mihai al V-lea, reluând ideea cruciadei contra păgânilor, bate de mai multe ori pe Turci, se măsoară cu însuși Vizirul Sinan-Pașa care pusese în mijlocul oștirii sale, chiar steagul cel verde al Profetului, și-l frânge

¹ E vorba de cea dela Racova sau Podul Inalt.

² Scrisoarea Regelui Sigismund (Hurmuzachi, supl. II, p. 22 la I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, 1925).

(la Călugăreni). Dar fiindcă uşuratecul principe al Transilvaniei, deşi supus Turcilor, umbla cu gânduri de prioritate, ba chiar voia să răstoarne pe Mihai, acesta trece repede munţii, bate armata lui Sigismund Bathory şi cuprinde pe seama sa Transilvania. Apoi, pentru a-şi asigura spatele, e silit să cuprindă şi Moldova, unde Polonii (care cochetau cu Turcii) ajutaseră să capete tronul o creatură a lor. Astfel, împins de nevoile militare ale cruciadei, viteazul Domn se văzu stăpân peste toată Dacia Traiană. Izbutise în câteva campanii fulgerătoare,

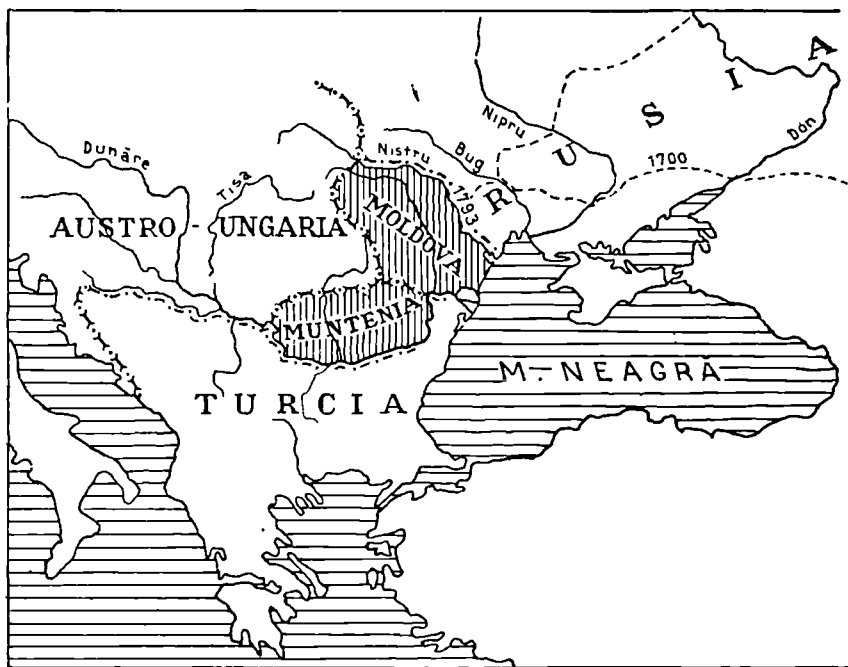

Fig. 27. — Graniţa politică la 1800, la Dunărea-de-jos

să reconstitue puterea politică a neamului său, dând Statului românesc centrul lui firesc, Transilvania. În 1600, el se încoronă la Alba Iulia, Domn al tuturor Românilor.

Cum era şi firesc, faima atâtor biruinţe şi lumina de meteor a marelui ostaş a sguduit sufletul tuturor ţărilor vecine. Domnul român deveni subiect de epopeie pentru neamurile creştine din răsăritul Europei¹, iar Papa Clement al VIII-lea, laudându-l pentru uşurarea adusă creştinătăţii, îl îndemna să treacă la catolicism (22 Aprilie 1600). Din

¹ Stavrinou, *Les exploits de Michel le Brave*, p. 17—127 (recueil de poèmes historiques, en grec vulgaire, relatif à la Turquie et aux Principautés Danubiennes, Paris, ed. par Legrand).

peninsula balcanică, unde era privit ca o minune, celebritatea lui trece în Italia și ajunge până în Spania, unde e înfățișat și pe scenă (Lope de Vega), iar împăratul Rudolf de Habsburg îl aseamnă cu un « al doilea Alexandru cel Mare », ba istoricul german Bisselius îl compara și cu Arhanghelul Mihail ¹.

Toți se așteptau acum la alungarea Turcilor din Europa. Misionarul Andrei Bobbi, un călugăr dominican, vedea în Mihai restauratorul imperiului roman de Răsărit, cu capitala în Constantinopole (25 Iunie 1600). Din nenorocire, rivalitățile dintre creștini, slăbiciunea împăratului Rudolf care se ocupa mai mult de astrologie decât de problema turcească, și mai ales intrigile Ungurilor din Transilvania încurcă viața eroului. El fu asasinat. Mâna creștinilor puse capăt cruciadei contra Turcilor, iar mormântul martirului, așezat chiar pe locul unde fusese asasinat, la Turda, în mijlocul Transilvaniei, a devenit un simbol istoric pentru întregul neam românesc.

Jertfele însă cu cât sunt mai grele, cu atâta aduc rod mai însemnat, fie cât de târziu. Rezultatul s'a văzut abia în secolul al XIX-lea. Cu toate suferințele prin care trecuse neamul românesc, el a isbutit să ajungă la un rezultat vrednic de luat în seamă. Rând pe rând pieriseră de pe harta Europei toate statele vecine: perise Bulgaria, pierise Serbia, dispăruse Ungaria, ba și regatul Poloniei, rivalul de odinioară al puterii moscovite. Totuși, la 1800, pe harta Europei ființau — într'o situație foarte grea, dar se chiamă că existau — încă două principate române, Moldova și Muntenia, având Domnii lor. Moștenirea lui Ștefan cel Mare și a lui Mihai Viteazul politicește nu pierise cu totul. Dovadă că impulsul cel mai puternic pentru « Renașterea română » a fost dat tocmai de « Istoria vieții lui Mihai Viteazul » scrisă de un genial tânăr, mort la 33 de ani ². La 1829, Turcii părăsesc ultimele capete de pod pe malul stâng al Dunării, iar la 1878, când au fost definitiv alungați din linia Dunării, ca o tainică potrivire a soartei și un fel de simetrie a evenimentelor, s'a întâmplat că cel care a frânt rezistența armatei mahomedane la nord de Balcani (Plevna) a fost tocmai Domnul României, Carol I, comandant nu numai al armatei române, dar și al celei rusești. Prin acest fapt de arme, a fost liberată și fațada de miazăzi a Statului român. El a adus depărtarea celui de al treilea element asiatic, Turcii.

Ca o logică latentă a faptelor, putem observa că cele trei forțe asiatice, care asediaseră atâtea secole cetatea carpatică, au căzut politicește, chiar în ordinea venirii lor în Europa:

¹ Ioannis Bisselii, *Aetatis nostrae gestorum eminentium medulla historica, per aliquod septennia digesta*. Ambergae apud Ioannem Burger anno DDCLXXV.

² N. Bălcescu († 1853).

Cei dintâi sosiți, Maghiarii, au căzut în 1526, când Ungaria a dispărut de pe harta Europei.

Al doilea element exotic, Tătarii, cu toată faima « hordei de aur », au căzut și ei, dar mai târziu. Ultimul lor chanat piere de pe hartă, la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

În sfârșit, la 1878, s'au retras și Turcii din Basinelul Dunării de jos.

Cetatea carpatică a ajuns astfel liberă, iar în 1918, după războiul mondial, statul legat de Carpați și-a *regăsit pentru a treia oară centrul său geometric, Transilvania*. Regele Ferdinand s'a putut încorona la Alba-Iulia, unde se încoronase cu trei secole mai înainte Mihai Viteazul. Cu alte cuvinte, factorul geografic și etnografic au dovedit încă odată puterea lor, potrivit vorbei lui Herder că « istoria nu-i decât geografie în mișcare ».

De altfel, cât de firească a fost unirea tuturor Românilor într'un singur stat se poate vedea și din următoarele:

1. Nu numai Românii, dar și străinii (chiar unii dușmani ai popoului român) au preconizat reîntregirea Daciei, înainte de a se fi ivit « principiul naționalităților ». Pe lângă o seamă de Domni români (Șerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu, Vasile Lupu, Gheorghe Duca) chiar și câțiva principii unguri (Gavriil Bathory, Gavriil Bethlen și Gheorghe Rakoczy al II-lea) au fost preocupați de ideea întregirii Daciei, ca ceva logic și necesar. Acelaș gând mijise și în mintea țarinei Ecaterina și a lui Iosif al II-lea.

2. Mai mult: Înainte de a fi pronunțat cineva cuvântul *autodeterminare*, unii publiciști străini au prorocit unirea tuturor Românilor într'un singur Stat. La 1875, Gambetta, preocupat de atitudinea Rusiei, scria următoarele: « Concep pentru răsăritul Europei o remaniere a hotarelor, care să înlesnească unirea tuturor Românilor în Regatul României. Prin *toți Românii*, eu înțeleg pe cei din Bucovina, Ungaria (Transilvania) și chiar din Serbia și Macedonia ¹.

Și mai semnificativă este mărturisirea unui scriitor sas (Daniel Roth) care, tipărind la 1848 o broșură, preconizează o monarhie daco-română, arătând că unirea Moldovei și a Munteniei n'ar putea dura decât prin alipire cu Transilvania. Iar Sașilor, zicea el, o astfel de acțiune le-ar fi binevenită, « dorind să trăiască mai bucuroși într'o unire cu Românii toleranți, decât cu Ungurii cei crânceni ».

3. Până și cartografiile prevedeau acelaș lucru. Acuma o jumătate de secol, în textul ce însoțește atlasul lui F. Schrader, găsim acest comentariu caracteristic: « România este o țară al cărui centru, numit

¹ Paul Deschanel, *Gambetta*, Paris, 1929, p. 129.

centru geografic, după analogia cu centrul de gravitate, cade înafară de teritoriul la care au mărginit-o până aci, evenimentele istorice; cu alte cuvinte, România, așa cum e azi, face impresia unei țări al cărui echilibru este instabil» (1891).

Așa dar, fatalitățile geografice, etnografice și istorice împingeau deopotrivă la întregirea statului român, până va cuprinde la un loc *tot pământul locuit de Români*. Cât de firesc era acest lucru se poate constata și din mărturisirea unui învățat sas. Un eminent geograf, adânc cunoscător al pământului și al poporului din Carpați, mărturisește că neamul românesc, măcar că a trăit despărțit prin hotare nefirești, el totuși « înfățișează mai puține deosebiri decât orice alt neam din Europa, ca port, limbă, ca fel de a cugeta, și de a trăi ». ¹

Incheind acum acest capitol de verificare istorică a celor spuse în capitolele precedente, se impune dela sine următoarea concluzie:

a) Cetatea carpatică, fiind « bastionul » cel mai înaintat al Europei în fața lumii asiatice, trebuia atât prin condițiile fizice, cât și prin așezarea ei, să dea naștere unui « popor de margine » (Randvolk) ².

b) Acest popor marginal a rezistat din antichitate și până azi tuturor năvălirilor din stepele vecine și a isbutit de trei ori în cursul secolelor să-și reconstitue unitatea sa politică. Fără Carpați, n'ar fi existat un neam și un stat românesc, iar lumea slavă s'ar fi întins până în Alpi, în deplină continuitate etnică și politică, după cum dolesc panslaviștii.

c) Ca rezultat al acestei lungi rezistențe, România formează azi o individualitate etnică și politică, dar e înconjurată din toate părțile de elemente slavo-mongole. Statul român continuă deci, prin forța lucrurilor, rolul de « bastion » în fața istmului ponto-baltic, de unde începe spre răsărit cel mai mare stat continental al planetei, republica-sovietică sau ceea ce numește un învățat german « Siberia Mare » (*Gross-Sibirien*).

¹ H. Wachner, *Europa* (Sonderdruck aus Andre-Herderich-Sieger, Geographie des Welthandels, Wien, 1926, p. 424).

² *Zeitschrift für Geopolitik*, 1938, p. 634. S. Mehedinți, *Der Zusammenhang der rumänischen Landschaft mit dem rumänischen Volke*, (Sammlung von Vorträgen die im Romanischen Seminar der Friedrich Wilhelms-Universität zu Berlin gehalten wurden), Jena u. Leipzig, 1936, p. 4.

VI

CONCLUZIE ETNOGRAFICĂ ȘI GEOPOLITICĂ

Pământul este casa de educare a
genului omenesc

C. Ritter

Alături de *civilizație* (tehnica materială), omenirea trăiește mai ales prin valorile spirituale care constituiesc *cultura*

Arătând locul pe care îl ocupă Transilvania în viața poporului și a Statului român, am ținut socoteală și de unii factori sufletești, ca temeiul al rezistenței seculare a Românilor.

Nu cumva privirea noastră a fost părtinitoare în latura aceasta?

Ne dăm seama că orice caracterizare etnografică e grea. Chiar învățații cei mai obiectivi pot luneca uneori. Când a izbucnit războiul mondial, savanții celor două grupări de state au intrat și ei în conflict. Oameni de știință, deprinși până atunci să discute cu nepărtinire în congrese internaționale, deodată au început să facă o sumă de afirmări cu totul subiective. Unii, de pildă, negau cultura Germanilor (ca și cum Goethe, Kant, Beethoven și alți corifei ai spiritului ar fi perit din amintirea omenirii); alții înfățișau pe Francezi ca un popor isprăvit, pe Englezi ca închinați exclusiv materiei, iar pe Italiani ca lipsiți de virtuți militare etc. etc.

Astfel de caracterizări pripite pot fi atât de aproximative, încât ca să depărteze cu totul de realitate. Din contra, o caracterizare cu adevărat științifică cere numai decât o foarte atentă analiză. Metoda etnografilor ne impune să ținem seama de un vast complex de fapte: de *civilizația* poporului respectiv (locuință, îmbrăcăminte, nutriment, mijloace de circulație și toată tehnica materială, prin care acel popor s'a legat de mediul său geografic — ba încă și de particularitățile

somatice și *dispozițiile organice*, căpătate în această muncă de neconținută adaptare locală). Apoi trebuie să ținem seama și de *cultura*, adică de suma tuturor creațiilor intelectuale prin care poporul de care e vorba a căutat să se pună în armonie nu numai cu universul fizic, dar și cu cel psihic (știința, arta, etica). Iar o astfel de analiză e vădit lucru că nu poate fi împlinită de oricine și oricând. I se cere celui care o încearcă o foarte largă experiență (întemeiată pe o intuiție directă a gloatei etnice de studiat), precum și o reală nepărtinire (ca a lui Nansen, Amundsen și Rasmussen, când au descris vieța Eskimoșilor). Din contra, caracterizările globale, scoase numai din cărți, sunt mai totdeauna superficiale, iar uneori de-a-dreptul caricaturale, când se amestecă și interese de ordin politic, prejudecăți sociale și alte cauze de eroare.

De aceea, pentru a ne apropia cât mai mult de adevăr, vom ține seamă întâi de toate de mărturii neutrale. Incepem cu cele mai vechi.

În antichitate, neamul din Carpați ajunsese vestit prin aceste însușiri: prin statornicie (*montibus inhaerent*) prin credința în nemurire (Herodot întrebuițează epitetul «nemuritori») și prin idealism. Doctrina lui Zamolxe afirma primatul sufletului: *numai cine are sufletul sănătos poate păstra și sănătatea corpului*. Ca urmare a acestui principiu, admirat și de înțeleptul pedagog Socrate, și a credinței în nemurire, Dacii mergeau la război cu cel mai mare curaj (*ad mortem paratissimi*). După lupta dela Tapae, împăratul Traian a trebuit să dea și cămășile lui ca să ajungă pansamente pentru numărul mare al legionarilor răniți. Mai târziu, alt împărat, Julian Apostatul socotea pe Daci ca cei mai viteji ostași... Departe de a se asemăna cu barbarii, ei erau considerați ca foarte apropiați de Eleni și de Romani, în latura sufletească¹.

Cu toate că aprecierile acestea superlative durează timp de o mie de ani (dela Herodot până la Jordanes) și cu toate că vin din partea străinilor: Greci, Romani, Goți etc., metoda etnografică ne impune întrebarea: nu cumva e la mijloc și o exagerare? Din întâmplare, verificarea mărturiilor vechi se poate face și azi, măcar în parte. Avem la îndemână documente pe cari nimeni nu le poate contesta. Columna lui Traian este și azi în ființă, iar din cercetarea acestei cronici săpată în piatră, rezultă că frângerea poporului dac a fost în adevăr o tragedie fără pereche în antichitate.

Căderea Troiei, o poveste frumoasă. Ruinarea Catarginei (descrisă de Polybiu, care era de față), o rușine, din cauza lașității aceluia oraș de

---

¹ Omnibus barbaris, Getae sapientiores semper extiterunt Graecisque pene consimiles (Jordanes, *De Getarum sive Gothorum origine et rebus gestis*, V, 40).

negustori egoiști. Asediul însă și arderea Sarmisegetuzei, o tragedie reală, fără seamăn în toată istoria antică. Când legiunile romane pătrund până în munții unde erau cetățile cele mai tari ale Dacilor, apărate nu numai de ostași, dar și de femeile lor, Decebal și generalii săi își dau singuri moartea, spre a nu cădea în mâinile învingătorului. Iar Dacii liberi, din regiunile necuprinse de Romani, au continuat să dea lovituri imperiului, până ce Aurelian a părăsit Dacia. Abia urmașul său, Probus, ajunge la împăcare cu neamul dacic (*omnes geticos populos in amicitiam recepit*).

Cu astfel de însușiri nu e așa dar de mirare că cetatea carpatică și-a păstrat individualitatea ei în tot cursul istoriei antice.

*

Și în Evul Mediu, latura sufletească a jucat un mare rol în păstrarea neamului din Carpați. Pe lângă ușurința de a merge la moarte (*appetitus mortis*), doctrina lui Zamolxe cu privire la primatul sufletului a mai avut și o altă urmare: o parte dintre Daci duceau o viață foarte frugală (capnobații) înclinată spre ascetism, un fenomen necunoscut în țările Mediteranei și, cu atât mai puțin la barbarii din Nordul Europei. Astfel, poporul din Carpați s'a aflat mai pregătit decât altele pentru primirea Evangheliei. Am putea spune că Dacii erau « aproape creștini înainte de creștinism ». Noua învățătură s'a răspândit aci mai lesne, iar când legiunile s'au retras (271 d. Chr.) pe lângă limba latină și tradiția juridică a Romanilor, a mai rămas ca sprijin al populației din Carpați și religia. *Basilica*, adică Tribunalul roman, a devenit « biserică » creștină; judecătorul (*judex*) a devenit « județ », cu înțelesul îndoit: și judecător, și împărțire administrativă etc. Am relevat mai sus (p. 46) această prefacere. Aci subliniem numai faptul că elementul sufletesc a fost și el un factor care a contribuit la închegarea și consolidarea neamului românesc. Iar lucrul acesta se poate vedea și mai bine din analiza folklorului, o fântână de informație nu se poate mai autentică.

Deocamdată, ne mărginim a cita un singur document: mărturia italianului Ant. Bonfinius, istoricul Ungariei din epoca regelui Matei Corvin. « Dacă va socoti cineva bine năvălirile neconținute ale Sarmaților și ale Goților, apoi revărsările Hunilor, ale Vandalilor și Gepizilor, ale Germanilor și Longobarzilor, cum nu se va minuna foarte că s'au păstrat până acuma, între Daci sau Geți, urmele limbii latine? Astfel s'au luptat Românii, în cât par a se fi războit mai mult pentru păstrarea limbii decât pentru viață ».

Așa dar, sufletul, adică limba latină, religia creștină, tradiția romană și creațiunea folklorică (despre care va fi vorba îndată) au fost sprijinul cel mai tare al neamului din Carpați în cea mai mare parte a evului mediu.

*

S'a ivit apoi, *Prima Renaștere* (1400—1700). Pentru a explica rezistența Românilor față de întreitul asalt al Ungurilor, Tătarilor și Turcilor, trebuie să ținem seama nu numai de faptele înșirate mai sus și de psihologia poporului român, ci și de o împrejurare specială, ivirea câtorva personalități în adevăr reprezentative: Mircea cel Bătrân, urmașul Marelui Basarab, întemeetorul dinastiei din Muntenia, de Ioan Corvin, Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul. Un istoric foarte ager, cum a fost Burckhardt, a observat cu drept cuvânt că « un popor nu are în orice epocă tot ce-i trebuie »; sunt timpuri cărora le lipsesc oamenii mari, și sunt altele când oamenilor le lipsește o epocă potrivită cu puterea și talentele lor. Poporul român, fiind așezat « în calea răutăților » a întâmpinat mari greutăți, dar a avut și un noroc: s'a nimerit să aibă la îndemână patru mari personalități, tocmai în timpul cel mai critic pentru el și pentru Europa, adică în momentul expansiunii mahomedane. Inșă a hotărît, nu numai spada, ci și un alt factor: fondul sufletesc al vechii pietăți a Dacilor, relevată de Strabo.

În adevăr, e caracteristică pentru Romani *cumpătarea* după biruință și *resemnarea* în timpuri grele. Cel mai vestit ostaș al neamului, Ștefan cel Mare, a sărbătorit toate biruințele sale în chip stereotip: zidind o biserică după fiecare izbândă asupra dușmanilor, iar după luptă, poruncind *post și rugăciune în toată țara!* Oprea cu cea mai mare asprime să i se atribue lui victoria, măcar că lua parte în persoană la lovitura decisivă și chiar moartea dintr'o rană i s'a tras. Relevăm această atitudine, fiindcă nu e numai o trăsătură individuală, ci e caracteristică pentru întregul neam carpatic; dovadă că Românii n'au făcut nicio expediție de cucerire, ci numai războiu pentru apărarea pământului lor¹.

Tot așa de caracteristic e faptul că Românii n'au cunoscut în țara lor, *niciun războiu confesional*. Neutralitatea față de credințele altora

¹ Din hotarele lui, Românul n'a eșit decât pentru a respinge invazia străină. Punctul cel mai depărtat atins de o armată românească, a fost Przemysl (pe San) într'o expediție pentru a pedepsi călcarea graniței de către Poloni, pe timpul lui Ștefan cel Mare; apoi Budapesta (1919) ca urmare a războiului început de Bela Kun.

este exprimată prin zicătoarea populară: *fiecare cu legea lui* (adică cu religia lui). Atât de reală e toleranţa, încât chiar ereticii persecutaţi aiurea au fost primiţi în ţările româneşti, fără nicio condiţie.

După ce Hus a fost osândit la moarte prin arderea pe rug, Husiţii din Ungaria şi Polonia au aflat scăparea în Moldova. Iar când regele polon Vladislav a cerut alungarea lor, Alexandru cel Bun (1400—1432) n'a dat urmare cererii, ci i-a lăsat în pace pe pribegi.

Lucrul acesta e cu atât mai impresionant, cu cât la Români biserica a ținut loc chiar de lege civilă. După retragerea legiunilor romane, tradiţia juridică romană şi creştinismul arhaic al locuitorilor din Carpaţi au format un fel de constituţie nescrisă, care s'a numit mai târziu «legea românească, ori obiceiul pământului» sau *jus valachicum* în documente. Câtă valoare avea *dreptul nescris*, şi cât de intim era legat de credinţele religioase se poate vedea din acest fapt: când nici judecătorul (jude sau judeţ) ajutat de bătrânii satului («oameni buni şi bătrâni») nici Domnul nu putea deslega un proces încurcat, atunci se făcea apel la ultima instanţă: autoritatea blestemului bisericesc, un act public, de o solemnitate care îngheţa sufletele. Iar procedura aceasta s'a păstrat până în secolul al XVII-lea. Pentru a termina socoteala unor bani publici, cei răspunzători au fost aduşi «înaintea adunării a toată ţara; preoţii, în sfinte odăjdii îmbrăcaţi şi cu făcliile aprinse în mână, au făcut groaznic şi înfricoşat blestem, apoi au stins făcliile, cum este *legea jurământului*». Atât de mare era autoritatea şi deci autonomia «legii româneşti» încât Ungurii au luat măsuri ca «preoţii valahi să nu mai afurisească».

Am citat aceste fapte, să se vadă că rezistenţa atât de îndelungată a Românilor a avut un mare temelie şi în *coeziunea lor sufletească*. Aceasta i-a apărut nu numai în epoca năvălirilor barbarilor, dar şi faţă de încercările de prozelitism ale creştinilor de alte confesiuni. Jesuitul Antonio Possevino, cunoscător de aproape al împrejurărilor din Transilvania, a rămas uimit de îndărătnicia cu care Români rămăneau «statornici în legea şi ritul lor». Aceeaşi statornicie au arătat-o şi în apărarea limbei. (Am amintit cuvântul lui Bonfinius, istoricul regelui Matei Corvin, care spusese: «Aşa s'au luptat Români, încât pare că s'au războit mai mult *pentru păstrarea limbii decât pentru viaţă*»).

Faptele acestea arată lămurit că n'au fost numai condiţiile geografice ale pământului, care explică continuitatea elementului etnic din Carpaţi, ci şi anume caractere sufleteşti ale poporului, în mijlocul unor împrejurări atât de grele. Unui învăţat german (Albrecht Wirth), neamul românesc îi face impresia unui izvor ca cele din Jura şi Karst care izbucnesc dintr'odată puternic de sub pământ, «ca să nu se mai

ascundă niciodată ». Reînvierea politică la 1300, cu Marele Basarab, întemeietorul dinastiei Basarabilor și biruitorul regelui Ungariei Carol Robert, dă în adevăr impresia de putere a unui izvor karstic. Dar comparația e potrivită numai pentru istoric, ca înșirare de documente, nu și din punct de vedere etnografic. Un popor nu începe a trăi, când începe istoricul a-i scrie vieța. Lipsa documentelor nu înseamnă lipsa obiectului. Despre Albanezi (ca să luăm numai un singur exemplu mai apropiat) nu găsim documente, o bună parte din evul mediu. Urmează oare de aci că Albanezii pieriseră de pe fața pământului? La fel e cazul și cu Românii. Renașterea lor atât de impresionantă, după epoca umbrită a evului mediu, se explică, între altele, și prin caracterele sufletești mai sus înșirate: cumpătare în toate împrejurările și neutralitate față de credințele altora.

Apoi, când organizarea lor politică se consolidează, sufletul etnic s'a simțit înviorat și prin ciocnirile din ce în ce mai întepite cu Turcii. Biruința în războaie este un tonic, de câte ori motivele luptei sunt drepte. Faima celor patru personalități reprezentative (p. 71) prețuite în chip excepțional de străini și chiar de dușmani, a fost un alt sprijin. Astfel, încetul cu încetul, *conștiința unității etnice s'a întărit*. Reînvierea bisericească (înfiițarea unei episcopii române la Vad și a unei mitropolii române la Alba Iulia) ținând piept propagandei catolice, apoi calvine, și tipărirea Noului Testament în limba română *tocmai* în Transilvania, toate acestea au contribuit la afirmarea individualității neamului românesc ca organism istoric, legat de Carpați și de Dunărea de jos. De altă parte, transhumanța pastorilor care străbăteau fără hotar toată întinderea pământului românesc, contribui și ea să întărească *unitatea limbii*, prin faptul că unul și același graiu circula peste tot și era înțeles de toți Românii. Pe când într'atâtea țări europene, gloata e împărțită în dialecte, a căror deosebire face uneori cu neputință înțelegerea între oameni de același neam, la Români greutatea aceasta nu există.

În rezumat: cu toate că unele hotare silnice i-au despărțit, sufletul, limba și religia i-a unit până într'atât, că chiar elementele alogene, care au poposit pe pământul Daciei, au trebuit să recunoască precăderea blocului etnic românesc. Secuiei de pildă, priveau pe Ștefan cel Mare, ca adevăratul lor protector. Iar Brașovenii, deși germani, scriau aceleiași Domn astfel: « Multă supunere și închinăciune aducem întâi de toate Măriei Tale ». Parcă ai fost *ales și trimis de Dumnezeu pentru cârmuirea și apărarea Transilvaniei* (26 Aprilie 1479).

Se înțelege, n'au lipsit nici părerile nefavorabile, mai ales dacă ținem seama că Românii fiind ortodoksi, erau considerați caeretici.

Apoi interesul social și politic de a-i ține în servitute trebuia să deștepte în chip firesc și pornirea de a-i calomnia. Iar explicarea e foarte firească: cel care face nedreptate cuiva, îl și urăște pe cel nedreptățit! Aceasta e logica păcatului: vinovatul are iluzia că-și scade cu ceva vina, urînd și calomniind victima...

Era firesc să se întâmple așa și cu Românii. Cu toate meritele sale în lupta contra Turcilor, Ioan Corvin fusese pentru nobilii maghiari, « câinele de valah », iar fiul său a fost chiar ucis. Dar și mai grozavă a fost pornirea contra lui Mihai Viteazul. Cronicarul Szamosközy îl acopere cu toate injuriile. Eroul care făcuse unirea Românilor într'un singur Stat, ca să poarte cu puteri mai mari cruciada contra Turcilor, scrisese împăratului Rudolf aceste caracteristice cuvinte: « Pentru binele creștinătății sunt gata a pătimi orice, lăsând în mâna lui Dumnezeu răzbunarea cauzei mele ». Totuși, a fost asasinat, apoi și calomniat.

Tot așa a pățit și Ursu Nicola (Horia) capul revoluției din 1784. După frângerea pe roată, a fost pus în rândul tâlharilor. Dar moartea creștinului care, în ajunul schingiuirii, iertase pe trădători și dușmani, făcuse atâta impresie asupra oamenilor de cultură, încât un intelectual din Irlanda, care știa ce înseamnă suferința unui neam nedreptățit, s'a crezut dator să adreseze chiar împăratului Iosif, o scrisoare de protestare.

În toate epocile, alături de gunoiul omenesc, se găsesc și oameni cu conștiința atât de curată, încât se feresc de minciună și de calomnie, ca și de necurătenia fizică. Aceștia nu pot fi decât nepărtinitori. Iar manifestări la fel s'au văzut și mai târziu cu privire la Români. Înșirăm numai câteva: Profesorul sas Andreas Wellman, ca unul care cunoștea de aproape pe Români, a scris în 1843 următoarele: « În națiunea română zace sămânța bogată a unui popor pe care îl așteaptă un viitor frumos și mare, dacă însușirile sale de căpetenie se vor desvolta cum se cuvine ». În același an, în dieta dela Cluj, patriotul ungar baronul Wesselenyi, făcea această patetică mărturisire: « Viitorul este mai întunecat decât noaptea ochilor mei (era orb). Dar eu cred că numai pacea și înțelegerea pot să ne mântue... Românii merită o *simpatie specială*, iar numele de Român, nu trebuie să le fie refuzat¹ fiindcă ei sunt adevărații urmași ai Romanilor și este în interesul nostru să se întâlnească cu noi, de oarece, *ca și noi*, sunt izolați în această parte », oratorul făcea aluzie la întinderea neamurilor slave, între cari Românii, ca și Ungurii

---

¹ În batjocură, Românilor li se zice Valahi (Welsch) cuvânt necunoscut de gloata poporului român.

sunt cuprinși ca o insulă¹. Reamitim și părerea lui Daniel Roth (p. 66) și a eroicului Ștefan Ludvig Roth, care a plătit cu viața obiectivitatea sa de păstor credincios adevărului în toate împrejurările².

Am citat aci aceste păreri numai spre a vedea cât de grea este sarcina caracterizării etnografice a oricărui popor. În ce privește pe Români, putem însă lăsa la o parte toate marturiile mai vechi. E destul să ne întoarcem ochii spre un document recent, al cărui cuprins nu mai poate fi pus la îndoială ca obiectivitate și competență, fiindcă pornește numai dela oameni de știință.

Un filolog german, împreună cu alți specialiști, și-a dat osteneala să facă un studiu comparativ asupra neamurilor cari se găseau în numeroasele lagăre de prizonieri din Germania. Erau acolo reprezentanți ai tuturor țărilor, din Indo-China până în Franța și în Canada. S'a îndreptat deci spre un lagăr din Silezia, unde știa că va găsi prizonieri vorbind toate limbile derivate din latină. Intre aceștia erau și mulți Români. Iată mărturisirea filologului, într'o operă publicată după războiu, în colaborare cu mai mulți oameni de specialitate:

« Din capul locului, trebuie să mărturisim că, pretutindeni, am găsit la neamurile romanice (adică la prizonierii lor din diferitele lagăre) cea mai mare bunăvoință. Impotrivire nu s'a pomenit nicăieri, cel mult sfială față de aparatul fotografic. Indată însă ce li se arată oamenilor că e vorba de o cercetare științifică și că socotelile militare sunt lăsate la o parte, după câteva zile de trai împreună prizonierii, căpătau încredere. Ici și colo se mai auzeau încă unele vorbe de îndoială, bănuind unii că ar fi ceva pus la cale tot de militari. *Camarades, ça n'a rien à faire avec la défense nationale!* Lămurirea aceasta dată de cei cari înțelegeau în adevăr de ce e vorba ne-a deschis îndată peste tot însăși inima prizonierilor »³.

¹ Încă de atunci prevăzătorul om politic proorocise că, dacă Ungurii nu vor fi toleranți, hotarele Ungariei vor fi îngustate până la șesul unde tăbăbăseră triburile lui Arpad, la sosirea lor în Europa — ceea ce s'a și întâmplat după războiul mondial.

² La 1842, când Ungurii șoviniști făceau încercări desperate să introducă limba maghiară în administrația Transilvaniei, țară deosebită de Ungaria, pastorul saxon Ștefan Ludvig Roth, în mijlocul Dietei dela Cluj, a declarat categoric, că « limba comună nu poate fi nici cea ungurească, nici cea germană, ci numai cea română, fiindcă este singura limbă de circulație în această țară ». Roth a fost condamnat la moarte și executat în Cluj.

³ *Unter fremden Völkern*, herausgegeben von Wilhelm Doegen, p. 339, 349, ș. u., Berlin, 1925 (o colecție de 31 de studii despre neamurile Europene și din alte continente, amestecate atunci în războiul mondial).

Când cercetarea a ajuns până în lagărul Românilor, iată cum suna mărturisirea filologului german:

« Oamenii aceştia făceau impresia unei depline striviri: înfomeţaţi şi cu hainele rupte pe ei. Sosiseră nu de mult în lagăr şi se vedeau bine urmele lipsurilor suferite în călătoria lor prin Austria, unde fuseseră lăsaţi aproape fără nicio îngrijire. Administraţia lagărului avusese destulă greutate până să facă rânduială între aceşti oaspeţi balcanici. E drept că-i venise în ajutor trei ofiţeri români, foarte înţelegători, cari conduceau aceste turme de copii cu un singur semn de mână. Era lucru înduioşător să vezi cum pot nişte fiinţe omeneşti să urmeze pe conducătorul lor, întocmai ca oile pe un păstor ». Iar povestirea se desfăşură astfel:

« Când am ajuns în lagăr, generalul comandant ne-a întrebat: Adică ce vă gândiţi să faceţi cu turma nenorociţilor acestora, care mor ca muştele? I-am răspuns: Noi cercetăm *sufletul poporului român* în cântecele şi basmele sale.

« Atunci, bunul bătrân dădu din cap şi prieteneşte ne-a răspuns glumind: Domnilor, zadarnic vă pierdeţi timpul, deoarece oamenii aceştia *n'au suflet*. S'a dovedit şi în această împrejurare, cum se întâmplă de multe ori ce lucru tragic şi ce lipsă de înţelegere se poate ivi când graiul nu poate stabili o legătură între cel de sus şi cel de jos ». Filologului însă care le înţelegea limba şi, timp de luni de zile s'a adâncit în vieţa sufletească a acestor prizonieri, i s'a deschis înainte *o lume nouă*. « În nicio secţiune din întreaga comisie privitoare la popoarele romanice, n'am întâlnit atâta bogăţie de cântece lirice absolut proprii şi romane, şi povestiri epice, legende şi cântări religioase, cântece de nuntă şi de dans, bocete pentru morţi şi descântece etc. Puhoiul (die Flut) vieţii lor tainice îl ascundeau în inima lor acei oameni oacheşi ai câmpiei dunărene, care păruseră la început că sunt lipsiţi de orice cultură »

« Cei mai mulţi erau analfabeţi, dar recitau cântecele şi basmele lor — chiar cele mai lungi — cu o neclintită siguranţă. Ni s'a întâmplat ca un povestitor să ne înşire un basm lung de peste un ceas, fără să schimbe cuvintele — când l-am rugat să-l repete. Scrisesem (stenografic) povestirea, iar a doua zi, am putut să controlăm textul scris ascultând vorbă cu vorbă repetarea basmului ». Asta în Silesia.

« La Mannheim, ne-a pironit atenţia o altă colonie de Români din Basarabia. Aproape toţi înalţi, sprinteni şi cântând nişte cântece foarte duioase, în care era vorba de dorul de casă şi de iubire; am găsit la ei şi unele cântece originale pentru Crăciun ». Când e vorba de folclorul muzical, putem aminti chiar părerea unui Ungur. Profesorul

Bela Bartok, un zelos cercetător al muzicii din răsăritul Europei, se exprimă astfel:

« Dintre toate popoarele din Ungaria, Românii sunt aceia care au păstrat mai neatinsă forma primitivă a muzicii lor »¹. Particularitățile ei sunt acestea:

Mai întâi, *arhaismul*. « Muzica populară românească și mai ales melodiile vocale arată mai totdeauna un caracter arhaic »². Lucrul « s'ar putea explica în parte prin tendințele conservatoare ale populației din satele românești »³.

În al doilea rând e impresionantă marea lor *varietate*. « Melodiile unui ținut sunt cu totul necunoscute în alte ținuturi (românești). Ba încă la capătul de nord al Transilvaniei e o provincie, Maramureșul, al cărui material melodic se deosebește în așa măsură de al celorlalte regiuni, încât ai crede că este al unui popor dela o mare depărtare »⁴. « Culegând pe teritoriul unguresc sau slovac, cu grijă și silință, melodiile, să zicem, din două sau trei sate vecine, dobândim sub o formă cam condensată muzica întregului ținut... Dar, în alt loc, chiar la o depărtare de 100 km găsim *aceiași* bogăție locală, însă totalitatea melodiilor nu se deosebește de a ținutului precedent... Din contra, în ținuturile românești, ca să descoperim alte melodii, suntem siliți să ne ducem într'o regiune de caracter dialectal diferit. Iar acolo, dimpotrivă, melodiile regiunii precedente sunt cu totul necunoscute, și așa mai departe »⁵. Românii au numai la Apus de Carpați 6 regiuni muzicale deosebite, iar melodiile « *întregului popor* român din Transilvania nu se găsesc la alte popoare » (p. 23). « Structura lor și *fioriturile* lor sunt *cu totul deosebite* ». « Nu se găsesc urme de ceva asemănător nici la popoarele vecine, și nici la popoarele depărtate » (p. 25). Când e vorba de Colinde, aceeași constatare: « Materialul românesc privitor la cântecele de Crăciun este *incomparabil* mai bogat decât al popoarelor vecine »⁶.

¹ Von allen Völkern Ungarns sind die Rumänen diejenigen, welche die wahrscheinlichste Urform ihres Muscirens am verhältnismässig unberührtesten beibehalten haben (Béla Bartók, *Der Musikdialekt der Rumänen von Hunyad*, Zeitschrift für Musikwissenschaft, Leipzig, 1920, p. 352).

² Das neue Musiklexicon, Berlin 1926, p. 546.

³ Béla Bartók, *La musique populaire des Hongrois et des peuples voisins*, Budapest, 1937, p. 28.

⁴ Béla Bartók, *Rumänische Volksmusik* (in Schweizerische Sängszeitung, Berlin, 1933).

⁵ Béla Bartók, *La musique populaire des Hongrois et des peuples voisins*, Budapest, 1937, p. 21 ș. u.

⁶ Béla Bartók, *Melodien der rumänischen Colinde* (Weinachtslieder), 484 Melodien mit einem einleitenden Ansatz, Wien, 1935.

În al treilea rând, e vrednică de relevat *originalitatea*. Vorbind de melodiile tipice ale Maramureşului, acelaş specialist afirmă că « ele sunt necunoscute la popoarele vecine, aşa că origina lor rămâne o problemă deschisă. Până la deslegarea ei, trebuie să le privim ca proprietate originală a Românilor din Maramureş »¹.

Am subliniat în deosebi muzica, fiindcă este una dintre cele mai clare expresii ale artei populare. Cercetătorul care a studiat atâta timp folklorul muzical românesc relevă cu drept cuvânt că « arta populară din sate moare, îndată ce producţia ei încetează de a fi *spontană*, adică poporul nu-şi alege (creiază) singur arta sa » (p. 21). Aşa dar, arhaismul, varietatea şi lipsa de asemănare a muzicii româneşti cu a vecinilor sunt dovezi vădite că aci e vorba de o străveche legătură între om şi mediul său geografic.

Se înţelege, una e ştiinţa şi alta e patima politică, socială sau confesională. Oamenii de ştiinţă, care cercetau lagărele prizonierilor, unde erau nu numai Români, ci toate neamurile Europei, s'au mărginit să *caracterizeze poporul român după documente, considerând folklorul ca oglinda cea mai credincioasă a sufletului unui neam*.

De atunci s'au mai adăugat însă şi alte fapte — nu se poate mai semnificative pentru o exactă caracterizare etnografică a Românilor.

După războiul mondial, poporul român a isbutit să-şi întrească hotarele. Care a fost atitudinea gloatei româneşti în acel moment de izbândă?

După atâtea suferinţe din partea regimului feudal al Ungurilor; după atâtea prigonire a şcoalei şi a bisericei, cei care nu uitaseră asasinarea lui Mihai Viteazul, frângerea pe roată a lui Ursu Nicola Horia şi spânzurarea tribunilor revoluţiei dela 1848, ar fi trebuit să se lase cuprinşi de o reacţiune cât mai sângeroasă împotriva asupritorilor de odinioară. Când în Rusia, Spania şi alte ţări, s'au întâmplat sub ochii noştri ce s'a întâmplat între oameni de acelaş neam, cu aceiaşi limbă şi aceiaşi religie, ar fi fost de aşteptat ca Românii să tăbărescă duşmăneşte asupra minorităţii ungureşti, străină ca rasă, confesiune şi limbă, apoi şi risipită — prin urmare fără nicio putinţă de apărare.

Adevărul se ştie: nicăieri, nici un act de răsbunare. Din contra, ca o ironie a împrejurărilor, armata română ocupând Budapesta, după războiul început de Bela Kun, a scăpat Ungaria de teroarea comu-

---

¹ « Müssen wir sie als ursprüngliches Eigentum der Maramureşerer Rumänen betrachten ». Cf. Béla Bartók, *Volksmusik der Rumänen von Maramureş*, 1923 (Sammelbände für vergleichende Musikwissenschaft, vierter Band, p. XIV).

nistă. Populația maghiară, prin consiliul deputaților din Szolnoc, a mulțumit în chip public, la 27 Septemvrie 1919, comandantului român pentru grija arătată față de localnici. Astfel, s'a verificat în fața lumii întregi atitudinea omenească a Românilor.

Iar cui i se pare atitudinea aceasta ca o excepție, iată un fapt de un caracter general: când s'a făcut după război, o mare reformă agrară, prin împărțirea moșiilor mai mari la țărani, statul român a dat ogor sătenilor *fără să-i întrebe de neam, de confesiune sau de credință politică*. Față de naționalismul exclusiv al celor care merg uneori până la colonizarea cu sila, Românii nici nu s'au atins de satele minoritarilor, așezați în Transilvania pe timpul regimului unguresc, tocmai cu scopul de a știrbi continuitatea teritorială a poporului român.

La fel au procedat în ce privește școala. De unde Românilor nu li se îngăduia de Unguri să aibă decât 1 liceu, 2 gimnazii și nicio instituție de învățământ universitar, Maghiarii au azi în România, 17 licee, 25 de gimnazii, 649 de școli primare, 1 școală normală pentru grădinițe de copii, 6 școli normale de învățători și învățătoare, 4 școli superioare agricole, 3 licee comerciale și 4 academii teologice. Inșirăm cifrele, fiindcă altfel lucrul ar fi de necrezut.

La fel și cu biserica. Iată o constatare făcută în Parlament, la 1930, de capul bisericii române:

« Statul român cheltuește din bugetul său anual 100 de lei pentru un greco-catolic, 101 lei pentru un musulman, 105 lei pentru un reformat ungar, 164 lei pentru un unitar ungar, iar pentru un român ortodox, numai 70 de lei. Ungurii unitarieni au 1 preot la 650 de oameni, Ungurii reformați au 1 la 751 enoriași, greco-catolici 1 la 800; Sașii evanghelici 1 la 914; romano-catolicii 1 la 1240, iar Românii ortodoxi 1 la 1740 »¹.

Lăsăm cititorului sarcina de a căuta singur în ce țări se mai pot afla situații asemănătoare cu aceasta.

Oamenii cu reală nepărtinire au mărturisit fără înconjur deplina lealitate a poporului românesc. Iar pentru elementul german, atitudinea Românilor a fost de-a-dreptul salvatoare. Sate întregi din Banat și Satmar, unde Șvabii fuseseră maghiarizați sub presiunea statului unguresc, s'au putut întrema, organizându-și școli cu limba germană și putându-se folosi în biserici de limba maternă. Publiciști însemnați din Germania și de aiurea au recunoscut fățiș purtarea cavaleriească a Românilor. Profesorul St. Wieser din Careii Mari a mărturisit (1936

¹ *Revista Fundațiilor Regale*, 1 Iunie 1940, p. 571.

Dec. 16): « Dacă stăpânirea maghiară ar mai fi durat, cu siguranță *poporul nostru ar fi fost azi stins ca națiune*. Ziua de 1 Decembrie 1918 (unirea cu România) a însemnat reînvierea națională a poporului german din Transilvania », iar *Hatzfelder Zeitung*, în Februarie 1937, face această mărturisire « Să mulțumim lui Dumnezeu că aparținem României. În Ungaria, Germanul este încă și azi (... cuvânt de ocară). Dacă va fi nevoie, de a jertfi sânge și avere pentru întregirea hotarelor actuale ale patriei române, Șvabii vor fi cei dintâi care se vor aduna sub drapelul românesc, pe care îl vor apăra până la ultima lor suflare »¹.

Pentru caracterizarea etnografică a poporului român, credem că faptele acestea sunt de ajuns.

Pentru omul de știință, ar mai rămâne acum doar o singură întrebare: cum s'a dezvoltat la neamul din Carpați, această unitate de caracter?

Pe lângă anume dispoziții sufletești, moștenite din tulpina dacică și relevate încă din antichitate (de Herodot, Strabo și de alții), de bună seamă lucrul se explică și prin suferințele inevitabile la un popor așezat « în calea răutăților », adică a invaziilor.

Mărgăritarele, cum se știe, sunt produsul unor răni cicatrizate. Ca o compensare pentru atâtea nenorociri câte s'au perindat pe pământul Daciei, neamul carpatic a ajuns până azi la următoarele rezultate:

1. Un folklor de o bogăție excepțională: o poezie populară cu creații unice, prețuite și de străini; o muzică cu melodii de o duioșie rară; un port rural de o valoare artistică (cusăturile) aproape fără egal; o pictură bisericească considerată de istoricii artei (Strzygowski) ca un tezaur neprețuit.

2. O literatură în plină dezvoltare, care a dat la iveală pe unul din cei trei-patru poeți-filozofi ai omenirii (tradus în 25 de limbi europene și extra-europene).

3. În latura politică, a isbutit de trei ori să facă unitatea neamului într'un hotar corespunzător cetății carpatice și vechii Dacii a lui Traian.

În rezumat:

Transilvania, stând în mijlocul cetății muntoase, cu care se termină Europa în fața istmului ponto-baltic, și deci a Asiei, este, cum s'a spus, « bastionul » răsăritean al continentului nostru (*das Bollwerk Europas*).

Din punct de vedere orografic, climatic, hidrografic, antropogeografic, preistoric, istoric și etnografic, ea este *sâmburele statului român*, iar poporul român, înconjurat de neamuri slavo-mongolice, împlinește

¹ Citat din *Universul*, 14.II.1937.

prin așezarea sa la capătul diagonalei Rin-Dunăre, o sarcină de interes geopolitic, asigurând libera circulație prin gurile celui mai însemnat fluviu european^{1, 2}.

---

¹ Când tipărirea acestei lucrări se apropia de sfârșit, Rusia Sovietică a smuls din nou României jumătate din Moldova, adică o provincie pe care Rușii o numesc Basarabia, prezentând-o ca ceva deosebit pe hartă. Prin această mutare silnică de hotar, problema gurilor Dunării a intrat iarăși într'o fază critică.

Testamentul lui Petru cel Mare, care punea ca țintă a Rusiei cucerirea Constantinopolei și ocuparea strâmtorilor (Bosfor și Dardanele) iese deplin la iveală, dar cu mai multă gravitate decât oricând. Pe timpul țarului Petru, Rusia abia ajunsese cu hotarul la Nipru. Tocmai la sfârșitul secolului al XVIII (1793) a atins râul Nistru, devenind vecină cu pământul românesc. Inșă n'a zăbovit mult nici la Nistru, ci peste 20 de ani, a sărit tocmai la Prut (1812) smulgând astfel jumătate din Moldova, sub cuvânt că o ia după o luptă cu Turcii, nu cu Moldovenii! La 1856, după războiul Crimeii, Europa, ca să apere Dunărea, i-a silit pe Ruși să dea Românilor Basarabia, adică partea de miazăzi a Moldovei. Inșă la 1878, Rusia a smuls-o iarăși. Insfârșit, la 1917, când revoluția rusă a disolvat vechea Rusie și a proclamat libertatea tuturor națiilor din conglomeratul țarist, Moldovenii au organizat republica lor deosebită, care în anul următor, 1918, s'a unit cu vechea țară, de care rămăsese deslipită timp de 106 ani.

Anul trecut, după atacul contra Finlandei și presiunea asupra Estoniei, Letoniei, Lituaniei și ocuparea unei mari părți din Polonia, se simțea că va urma un act de silnicie împotriva României. In adevăr, echilibrul european fiind turburat în apusul continentului, Rușii s'au apropiat iarăși de gurile Dunării, răpind pentru a treia oară un pământ cu care nu fuseseră *nici măcar vecini până la 1793*.

Cum inșă gurile Dunării sunt punctul vital al diagonalei Rin—Dunăre (fluviu care e socotit ca «a opta mare» a Europei), evenimentul acesta nu are numai interes local, ci privește relațiile economice dintre țările apusului și ale Europei de mijloc cu ale întregului Orient european și asiatic. Așa dar, vecinătatea Rusiei cu Dunărea este un fapt de însemnătate geopolitică.

² Lucrarea apărând și în versiune germană și italiană nu e însoțită de rezumatul obișnuit în una din limbile germană, italiană, franceză sau engleză.

I N D I C E

- Alba Iulia, adunarea Românilor din 1918, 60.
- America, coloniile Românilor Ardeleni, 59.
- Asia, granița ei spre Europa, 6.
- Banffy Désider, duce o politică șovinistă, 59.
- Bartok Bela, despre muzica românească, 79—80.
- Bartoli, teorii asupra limbii regiunilor periferice, 26.
- Basarabia, văzută din nou de Ruși, 83 n. 1.
- Bertoni G., despre Atlasul Lingvistic Român, 30.
- Bethlen N., descrie transhumanța Transilvănenilor, 35—6.
- Bonfinius, despre limba românească, 72.
- Budapesta, acceptă deslipirea Ardealului de Ungaria înainte de Trianon, 60.
- Carpații, simetria cetății lor, 8.
- ceramica preistorică, și ceramica rurală de azi, 22.
- Cholnoky Jenő, despre cetatea carpatică, 10; arată caracterul istoriei Transilvaniei, 37.
- creștinismul, la Români, 48.
- cuminecătură, vechimea și răspândirea cuvântului, 28—9.
- Dacia, ideia unității ei în decursul timpurilor moderne, 68—9.
- Dacii, portul lor și al țăranilor ardeleni, 16—7; însușirile lor, 71—2.
- Doegen, despre Români, 77—8.
- Doja George, răscoala lui, 57.
- Ecaterina II, despre Dacia nouă, 68.
- Eckhardt Fr., trasează granițele etnice maghiare, 59—60.
- Europa, granița spre Asia, 6.
- focul viu, la Români, 23.
- Gambetta, propune unirea tuturor Românilor, 68.
- Gamillscheg E., despre patria primitivă a Românilor, 30—1.
- Hatzfelder Zeitung, descrie regimul românesc față de populațiile germane, 82.
- Hirschfeld, stabilește caracterele Românilor după sânge, 19.
- Ioan Corvin, apărător al creștinătății, 64.
- Iosif II, despre Români din Ardeal, 57—8; e pentru refacerea politică a unității Daciei, 68.
- Iud I., laudă Atlasul Lingvistic Român, 26.
- Jaberg K., la fel, 30.
- județ, vechimea și răspândirea cuvântului, 29.
- jus valachicum, în Ardeal, 55.

- Lebzelter, despre Ardeleni, 19.
- Meyer-Lübke W., studii asupra arhaismului limbei române, 25—6.
- Mihai Viteazul, apărător al creștinătății, 65—7.
- Mircea cel Bătrân și Turcii, 63—4.
- Netzhammer R., caracterizează harta României, 9.
- păstor, în apusul Transilvaniei, 26—7.
- pedestru, răspândirea cuvântului, 28.
- Pittard E., despre strămoșii Dacilor, 18—9.
- Rohlf G., despre Atlasul Lingvistic Român, 30.
- România, clima, 11-2; centrul de greutate al țării, 68—9.
- Românii, pe malurile Balatonului, 36; rolul lor în Europa, 44—69; din Ardeal fug în America, 59; și barbarii, 73—4; văzuți de filologul Doegen, 77; școlile lor sub Unguri, 81.
- Roth Daniel, preconizează unirea Ardealului cu Moldova și Valahia, 68.
- Roth Șt. Ludvig, despre Români, 77.
- Rudolf II, despre Mihai Viteazul, 76.
- Rusia Sovietică, răpește din nou Basarabia, 83 n. 1.
- Schrader F., despre centrul României, 68—9.
- Secuii, legați de România, 38.
- statul român, continuitatea lui, 67.
- Szamosközy, despre Mihai Viteazul, 76.
- Szemere B., despre Români din Ardeal, 58.
- Szöke M., arată legăturile Secuilor cu România, 38.
- Ștefan cel Mare, apărător al creștinătății, 64—5.
- Șvabii, sub Unguri, 82.
- Tătarii, durata năvălirilor lor în Europa, 62.
- Timocul, regiune românească veche, 49.
- Tisa, lunca băltoasă, graniță între Români și Unguri, 36.
- transhumanța, în Transilvania, 34.
- Transilvania, rolul ei în cadrul României, 5, 7—8, 10; bastion al Europei în fața Asiei, 6; casa apelor României, 13—4; vatra poporului român, 15 și urm.; patria primitivă a Românilor, 30—1; transhumanța locală, 34; are o istorie proprie, 37; devine prosperă după unirea cu România, 38—41.
- Turcii, în Europa, 62—8.
- Turda, Turidava, 31.
- Turidava, Turda, 31.
- Tuulio O. I., despre Atlasul Lingvistic Român, 30.
- Ungaria, granițele ei etnice, 60.
- Ungurii, în Europa, 52—3; școlile și bisericile lor sub Români, 81.
- Wartburg W. v., despre Atlasul Lingvistic Român, 26.
- Wellman A., despre viitorul Românilor, 76.
- Wesselenyi, despre Români, 76—7.
- Wieser Șt., înfățișează prigoana maghiară contra Șvabilor, 81—2.
- Wirt A., despre Români, 74—5.

LISTA FIGURILOR

	<u>Pagina</u>
1. Locul Transilvaniei în cadrul României	5
2. Transilvania este sâmburele orografic al pământului românesc	7
3. Carpații — fără ținutul Transilvaniei	8
4. Sigiliul Societății Regale de Geografie din România	9
5. Clima României	12
6. Intinderea neamului românesc legat de Carpați	15
7. Portul țăranilor dela munte	17
8. Daci pe Columna lui Traian	18
9. Vas preistoric descoperit de curând la poalele Carpaților	19
10. Oale de tip arhaic, lucrate de țărani numai cu mâna	20
11. Regiunea din Valea Maramureșului, cu ceramică lucrată de mână	21
12. Aprinderea focului viu prin frecarea lemnelor	23
13. Răspândirea ceramicii de tip preistoric și de tip roman	24
14. Regiunea pe unde femeile poartă vasele pe cap, ...	25
15. Intinderea cuvântului păcurar	26
16. Intinderea cuvântului pedestru	27
17. Intinderea cuvântului june	27
18. Intinderea cuvântului cuminecătură	28
19. Intinderea cuvântului județ	29
20. Nordwestliches rumänisches Kerngebiet	31
21. Harta lui Szekfű, având distribuirea industriei mari în Ungaria la 1910	41
22. Invaziile spre Dacia în antichitate	43
23. Invazii asiatice	51
24. Roirea Maghiarilor din câmpia Panoniei în țările dimprejur	53
25. Ducatul Făgărașului, al Amlășului și posesiunile Domnilor moldo- veni	63
26. Locul luptelor mai însemnate	65
27. Granița politică la 1800, la Dunărea de Jos	66

CUPRINSUL

	<u>Pagina</u>
Ce este Transilvania?	5
I. Transilvania este centrul orografic al pământului românesc . . .	6
II. Transilvania este centrul regiunii cu climat dacic	11
III. Transilvania este centrul sistemului hidrografic al României . . .	13
IV. Transilvania este centrul etnografic, antropogeografic, istoric și economic al poporului român	15
A) Fapte etnografice	16
B) Fapte antropologice	17
C) Fapte preistorice	21
D) Fapte linguistice	25
E) Fapte istorice	31
F) Fapte economice	33
V. Transilvania este sâmburele statului român și bastionul Europei în fața Asiei	42
VI. <i>Concluzie</i> : Caracterizare etnografică și privire geopolitică	70
Indice.	84-5
Lista figurilor.	86

